

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2011 / 2

MEMO 2011/II

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Lucie Böhmová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Miroslav Breitfelder (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Helena Východská (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpera (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Grafická úprava / Graphic design: Petr Lobaz, Marie Marhounová

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum s.r.o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz

Online verze dostupná z URL / Internet Access: <<http://sohizcu.webnode.cz/>>

© Naděžda Morávková

©SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

©viaCentrum s.r.o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Po prvních zkušenostech / After First Experience
(*Naděžda Morávková*).....3

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective(*Pavel Mücke*).....5

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

MUDr. František Neumann: Zapomenutý lékař z Vinohrad / Dr. František Neumann: A Forgotten Doctor from Vinohrady (*Petr Kolář*).....57

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATIONS OF ORAL HISTORY

Rodinná paměť ve výuce tzv. normalizace: Velké a malé příběhy moderních dějin / Family Memory in Teaching the Normalization: Large and Small Stories of Modern History

(*Jaroslav Najbert*).....98

ÚSTNÍ TRADICE A FOLKLÓR JAKO HISTORICKÝ PRAMEN / ORAL TRADITION AND FOLKLORE AS A HISTORICAL SOURCE

Za panem Radoušem: Interpretace pověsti v průběhu staletí / On behalf of Lord Radouš: Interpreting a tale in the course of the centuries (*Milada Krausová*).....121

RECENZE / REVIEWS

JIROUŠEK, Bohumil. *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha: Nakladatelství ARSCI: 2011. 230 s. ISBN 978-80-7420-015-1. (*Naděžda Morávková*).....148

BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára – LOUČ, Michal (eds.). *Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy*. Praha: Političtí vězni.cz a Česká asociace orální historie, 2009. 352 s. ISBN 978-80-254-5825-9. (*Helena Východská*).....150

ZPRÁVY / CHRONICLE

SOHI Středisko orální historie při Katedře historie FPE ZČU v Plzni / SOHI Center for Oral History - Department of History, Faculty of Education, University of West Bohemia in Pilsen (*Naděžda Morávková*).....152

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2011 / 2

MEMO 2011/2

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Po prvních zkušenostech / After First Experience

Naděžda Morávková

Na jaře letošního roku vyšlo první číslo časopisu pro orální historii MEMO. I přestože redakce věnovala přípravě velkou pozornost a potřebný čas, ukázalo se, jak už to bývá, že určité změny budou nutné již v dalším čísle. Další číslo drží laskavý čtenář nyní v rukou. O jaké změny oproti prvnímu vydání se bude jednat? Rubriky zůstanou, jak je na první pohled patrné, totožné. Ne vždy budou patrně nutně naplněny všechny, nicméně jejich struktura se nemění. Změna nastává v záměru zamýšlené dvojjazyčnosti většiny příspěvků. Redakce se shodla, že v důsledku finanční situace, ve které se mateřské akademické pracoviště vydavatele časopisu, tedy Střediska orální historie SOHI, nachází, do doby, než se podaří sehnat pro časopis dostačující prostředky, bude muset na většinovou dvojjazyčnost dočasně rezignovat. V anglickém jazyce budou uváděny abstrakty, klíčová slova a shrnutí, orientační aparát, pokyny pro autory a editorial. Redakce dlouho váhala s takovým restriktivním opatřením, finanční situace mateřského pracoviště ovšem prozatím nedovoluje jinou variantu. Doufáme, že se vše brzy obrátí k lepšímu a podaří se nám vrátit k původním záměru dvojjazyčných textů alespoň u většiny rubrik. Redakce děkuje váženému čtenáři za trpělivost a doufá, že i tak prozatím alespoň domácí čtenář najde v časopisu přínosné a inspirativní čtení. Všem čtenářům a příznivcům orální historie přejeme do nového roku 2012 hodně zdraví a osobních i pracovních úspěchů.

In the spring of this year the first issue of the magazine for oral history MEMO was published. Even though the editors devoted much attention and the time to preparing, it happens that some changes will already be necessary in the next issue.

MEMO 2011/2

This next issue is a gentle reader holding in his hand right now. What kind of changes compared to the first issue will be discussed? Sections remain identical as it is evident at first sight. Not all of them will necessarily be accomplished in every issue but their structure remains unchanged. The change occurs in bilingualism of all contributions. Editors agreed that due to the financial situation in which is now the parent academic department of the magazine publisher, The Oral History Centre SOHI will have to resign on bilingualism temporarily, until they manage to get sufficient funds for the magazine. In the English language will be presented abstracts, keywords and summary, guide apparatus, instructions for authors and editorial. Editors hesitated for long with such restriction measures. However, the financial situation does not allow any other option for the present. We hope that things will soon turn for the better and we will return to the original intent of bilingual texts at least in the majority of sections. Editors would like to thank honorable readers for their patience and hope that they find in the magazine useful and inspiring reading. Editors wish good health, personal and professional success in new year 2012 to all readers and fans of oral history.

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě¹/In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective

Pavel Mücke

Abstrakt

Příspěvek si bere za cíl v krátkém shrnutí podat přehled stěžejních projektů, které byly (a jsou) za pomoci orální historie realizovány na půdě ÚSD AV ČR mezi lety 1996-2011. Pozornost bude věnována jednak jejich tématickému a historickému zaměření v obecném kontextu české historiografie, metodologickým aspektům a také ohlasům, s nimiž byly jejich výstupy přijaty odbornou i laickou veřejností.

Abstract

This short essay tries to conclude an outline of key projects which have been realized in Institute of Contemporary History CAS by using oral history method

¹ Tento text vznikl za podpory grantového projektu GA ČR s názvem *Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění* pod číslem P410/11/1352. Za podnětné připomínky k tomuto textu bych chtěl poděkovat svým narátorům. Zvláštní díky pak patří Miroslavu Vaňkovi za osvětlení mnoha dobových detailů a nuancí a dále pak Pavlu Urbáškoví a Daně Musilové za přínosné doplňující komentáře k (před)finální podobě tohoto textu.

between years 1996–2011. There would be outlined thematic, historical and methodological aspects of these projects and also resumed the later reactions of scholars and media.

Klíčová slova: orální historie – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Centrum orální historie

Key Words: Oral History – Institute of Contemporary History CAS – Oral History Center

Na úvod aneb O cílech a metodách

Listopad 1989 přinesl do Československa (a později i do České republiky) obnovení svobody slova, vyjadřování a také pluralitu názorů, což byly nezbytné předpoklady pro budování demokratického státu a občanské společnosti. Tento příspěvek se úzce dotýká zejména oblasti bádání vědeckého, které je právě nedílně spjato s těmito axiomy.² Jak ukazují příklady ze zahraničí, ale také z našich končin, doby vlády totalitních i autoritativních režimů nebývají příliš příznivé vůči svobodnému vyjadřování a když jejich existence přeci jen skončí, posléze určitou dobu trvá, než je opět nastolen *modus vivendi* svobody projevu a bádání ekvivalentní k běžnému demokratickému „provozu“.³ Právě příkladem určité transformační fáze budiž i vývoj orální historie v České republice. Těžiště tohoto příspěvku se nachází v charakteristice grantových projektů realizovaných na půdě Ústavu pro soudobé

² Dodejme jen, že dnes se mj. i v odborných kruzích začíná vážně diskutovat o „vyprazdňování“ a omezování veřejného prostoru, který je nezbytným předpokladem pro fungování výše řečeného. Viz např. Václav BĚLOHRADSKÝ a kol., *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Praha, Grimmus. 2010.

³ Viz např. Philippe – Joseph SALAZAR, *Relatos, reconciliación, reconocimiento*, a propósito de los perpetradores y de la amnistía de Sudáfrica. In: *Historia, antropología y fuentes orales*. 42, 2009, s. 37–53; viz též Laura Marina PANIZO, *Muerte, desaparición y memoria: el caso de los desaparecidos de la última dictadura militar en Argentina*. In: *Historia, antropología y fuentes orales*. 42, 2009, s. 71–84; viz též Ignacio FERNÁNDEZ de MATA, *In memoriam... Esqueles, contra-esqueles y duelos inconclusos de la Guerra Civil Española*. In: *Historia, antropología y fuentes orales*. 42, 2009, s. 93–128.

dějiny AV ČR, především pak v autorské dílně Centra orální historie.⁴ Tyto projekty budou charakterizovány z pohledu tří základních rovin: jednak co do začlenění do kontextu historického bádání u nás, dále pak co do metodologických specifik a dále kterák byly přijímány a hodnoceny odbornou a laickou veřejností v podobě publikovaných ohlasů.

Jak je zřejmé ze záměru samotného, jedná se o téma z pomezí soudobých dějin, dějin historiografie a orální historie, tudíž téma poměrně nesnadno uchopitelné, navíc velmi „živé“ a také „žhavé“ a aktuální. O otázkách vývoje české orální historie pojednal (a pojednává) ve svých předešlých příspěvcích a dílech Miroslav Vaněk, a jak je zřejmé z těchto příspěvků, vývoj orální historie stále nepostrádá svou dynamiku.⁵ Čas od dob počátků však značně pokročil, začala se objevovat nová témata, nové projekty, nové otázky a problémy. Co se týče historického zpracování, pak lze jen těžko odtrhnout vývoj orální historie od vývoje české historiografie polistopadového období. Proto autor vycházel z příslušných pojednání, úvah a diskuzí, které byly na toto téma v předešlých letech sepsány či proneseny.⁶

⁴ Stranou jsou v tomto příspěvku ponechávány projekty realizované mimo grantový rámec, včetně plánovaných projektů mezinárodních.

⁵ Viz např. Miroslav VANĚK a kol., *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, FF UP 2003, s. 12–16; týž, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha, ÚSD AV ČR 2004, s. 37–52; týž, *Sběrači, lovci a „vědecký“ antikuninismus... aneb O některých problémech orální historie při výzkumu naší nedávné historie*. In: Jiří PETRÁŠ (ed.). *Příběh je základ... a lidé příběhy potřebují... aneb Teoretické a praktické aspekty orální historie.* Sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 2009). Jihočeský sborník historický – Supplementum 3. České Budějovice JČM 2010, s. 21–29.

⁶ Diskuze o teoretických, metodologických i praktických otázkách historiografie z přelomu tisíciletí k dispozici na <http://www.claymon.cz/archiv/polemiky/index.html> (citováno 5. 8. 2011); o možných přístupech viz např. Martin NODL, *Možné přístupy ke studiu dějin české historické vědy v letech 1945–2000*, *Soudobé dějiny* 8, 2001, č. 1, s. 9–22; o zahraniční historiografii viz Pavel KOLÁŘ, *Nenápadné okovy Kleiů. Východoevropské dějepiscectví po pádu železné opony mezi vědeckým étosem a legitimizační panství*, *Soudobé dějiny* 11, 2004, č. 1–2, s. 224–230; o paradigmatickém přechodu od marxisticko-leninské k demokratické historiografii viz např. Bohumil JIROUŠEK, *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurz a možnosti výzkumu jeho proměn*. In: Bohumil JIROUŠEK a kol., *Proměny diskurzu české marxistické historiografie. Kapitoly z historiografie 20. století*. České Budějovice, HÚ FF JČÚ 2008, s. 9–26.

Ačkoliv se nejnovejší epocha bádání o soudobých dějinách počítá teprve na dvě desítky let, jedná se již o poměrně dlouhý časový úsek, jehož svědků z řad nejstarší generace začíná bohužel ubývat. I proto se autor této stati rozhodl vstoupit na tenký led pomyslného Rubikonu psaní Dějin s vědomím, že lépe je bádát a psát, byť třeba „horkým perem“, než nikdy... Tento příspěvek je proto duchovním pokračovatelem předešlých zamyšlení, který se snaží jít místy do větší hloubky, dílem i do větší šíře záběru. Na druhou stranu autora hrálo vědomí, že se pokouší přispět k dějinám svého oboru, který je mu koníčkem i zaměstnáním, a zároveň se mu touto cestou po dlouhé hodiny naslouchat osudům mnoha historiků a historiček, s jejichž pracemi se od dob svých studií setkával a jež se nyní i při letném prolistování stávaly mnohem bližšími a „polidštěnějšími“.

Mezi pramennou základnu tohoto pojednání je proto možné jmenovat v první řadě 11 životopisných rozhovorů, které autor (prozatím) nahrál s dobovými aktéry v rozmezí dubna až srpna 2011 a jež jsou ve zvukové podobě uloženy ve sbírce Rozhovorů Centra orální historie ÚSD AV ČR.⁷ Vzhledem k tomu, že se některé rozhovory prozatím nepodařilo uskutečnit, oslovil s některými dotazy autor potenciální narátory formou korespondence. Z devatenácti prozatím oslovených narátorů z řad pracovníků a spolupracovníků ÚSD (patnácti mužů a čtyř žen) jich sedmáct souhlasilo s poskytnutím rozhovoru, pouze dva (alespoň prozatím) z nepřilíš zřejmých důvodů odmítli.

Oslovení reagovali veskrze pozitivně, byli velmi vstřícní, a jak se posléze někteří z nich vyjádřili, byla to pro ně i velmi zajímavá profesní zkušenost. Rozhovor se po předešlé přípravě (v podobě studia dostupných personálií a dobového kontextu) odehrál v osvědčeném formátu dvou sezení, kdy v prvním byli narátoři dotázáni na svůj životní příběh zformulovaný „vlastními slovy“ (od rodinných kořenů po současnost). V sezení následujícím po analýze předešlého rozhovoru byly tazatelem nastoleny k vyjádření (vedle doplňujících otázek) také širší okruhy otázek týkající se především názorů na profesní život, na širší vnímání vlastního oboru a profese, ale

⁷ Z nedostatku hmotných zdrojů bohužel prozatím nejsou rozhovory k dispozici ve formě přepisů, což do značné míry ztěžuje jejich badatelské využití.

také dojmů, postřehů a vzpomínek na působení v minulosti a přítomnosti ÚSD, stejně jako vizí budoucích. Uchování všech rozhovorů ve sbírkách Centra orální historie ÚSD pro badatelské účely bylo narátory schváleno písemným souhlasem. Ačkoliv primárním cílem pořízení rozhovorů bylo zachycení dojmů, názorů na konkrétní okolnosti, rozhovory tvořily také nezbytnou součást zdrojů faktografických vzhledem k neúplnosti dalších souborů pramenů.

Jako dalším velmi cenným zdrojem poznání každodenního života, vnitřního fungování a proměn akademické instituce se ukázal být tištěný Interní zpravodaj ÚSD (vycházející mezi lety 1996–2006).⁸ Dále pak autor pracoval s dostupnými materiály úřední proveniencce (zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD, zápisy z porad oddělení, výroční zprávy ÚSD) návrhy grantových projektů), při zhodnocení ohlasů na výsledky bádání pak bylo využito množství ohlasů v tištěných a dílem i elektronických médiích.⁹ V neposlední řadě autor čerpal z dostupné literatury týkající se problematiky bádání o soudobých dějinách u nás a též z publikačních výstupů konkrétně pojednávaných projektů.

Nezbývá než doufat, že autor těchto řádek buď nepodlehł svým pramenům a „orálnickému“ diskurzu až příliš anebo že nebyl naopak místy až příliš kritickým. Snad toto malé pojednání podnítl jednu z dalších reakcí a případně i konstruktivních diskuzí, jež byla (a snad i je) orální historii bytostně souzena a které ji neustále posouvají dále.

Hledání metod a nalézání smyslu aneb Od založení ÚSD k půli devadesátých let

Ústav pro soudobé dějiny by založen v rámci tehdy Československé akademie věd (později AV ČR) z iniciativy Historické komise Občanského fóra a jeho vzorem pak byly obdobně zaměřené pracoviště v západních zemích, jako byly např. mnichovský Institut für Zeitgeschichte, pařížský Institut d'histoire du temps présent

⁸ Za nezištné poskytnutí kompletního korpusu ústavních Zpravodajů by chtěl autor těchto řádek poděkovat RNDr. Jiřímu Jindroví, CSc.

⁹ Po zpřístupnění spisových materiálů ÚSD patří díky řediteli ÚSD PhDr. Oldřichu Tůmovi, Ph.D. a také vědecké tajemnici Mgr. Markétě Deváté.

nebo amsterdamský Institut voor sociale Geschiedenis. Právě na využití zahraniční inspirace při transformaci české vědy po předpokládaném pádu komunistického režimu vzpomíná jeden z pamětníků: „... *my jsme* [v očekávání pádu režimu na sklonku osmdesátých let – pozn. P. M.] *tak předpokládali, co by se dalo udělat, protože se to celé* [historické bádání – pozn. P. M.] *musí změnit ně čistkou, ale vytvořením něčeho novýho. A tehdy to krásně zformuloval Pavel Seifter: „Honit ty blbouny normalizační nemá cenu, poněvadž jsou to většinou volové... ale co je důležitý: vytvořit něco, aby to všechny přesvědčilo, že je to lepší a že je to taková věda, jaká teď v Evropě běží“.* Takže jednou z těch první idejí byl ten Ústav soudobých dějin...“.¹⁰

Jeho cílem se stalo programové mapování a lokalizace tzv. „bílých míst“ československých soudobých dějin zhruba v rozmezí let 1945–1989.¹¹ Pro některé příslušníky generace čs. historiků „upozaďených“ po roce 1968 byl návrat do historické profese (případně i do původní vlasti) spojen s jistou formou předsevzetí, jak na to vzpomíná jeden z protagonistů: „*Já, protože jsem předtím dělal na tom ideologickém úseku, jsem si potom, co jsem se vrátil, jako svůj základní osobní úkol dal, že když jsme tehdy ty blbosti do těch lidí cpali, tak teď máme morální povinnost se pokusit a napomáhat je toho zbavit...*“¹²

Prehistorie orální historie se nachází již v tomto období (a ještě na půdě porevolučního Historického ústavu ČSAV vedeného nově nastoupivším Františkem Šmahalem), kdy se prvním výstupem mapujícím jednu z kapitol nejnovějších dějin staly rozhovory se zakladateli Občanského fóra, jejichž přepisy byly spolu s dalšími písemnými dokumenty vydány v roce 1990 ve formě publikace editorů Milana

¹⁰ Viz Ústav pro soudobé dějiny (dále ÚSD), Centrum orální historie (dále COH), sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011; viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhaem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011.

¹¹ Viz stručné pojednání Oldřicha Tůmy o dějinách ÚSD. Viz <http://www.usd.cas.cz/cs/historie-ustavu-pro-soudobe-dejiny/historie-ustavu> (citováno 23. 3. 2011). Viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011.

¹² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 15. 6. 2011.

Otáhal a Zdeňka Sládka.¹³ Právě na okolnosti příprav a vydávání této knihy vzpomínal po letech jeden z autorů: „*Po dokončení této knihy jsem se chtěl zabývat rokem 1848, Palackým a radikálními demokraty apod., to bylo téma, které mě velice zajímalo a už jsem k němu měl i nějaké články... Tehdy vlastně vznikla taková první myšlenka, já už nevím, na jaké schůzce to bylo, ale byl tam přítomen Petr Pithart, který ještě v té době nebyl předsedou české vlády ... nějak jsem se s ním bavil a říkal jsem mu, že děláme tu knížku dokumentů a že by bylo dobré promluvit i s těmi protagonisty revoluce. On na to, že ano a že zařídí, aby s námi někteří lidé promluvili. Václava Havla se tehdy nepodařilo nahrát, ale mluvili jsme s Ivanem Havlem. Zároveň jsem tam chtěli mít i komunisty, konkrétně Adamce a Mohoritu, ale ti odmítli mluvit, takže jsme jim museli poslat otázky písemně a oni nám písemně odpověděli... Tam vlastně vznikla taková první knížka, která sice nebyla co se týče rozhovorů vůbec koncepční, ovšem s ideou, že by bylo vedle dokumentů dobré doplnit i vzpomínky a názory lidí.*“¹⁴ Doplňme jen, že se jednalo se o rozhovory s Markem Bendou, Pavlem Bratinkou, Ivanem Havlem, Michalem Horáčkem, Martinem Klímou, Václavem Malým, Emanuele Mandlerem, Martinem Paloušem, Šimonem Pánkem, Petrem Pithartem, Janem Rumlem a Alexandrem (Sašou) Vondrou. Zástupci „druhé strany“, Ladislav Adamec a Vasil Mohorita, nakonec poskytli své odpovědi historikům písemnou formou. Mimochodem, jak vyplývá z analýzy rozhovorů s některými historiky – pamětníky, práce s „živým“ materiálem je natolik zaujala, že změnili své původní profesní plány a začali se oblasti soudobých dějin věnovat natrvalo.¹⁵

¹³ Jednalo se o ideového pokračovatele posrpnové „Černé knihy“ dokumentů z roku 1968 taktéž z dílny čs. historiků, mezi něž kromě např. Viléma Prečana patřil také Milan Otáhal. V tomto korpusu ještě s rozhovory pracováno nebylo. Blíže o vzniku této publikace pojednal ve své studii David Weber. Viz David WEBER, K historii publikace Sedm pražských dnů 21.–27. srpen 1968. Dokumentace. In: Oldřich TÚMA – Tomáš VILÍMEK (eds.). *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*. Praha, ÚSD AV ČR 2008, s. 205–239; dále viz Milan OTÁHAL – Zdeněk SLÁDEK (eds.). *Deset pražských dnů 17. – 27. listopad 1989. Dokumentace*. Praha, Academia 1990, s. 555.

¹⁴ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011.

¹⁵ Konkrétně se jednalo o citovaného Milana Otáhalu, který opustil myšlenku paralelního zpracování dějin revoluce roku 1848 a dějin soudobých a definitivně obrátil svou pozornost k dějinám normalizace a revoluce. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. a 12. 5. 2011.

Nahrávání rozhovorů se věnovali i lidé mimo okruh „otců – zakladatelů“ ÚSD (a potažmo i bádání o soudobých dějinách u nás) jako byla např. Dana Musilová, Ilona Christl nebo Květa Jechová nebo Miroslav Vaněk, kteří se chopili využití biografického výzkumu u takové problematiky jako např. mapování osudů „protektorátní“ generace poznamenané druhou světovou válkou případně, dějin Charty 77,¹⁶ nebo události listopadu 1989 v Plzni.¹⁷

Jako jeden z příkladů těchto výzkumů může být dvouletý historicko-biografický projekt *Osudy rodin v poválečném Československu* vedený historičkou Danou Musilovou (a realizovaný s pomocí Niny Pavelčíkové). Ten si pod záštitou grantového projektu Karla Kaplana *Československo 1945–1967* vytkl za cíl sledovat: „... jak se společensko-politické zvraty po druhé světové válce promítly do privátních osudů vybraných rodin a jejich příslušníků, respektive do jejich vzestupných či sestupných kariér.“¹⁸ Jak dále podotýká hlavní řešitelka: „Chtěli jsme zachytit, jakými cestami se ubíral život našich respondentů, zda byly rovné a klidné, či „klikaté“, se zákruty a odbočkami. Zajímalo nás, jak se vyrovnávali s nejrůznějšími situacemi (šťastnými i těmi horšími), které jim osud postavil do cesty. V popředí našeho badatelského zájmu stál konkrétní lidský osud – tzv. malá historie – v kontextu „velké“ historie.“¹⁹ Právě onen důraz na sledování „malých“ příběhů v rámci „velkých“ dějin je dobré vyzdvihnout, neboť tento aspekt je společný i s řadou dalších projektů.

¹⁶ O genezi a metodologických aspektech projektu *Osobnosti a společnosti Charty* viz Květa JECHOVÁ. *Lidé Charty 77. Zpráva o biografickém výzkumu*. Praha, ÚSD 2003, s. 7–18. K tomuto interdisciplinárnímu projektu z pomezí sociologie, historie a psychologie je možné ve zkratce poznamenat, že byl sice realizován mezi lety 1992–1996 mimo půdu ÚSD (především díky podpoře grantové agentury CEU), díky metodické i tematické spřízněnosti a z ústavu přidělených prostředků (konkrétně z grantu GA ČR *Politické elity a disent v období normalizace*) byl podpořen jeden ze zásadních interpretačních výstupů, kniha *Lidé Charty 77*, stejně tak, jako jsou dnes uloženy ve sbírkách rozhovorů COH přepisy nahraných rozhovorů.

¹⁷ Publikační výstup viz Miroslav VANĚK. *Listopadové události roku 1989 v Plzni*. Emanuel MANDLER (ed.). *Dvě desetiletí před listopadem 89*: Sborník. Praha: Maxdorf 1993, s. 93–109.

¹⁸ Viz Dana MUSILOVÁ. *Životní příběh ročníku 1924. Lidský osud v dějinách 20. století. Historicko-biografický výzkum*. 1. část. Praha, ÚSD AV ČR 1995, s. 7. Jinak řešitelka byla podle svých vlastních vzpomínek vyzvána k účasti v Kaplanově projektu samotným jeho garantem s tím, že si může stanovit vlastní téma, což se také stalo.

¹⁹ Tamtéž, s. 7.

Na svou inspiraci pro vznik projektu po letech zavzpomínala Dana Musilová na stránkách korespondence s autorem tohoto pojednání: „*O orální historii jsem v té době věděla jen velmi málo, ale lákalo mě zkusit něco nového. Impulsem byl článek v jednom německém historickém časopise (jméno už si nepamatuji), který pojednával o zkušenostech dělníků v době nacistického režimu v Německu ve zbrojařské firmě, jejíž jméno si nevybavuji. Výsledky byly velmi zajímavé, a to mě přivedlo na myšlenku zkusit něco podobného u nás. Shodou okolností přišla nabídka od doc. Kaplana, tak jsem vytvořila výše zmíněný projekt. Metodologii jsem si vytvářela velmi intuitivně, ale nakonec se příliš nelišila o té, kterou používáme dnes. Především jsem respektovala respondenta jako autonomní subjekt, nikoliv jako objekt mého bádání. Tento přístup měl vliv zejména na editaci rozhovorů.*“²⁰

Podrobněji jsou metodologické aspekty projektu charakterizované v úvodu hlavního publikačního výstupu. Po debatách ve výzkumném (mini)týmu bylo jako hlavní kritérium zvoleno společné datum narození potenciálních vzpomínajících – rok 1924. Ti pocházeli z různých sociálních vrstev, společným prožitkem jim bylo totální nasazení v říšském leteckém průmyslu a tazatelkám se nakonec podařilo nahrát 31 rozhovorů (z 45 vytipovaných respondentů vzorku) v Praze a 10 rozhovorů (ze 17 vytipovaných) v českých, moravských a slezských regionech a na Slovensku, přičemž věk dotazovaných se v době natáčení pohyboval kolem 70 let. Jak podotýká řešitelka, rozhovory byly realizovány ve dvou sezeních. V prvním rozhovoru respondent volně vyprávěl svůj životní příběh od rodinných kořenů, dětství a vzdělání, přes válečné osudy a léta poválečná. Snahou tazatelek bylo vstupovat do rozhovoru v této fázi co nejméně, aby nenarušily tok vyprávění a ponechaly respondentovi prostor vyjádřit, co je pro něj samotného důležité (a co nikoliv). Poté byl rozhovor přepsán, vytištěn a zanalyzován tazatelkami, které si posléze sestavily okruhy doplňujících otázek předložených spolu s přepisem respondentům ve druhé fázi. V té byl první rozhovor respondentem upřesněn, upraven a zároveň byly nahrány jeho odpovědi na dodatečné otázky. Současně byl každý respondent požádán o souhlas s publikací. Celkem 28

²⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Korespondenci s Danou Musilovou vedl Pavel Mücke, 25. 7. a 3. 8. 2011. Dodejme jen, že se oním dnes neidentifikovatelným zdrojem inspirace mohl být jeden z mnoha článků Lutze Niethammera, který v té době dokončoval svůj velký projekt o dějinách německého dělnictva v letech Třetí říše.

nejzajímavějších a redakčně upravených rozhovorů, jež se podařilo autorizovat, bylo posléze vydáno ve třech sešitech na půdě ÚSD v letech 1995 a 1996.²¹ Je nutno podotknout, že mnohé z těchto postupů dnes patří k běžným a zažitým standardům orálně historických projektů.

Podle svědectví dalších pamětníků se zdá, že výše zmiňované výzkumy nebyly v počátcích v rámci ústavu nijak koordinovány, naopak probíhaly spíše paralelně, nezávisle a často se o jejich výsledcích badatelé v rámci ústavu dozvídali až po určitém čase.²² Mimochodem, pokud je řeč o orální historii na půdě ÚSD, pak doposud nejstarší záznam o využití tohoto sousloví se datuje do dob vydání prvního čísla časopisu *Soudobé dějiny* z roku 1994, kde tehdejší ředitel a vydavatel v jedné osobě, Vilém Prečan, ve svém provolání z přelomu let 1993/1994 hovoří o tom, že nové periodikum mj.: „... bude nadále publikovat jednotlivé dokumenty (například významné archivní nálezy), ukázky orální historie a příspěvky z oboru memoárové literatury, jejichž rozsah bude pro časopis únosný.“²³ Pokud si prolistujeme stránky časopisu z následujících let, v případě orální historie se ve své době myšlenka bohužel příliš neujala...

V rámci ÚSD byl těmto ve své době méně tradičním metodám otevřen především výzkumný tým (a později oddělení) pro dějiny tzv. normalizace a revoluce (1969–1989). Kromě jeho vedoucího Milana Otáhalu a výše zmiňovaného Miroslava Vaňka (který zhruba od konce roku 1994 začal mj. na základě rozhovorů zpracovávat problematiku předlistopadové ekologie v Československu)²⁴ se zde alespoň v určitém

²¹ O pionýrských dobách práce s rozhovory svědčí mj. fakt, že autorka byla nucena si veškeré rozhovory uchovat ve svém osobním archivu, neboť podle jejích slov ve své době nebylo rozhovory možné uložit k širšímu badatelskému využití v kompetentní instituci. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Korespondenci s Danou Musilovou vedl Pavel Mücke, 25. 7. a 3. 8. 2011.

²² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

²³ Viz Vilém PREČAN, Jaký časopis, nač a pro koho, *Soudobé dějiny* 1, 1993/1994, č. 1, s. 7.

²⁴ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969 – 1989 ze dne 5. 12. 1994. Využití rozhovorů s dobovými aktéry zmínili v pozitivním duchu i někteří autoři ohlasů na publikační výstup z tohoto projektu. Viz Jan ČINČERA. *Jaké to tu bylo* [Miroslav Vaněk: Nedalo se tady dýchat. Praha, ÚSD AV ČR 1996, 170 s.]. In: *Ekolist* 1997, č. 4; viz též anonym [Miroslav Vaněk: Nedalo se tady dýchat]. In: *Akce Děti země* 1997, č. 2; viz též Jaroslav STOKLASA. Nedalo se tady dýchat – recenze,

období s rozhovory snažili pracovat více či méně např. Jana Svobodová (rozhovory s příslušníky Regula Pragensis, členy iniciativy České děti nebo s osobnostmi undergroundové kultury), Magdalena Jandová (rozhovory s představiteli Svazu spisovatelů), Rudolf Vévoda (rozhovory s aktivisty Nezávislého mírového sdružení) nebo Václav Vrabec (rozhovory s protagonisty opozice).²⁵

Soudě podle všech dostupných zdrojů stál za tímto jevem v první řadě fakt, že se jednalo o zcela nové oddělení, prakticky nenavazující na předešlé výzkumy (na rozdíl např. od týmu a oddělení pro výzkum období 1945–1967, kde se základním fundamentem stala řada prací Karla Kaplana sepsaných či dokonce vydaných dávno před rokem 1989), jež bylo pověřeno výzkumem opravdu „žhavé“ a bezprostřední minulosti, od níž badatele ve své době dělilo méně než dvě desetiletí (leckdy však doslova let pár).²⁶ Za účelem vytvoření dostatečné heuristické základny pro psaní seriózních výstupů se příslušní pracovníci (s velkou podporou vedení ústavu) od počátku zaměřili na systematické návštěvy archivních pracovišť a přesvědčování kolegů archivářů o potřebě zpřístupnění pramenů úřední proveniencí klíčových mj. pro: „... zkoumání charakteru totalitního režimu a k analýze stavu společnosti...“.²⁷ Když se však po cca dvou letech od založení ÚSD ukázalo, že z objektivních i subjektivních důvodů (nezpracovanost fondů, probíhající tvorba příslušné archivní legislativy, nedůvěra některých archivářů k příliš „aktuálním“ tématům apod.) tato kampaň v zásadních rysech nesplnila očekávání a předpoklady, bylo nutno nejen (dočasně) poupravit badatelské zaměření celého týmu, ale také hledat alternativní

Planeta 1997, č. 5, s. 37; viz též Jakub PATOČKA. *Když k dýchání bylo třeba odvahy. Recenze jedné neprávem opomíjené knihy.* Viz http://www.sedmagenerace.cz/sg97_01/1999/11jakub.htm (citováno 8. 6. 2003).

²⁵ Viz ÚSD, Spisovna, Jana Svobodová – zpráva o pracovní činnosti za r. 1992; viz též Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969 – 1989 ze dne 5. 9. 1995.

²⁶ Viz ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v Československu za rok 1992, s. 3. O náskoku týmu Karla Kaplana díky jeho předlistopadovým pracím viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011; viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 1. 6. a 15. 6. 2011.

²⁷ Viz ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v listopadu 1992 v Československu za rok 1992, s. 1.

prameny.²⁸ Tým a posléze oddělení se proto soustředily především na zmapování problematiky nezávislých iniciativ z období tzv. normalizace (Demokratická iniciativa, Charta 77, Nezávislé mírové sdružení, Obroda, časopis Česká koruna), jejichž materiál se od protagonistů dařilo získávat mnohem lépe a navíc se dařilo zachycovat i jejich osobní svědectví. Vůbec rozhovorům s aktivními činiteli opozičního hnutí, ale dílem i rozhovorům z „druhé strany“ (funkcionáři komunistického režimu) byla věnována poměrně velká pozornost. Jak konstatovala výroční zpráva projektu za rok 1992: „*Sbírka dnes obsahuje více než 60 rozhovorů a je vlastně u nás jedinečná; může sloužit jako důležitý pramen i pro mimoústavní pracovníky. V jejím neustálém doplňování vidíme důležitý úkol i pro budoucnost.*“²⁹ Z dnešního pohledu je bohužel obtížné soudit, do jaké míry byla daná tvrzení pravdivá, kolik rozhovorů a s kým bylo v té době uskutečněno, neboť v současných sbírkách se z těchto badatelských výsledků nachází naprosté minimum.³⁰

²⁸ Ačkoliv např. Miroslavu Vaňkovi se v roce 1992 podařilo získat vybraný materiál z KV KSČ např. ze Státního oblastního archivu v Plzni, KV KSČ ze Státního oblastního archivu v Opavě nebo OV KSČ ze Státního okresního archivu v Teplicích, dočasně nepřístupnými zůstávaly fondy ÚV KSČ ve Státním ústředním archivu a také materiály z Archivu Ministerstva vnitra. Viz ÚSD, Spisovna, Miroslav Vaněk – zpráva o pracovní činnosti za r. 1992; viz též ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v listopadu 1992 v Československu za rok 1992, s. 1–2. Dodejme, že snaha historiků o zpřístupnění archivních pramenů nepolevovala a v následujících letech se i díky postupnému etablování demokratických (a značně liberálních) poměrů v českém archivnictví úspěšně zúročila v letech následujících ku všeobecnému prospěchu. Viz Václav BABIČKA. Aktuální problémy archivnictví, *Archivní časopis* 2001, s. 106–110; týž, Legislativní úprava archivnictví – východiska a cíle, *Archivní časopis* 2004, s. 1–21.

²⁹ Viz ÚSD, Spisovna, Zpráva o činnosti týmu Antitotalitní revoluce v Československu za rok 1992, s. 2.

³⁰ V podobě přepisů jsou zachovány pouze rozhovory s účastníky listopadových událostí 1989 v Plzni, které v rámci svého výzkumu uskutečnil Miroslav Vaněk. Podle mínění pamětníků do výsledného počtu byly s největší pravděpodobností počítány také rozhovory, které vyšly v editované podobě v rámci zmiňované „Bíle knihy“ a v neposlední řadě také rozhovory mezi delegáty Občanského fóra a Verejnosti proti násilí s představiteli státní moci, které zaznamenal, zpracoval a uspořádal Vladimír Hanzel. Ty posléze vyšly v publikaci Vladimír HANZEL. *Zrychlený tep dějin. Reálné drama o deseti jednáních*. Praha: OK Centrum, 1991. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011. Mimochodem badatelský zájem o tyto rozhovory významně přispěl ke sblížení Miroslava Vaňka a tehdejšího Ústavu pro soudobé dějiny. Viz HANZEL. *Zrychlený tep dějin*, s. 5. Viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke, 25. 5. 2011.

Je nutno podotknout, že vzhledem ke spíše sporým znalostem metodologických, metodických, technických a také mezinárodních aspektů se nejednalo o klasické orálně historické projekty, neboť místní badatelé se nutně s orální historií teprve postupně seznamovali. V historickém prostředí byl často těmto výzkumům bližší spíše její vývojový „předstupeň“, „práce s pamětníky“ ve stylu padesátých a šedesátých let minulého století a pro ně typické „objektivistické“ rysy, přičemž rozhovory byly při historickém psaní využívány jako spíše doplňkový či vedlejší pramen.³¹ Jak je možné soudit z analýzy několika rozhovorů, za motivací pracovat s pamětníky stála často snaha získat vysvětlení či doplnění k faktům, informacím a dějům, které již badatelé znali z jiných zdrojů.³² Narátoři z řad historiků v retrospektivě hovoří o tom, že osobní svědectví, zaznamenávaná spíše intuitivně (a leckdy jen uchovávaná v jejich paměti) měla v jejich očích váhu cenného pramene, byť „subjektivního“, který následně využívali ve své práci.³³ Jeden z nich na toto téma hovoří: „*Já jsem s pamětní, případně pamětníky, pracoval, normálně jsem s nimi vedl rozhovor. ... Práce s pamětníky je nesmírně důležitá, ale hrozně ošidná v tom smyslu, že člověk musí o dané tématice něco vědět, aby se ptal adresně a konkrétně, nenechal pamětníky fabulovat, anebo když už, tak to potom musí umět svým způsobem korigovat. ... Pro mě jsou paměti nebo rozhovory s pamětníky jedním z důležitých pramenů, ale nemůžou být jediným.*“³⁴ Z pohledu orální historie pozitivním rysem těchto výstupů bylo zaznamenání důležitých osobních svědectví a také vzbuzení zájmu o rozhovory s dobovými aktéry na veřejnosti i v akademickém prostředí, na což se podařilo postupně navazovat v následujících letech.

³¹ Nejnověji o kořenech práce s pamětníky v archivním prostředí viz Jindřich SCHWIPPEL – Jan BOHÁČEK. Pamětníci a spolutvůrci dějin ČSAV. Sběrka rozhovorů v Archivu Akademie věd ČR. In: *Práce z dějin Akademie věd* 3, 2011, č. 1, s. 53–86; viz též Matěj KOTALÍK – Jan KAHUDA. Rozhovor s PhDr. Jindřichem Schwippelem. In: *Práce z dějin Akademie věd* 3, 2011, č. 1, s. 130–143. Historiografický rozbor samotného přístupu práce s pamětníky nejpodrobněji viz Miroslav VANĚK. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, s. 39–47.

³² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Milanem Otáhallem vedl Pavel Mücke, 5. 5. 2011; viz též Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 25. 2. 2011.

³³ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 26. 4. 2011; viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Gebhartem vedl Pavel Mücke, 7. 6. 2011. Komplexnější zamyšlení nad problematikou vnímání práce s pamětníky ze strany historiků bude pojednáno v některé z budoucích studií.

³⁴ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Gebhartem vedl Pavel Mücke, 7. 6. 2011.

Průlom Sta revolucí aneb Od poloviny devadesátých let na přelom tisíciletí

Jak se zdá z časového odstupu, příznivé období pro rozvoj nastalo zhruba v polovině devadesátých let. Opět podle vzpomínek pamětníků se v únoru 1994 po návratu jednoho z členů výše zmiňovaného oddělení – konkrétně Oldřicha Tůmy – z návštěvy budapešťského Ústavu dějin maďarského povstání 1956 začalo v rámci týmu debatovat na téma využití orální historie. Tyto více než osmnáct let staré debaty a geneze následných projektů jsou vlivem nekompletnosti zdrojů písemných a fragmentárnosti a variability zdrojů pamětních poněkud zahaleny tajemstvím. Přesto se pokusíme o malou historickou (re)konstrukci...

Jisté je, že Oldřich Tůma, jenž byl Budapešti seznámen a konfrontován s obrovským bohatstvím místních orálně historických sbírek, jejichž počátky se datují do druhé poloviny osmdesátých let minulého století, seznámil spolupracovníky s informacemi o bohatství maďarských sbírek (rozhovory s inženýrsko-manažerskou inteligencí, s politiky „druhé garnitury“, s pamětníky událostí roku 1956 a také s potomky obětí maďarské revoluce), které v té době čítaly cca 700 rozhovorů (včetně přepisů). Po jeho návratu se v únoru 1994 rámci oddělení rozpoutala diskuze. Oldřich Tůma byl posléze pověřen vypracováním rámcové metodiky vedení rozhovoru a též vypracováním širšího návrhu využití rozhovorů v konkrétních projektech.³⁵ Podle obsahu a závěrů z následující porady je možné soudit, že vzhledem k množství povinností (např. příprava konference k 5. výročí listopadu 1989, tematické číslo *Soudobých dějin*) a také personálním obměnám v oddělení byla konkretizace výzkumného záměru prostřednictvím rozhovorů dočasně odložena, ačkoliv na podzim

³⁵ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 14. 2. 1994. O závěrech budapešťského pobytu viz též Oldřich TŮMA, Ústav dějin maďarského povstání 1956 v Budapešti. *Soudobě dějiny* 1, 1994, č. 4/5, s. 655–657. Podle obsahu a závěrů porady je možné soudit, že vzhledem k množství povinností a personálním obměnám v oddělení byla konkretizace výzkumného záměru dočasně odložena.

1994 se k této myšlence oddělení na své poradě opět vrátilo a bylo stanoveno, že do konce roku by se mělo určit, s jakými lidmi budou rozhovory realizovány.³⁶

Rozhodnutí padlo na jaře 1995. Po vzájemné dohodě v rámci oddělení se projektu k dějinám listopadové revoluce, který byl předtím rozpracován Oldřichem Tůmou a Milanem Otáhalem, ujal jako hlavní navrhovatel Miroslav Vaněk, jenž se v té době paralelně již zabýval problematikou ekologie.³⁷ Původně určený řešitel Oldřich Tůma zpracovávající původní podklady k návrhu se naopak přesunul ke zkoumání širšího tématu dějin tzv. normalizace. V centru pozornosti návrhu stanuli aktéři dobových událostí listopadu 1989 z řad vysokoškolských studentů a nakonec byl vytvořen návrh tříletého projektu s názvem *Studenti v období pádu komunismu*, schválený a doporučený v květnu 1995 Vědeckou radou ÚSD do soutěže Grantové agentury AV ČR.³⁸ Návrh byl posléze skutečně podpořen a s časovým odstupem je možné říci, že se jednalo o zlomový bod ve vývoji nejen ústavní, ale i české orální historie obecně.

Pokud bychom měli začlenit zmiňovaný grant do širšího historiografického kontextu, pak je možné říci, že do zhruba poloviny devadesátých let se „nejnovějším“ epochám soudobých dějin na ústavní půdě věnovaly především široce pojaté granty Milana Otáhalu, do nichž kromě kmenových pracovníků Ústavu přispíval širší okruh týmových spolupracovníků (což byla ovšem ustálená praxe i u dalších projektů).³⁹ Soudě podle vykazovaných výstupů v sobě tyto projekty zahrnovaly pestrou škálu témat: kromě již zmiňovaného bádání nad předlistopadovou ekologií, např. výzkum

³⁶ V zápisu se v této souvislosti můžeme pouze dočíst, že „... dle kontroly zápisu z minulé schůze zadané úkoly byly splněny...“, bohužel nikoliv však s jakými výsledky a závěry. Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969 – 1989 ze dne 31. 5. 1994; viz též ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 8. 11. 1994.

³⁷ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 5. 12. 1994 a 12. 4. 1995. K ekologické problematice se podle svých vzpomínek Miroslav Vaněk přesunul (ke svému velkému ulehčení) od (pro něj nepřilíš vítané) tematiky hospodářských dějin předlistopadového období. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke, 17. 6. 2011.

³⁸ Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 23. 5. 1995.

³⁹ Jednalo se o projekty *Antitotalitní demokratická revoluce 1989 v Československu* (GA AV ČR, 1991–1993) a *Česká společnost v období normalizace a revoluce, 1969 – 1989* (GA ČR, 1994–1996).

opozičních a nezávislých skupin, problematiky disentu a komunistické moci, událostí srpna 1969, politických a sociálních souvislostí protirežimních demonstrací v roce 1989, čs.-východoněmeckých vztahů, dále pak výzkumu problematiky kádrové politiky a nomenklatury KSČ, předlistopadových šetření veřejného mínění, represí odpůrců režimu nebo regionálních soudobých dějin apod.⁴⁰ Vedle „souborných“ projektů vztahujících se k období 1969–1989 pak byly v téže době v řešeny ÚSD také dílčí výzkumné projekty, které se zaměřovaly na zpracování takových témat, jako byla činnost a úloha Státní bezpečnosti (řešitel František Koudelka), pobyt sovětských vojsk v Československu (řešitel Jindřich Pecka) a české dějepisectví (řešitel Josef Hanzal). Na poli edičně-dokumentační činnosti se pak jednalo o projekty věnované klíčovým tématům a fenoménům doby, jako byly edice dokumentů Charty 77 (řešitelka Blanka Císařovská), dokumentů Klubu za socialistickou přestavbu Obroda (řešitel František Koudelka), případně pak chronologie listopadové revoluce a transformace let 1989–1992 (řešitel Jiří Suk).⁴¹ Dnes s odstupem času je možné říci, že mnohé z těchto výstupů nejenom nebyly ve své době cenným příspěvkem k bádání o soudobých dějinách, ale zároveň posloužily jako pomyslný „odrazový můstek“ pro rozvoj navazujícího bádání v dalších letech a zdroj inspirace pro podávání pozdějších grantových žádostí.

Výzkum realizovaný Miroslavem Vaňkem a Milanem Otáhalem, kteří si předsevzali zachytit v celé šíři životní příběhy aktérů listopadových událostí z řad studentů, se ukázal být velice nosným. V první řadě se jednalo o projekt, který se netradičními metodami a komplexnějším způsobem věnoval výzkumu jedné z doposud „nedotčených“ vrstev předrevoluční společnosti, na niž se vlivem okolností příliš nedostalo během předešlých „souborných“ projektů.⁴² I přes mnohá „hledání“ a

⁴⁰ Výstupy projektu *Antitotalitní demokratická revoluce* databáze Informačního systému vývoje, experimentálního vývoje a inovací (neboli Registru informací o výsledcích výzkumných organizací, známější pod zkratkou RIV) bohužel neuvádí. Přehled vykazovaných výsledků projektu *Česká společnost v období normalizace a revoluce* viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GA404/94/0445> (citováno 4. 8. 2011).

⁴¹ Viz <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/projekty/projekty> (citováno 5. 8. 2011).

⁴² Mj. na fakt, že by vedle dějin opozice a disentu měli badatelé věnovat více pozornosti dějinám společnosti, upozornil na jedné z Vědeckých rad ÚSD Jan Křen. Viz ÚSD, Spisovna, Zápis zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 8. 11. 1996.

„tápání“ zde výše zmiňovaní poprvé v širší míře použili nejnovější poznatky ze zahraniční metodologické literatury (především anglosaské a germanofonní provenience) a poprvé se zde operovalo s orální historií podle mezinárodních standardů.⁴³ Důležitým bylo také zahrnutí regionálních aspektů do bádání, ačkoliv tato optika byla svého času některými historiky kritizována jako „přílišný luxus“, který tříští nevelké síly badatelského týmu.⁴⁴ V personální a organizační rovině bylo získání úzkých kontaktů se sítí regionálních spolupracovníků velmi důležitým krokem, neboť s některými z nich se podařilo navázat dlouhodobou spolupráci.⁴⁵ Na své první setkání s orální historií a rozdíl oproti práci s psanými dokumenty vzpomíná opět jeden z pamětníků, který se do projektu připojil až v jeho průběhu: „... mě to přišlo hrozně zajímavý právě proto, že máš v podstatě možnost ty lidi poznat... Že nejsou schování za tím papírem a za tím dokumentem, ale že máš možnost je vidět a máš možnost je vědecky zkoumat in natura.“⁴⁶ Svou roli v rámci badatelského týmu zhodnotil též narátor: „... to už byl rok 1998, kdy už se připravovala knížka, takže jsem už jen dotáčet druhé rozhovory s panem Kotlabou, kterej byl z Mladé Boleslavi a byl vůdcem studentské stávky v Ústí nad Labem a pak jsem tu dělal redakce. Dělal jsem redakci rozhovoru s Pavlem Žáčkem, to bylo strašný, pak jsem dělal redakci rozhovoru Tomáše Ctibora, ten byl z Vysoký školy umělecko-průmyslový a pak jsem dělal, když

⁴³ Pro metodologickou inspiraci autorů posloužili např. práce Steinara Kvaleho, Paula Thompsona, Herwarda Vorländera, Roberta Perkse a Alistaira Thomsona či Jürgena Strauba, ale také „domácí“ díla Květy Jechové a Ilony Christl, Dany Musilové, Aleny Vodákové a Hany Maříkové nebo Petera Salnera. Pojednání o orální historii viz Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu životopisná vyprávění*. Praha: NLN 1999, s. 31–52.

⁴⁴ Slova Viléma Prečana se vztahovala k hodnocení práce celého Otáhalova týmu a oddělení za léta 1990–1996 a mj. také konstatovala, že by mělo být věnováno více pozornosti politickému systému a struktuře moci. Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 8. 11. 1996.

⁴⁵ V rámci projektu pokrývali svými rozhovory s aktéry z regionálních univerzit historik a archivář Pavel Urbášek z Olomouce, historik Jiří Petráš z Českých Budějovic, historik filmové vědy Jiří Voráč z Brna a historik Pavel Kladiwa z Ostravy. Magdalena Jandová jako kmenový pracovník pak nahrávala rozhovory s bývalými studenty z Liberce a Ústí nad Labem, Miroslav Vaněk pak z Plzně a v Hradce Králové, David Weber, který se připojil v závěrečné fázi, nahrával rozhovory s těmi, jež bydleli v Mladé Boleslavi. Tři prvně jmenovaní externisté udržují plodné badatelské i mimopracovní kontakty s ÚSD dodnes. Pro úplnost dodejme, že dále se na organizačním zajištění projektu podíleli Libuše Cuhrová a Jana Melicharová, na přepisech Marie Lisová a na redakčních pracích Jana Svobodová.

⁴⁶ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 2. 8. 2011.

*Mirek Vaněk s Milanem Otáhalem potřebovali materiál pro úvod, tak jsem jim dělal heuristiku ze studentských časopisů.*⁴⁷

Dosažené výsledky byly v průběhu řešení úspěšně prezentovány před odborným publikem, ale psalo se o nich i v médiích.⁴⁸ Díky všem těmto krokům se dařilo do značné míry kompenzovat nešvary mnoha historických výzkumů (nejen) té doby: metodologickou nejasnost, neobeznámenost s mezinárodními trendy, úzce „pragocentrický“ pohled a také relativní „odtrženost“ získaných výsledků od „společenské poptávky“. Ve „studentském“ projektu byl úspěšně nastolen fungující model bádání, který byl zdokonalován v následujících letech a jehož se výzkumné týmy pracující s orální historií (minimálně na půdě ÚSD) fakticky přidržují do dnešních dnů.

Jak si povšimla zvědavá novinářka v jednom z dobových článků otištěném v říjnu 1997 (na základě rozhovoru s Miroslavem Vaňkem) na stránkách regionálního deníku, autoři se v souladu s interdisciplinárními trendy snažili věnovat pozornost také „přeshraničním“ aspektům svého tématu a již uvažovali (možná po maďarském vzoru) o pokračování výzkumu dalších společenských vrstev: *„Autoři knihy jsou sice historikové, ale všímají si i sociologických a psychologických aspektů. Zajímalo mě, proč si myslí, že ke zmapování revoluční situace je třeba tak detailně znát právě studentské prostředí. „Tehdejší studenti byla skupina lidí, která nebyla zatížena historií, traumatizována rokem 1968 a zdá se nám, že byla zcela specifická. Navíc se toho spoustu napsalo o českém disentu, ale systémová sonda do společnosti nám chybí. Nechceme zůstat jen u studentů, ale rádi bychom zmapovali podobným způsobem i další vrstvy společnosti, jako jsou herci, manažeři tehdejších podnikových molochů. Stranou nezůstanou ani menší články. Důležité je pak celou společnost*

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Miroslav Vaněk a Milan Otáhal např. přednesli na téma *Studenti v období pádu komunismu* referát v rámci mezinárodního symposia *Studenti a profesori* k výročí 650 let od založení Univerzity Karlovy, které se konalo 11. 9. 1998 v Praze. O projektu na základě rozhovoru s Miroslavem Vaňkem referoval Rudolf Vévoda (mimořádně jeho bývalý kolega z ÚSD z let 1994–1997) 14. listopadu 1997 na stránkách Lidových novin; viz též Gabriela LACINOVÁ. Promluví hlavní aktéři listopadového studentského hnutí, *Plzeňský deník*, 10. října 1997. (Autorka článku byla mimořádně též narátorkou projektu.)

*situaci shrnout a zmapovat bílá místa.*⁴⁹ Mimochodem, v témže článku se dozvídáme, že publikační výstup připravovaný k 10. výročí sametové revoluce by mělo doprovázet i CD se stovkou rozhovorů s audiovizuální podobě. Tento na svou dobu nevšední záměr se díky technickým a materiálním nesnázím bohužel nepodařilo uskutečnit.⁵⁰

Výsledná kniha redigovaných přepisů, které byly doprovázeny jak historickými interpretacemi, tak i teoretickým pojednáním o metodě orální historie, se mj. díky dobrému načasování k desetiletému listopadovému výročí setkala s velkým úspěchem a s živým zájmem veřejnosti.⁵¹ Na tomto místě poznamenejme, že se liší závěry, odkud pramení „magická“ číslovka v názvu *Sto studentských revolucí*, uvádějící výsledný počet realizovaných rozhovorů. Podle mínění Oldřicha Tůmy pochází myšlenka na uplatnění „centeniálního“ schématu už od mapování jednoho sta životních osudů obětí maďarské revoluce 1956.⁵² Naopak podle dalších pramenů a svědectví pochází ona pověstná „stovka“ z pozdější fáze výzkumu, konkrétněji z průběhu realizace rozhovorů a poté ze závěrečných redakcí a přípravy výsledné publikace. V každém případě na vzniku názvu měla zásadní podíl Jana Svobodová v osobě hlavní redaktorky.⁵³ Ačkoliv na základě dalších indicií by se autor těchto řádek přikláněl spíše k druhé variantě, další relevantní prameny k rozřešení této

⁴⁹ Viz LACINOVÁ. *Promluví hlavní aktéři*.

⁵⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁵¹ Mezi vedlejší produkty této publikace mj. patří svého času proslulá výzva představitelům české politické reprezentace s názvem *Děkujeme, odejděte!* Viz:

http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bkujeme_odejd%C4%9Bte

(citováno, 4. 8. 2011). Analýza viz např. Vladimíra DVORÁKOVÁ. Dva pokusy o aktivizaci občanů: Impuls 99 a Děkujeme, odejděte. In: Václav V. NEKVAPIL (ed.). *Impuls pro občanskou společnost: Eseje o třetím rozměru demokracie*. Praha: Evropský literární klub 2003, s. 125–134; viz též Deanna Gayle WOOLEY. Ten years later: defining and redefining the Velvet Revolution in Czechoslovakia. In: Catherine BAKER – Christopher J. GERRY – Barbara MADAJ – Liz MELLISH – Jana NAHODILOVÁ (eds.). *Nation in Formation: Inclusion and Exclusion in Central and Eastern Europe*. London: SSEES Occasional Papers 2007, s. 25–41.

⁵² Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 20. 6. 2011.

⁵³ Ze tří variant názvů (1. *Studenti v období pádu komunismu*; 2. *Sto studentských revolucí*; 3. *Studentská stávka 100krát jinak aneb Studenti v období pádu komunismu*) nakonec padla volba na prostřední návrh. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

hádanky (grantové návrhy, dílčí a závěrečné zprávy apod.) se bohužel prozatím nepodařilo dohledat...⁵⁴

Jak je možné soudit z dochovaného materiálu, publikace *Sto studentských revolucí* znamenala také velké množství ohlasů v médiích u nás i v zahraničí. Vedle oborových periodik (jako např. Soudobé dějiny, Bohemia nebo Biografie a dějiny) referovali o knize na svých stránkách deníky české (Mladá fronta DNES, Lidové noviny, Právo), ale i vybrané regionální deníky americké (Boston Globe) či německé (Tagesspiegel nebo Potsdamer Neueste Nachrichten), věnovaly se jí i některé české týdeníky (Týden, EURO) a taktéž měsíčníky (Bulletin).

Mezi pozitivními rysy knihy, které recenzenti vyzdvihly, patřila (vedle objemnosti publikace samotné) snaha přiblížit netradičními prostředky dějiny listopadové revoluce prostřednictvím zmapování života aktérů studentské stávkovy v pestré mozaice, zvláště když pozornost nebyla věnována pouze „známým tvářím“, ale také „pěšákům revoluce“ (především pak z regionů).⁵⁵ Přínos knihy spočívá podle mínění některých hodnocení také v tom, že se týká obecně dějin tzv. normalizace a přispívá k problematice (a problematizaci vidění) života lidí v její „sedé zóně“.⁵⁶ Někteří z recenzentů ocenily fakt, že dílo vyšlo jako nezamýšlená a objektivní odpověď na různé pozdní konspirační teorie o tom, „jak to vlastně bylo s revolucí 1989 doopravdy“ (např. dohoda velmocí, tajných služeb, části moci s částí opozice apod.).⁵⁷ Velkou pozornost vzbudila také samotná orální historie jako výzkumná

⁵⁴ Samotný Miroslav Vaněk v článku zpracovaném Rudolfem Vévodou (Lidové noviny, 1997) hovoří o „stovce oslovených studentů“. Podle údajů na webových stránkách Ústavu pro dějiny maďarské revoluce roku 1956 dosáhl výsledný počet rozhovorů s potomky obětí revoluce 1956 celkem 43. Viz http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/oha/az_archivumrol (citováno 4. 8. 2011). Naopak celkový počet rozhovorů v českém projektu činil celkem 102. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁵⁵ Viz např. Tomáš BRZOBOHATÝ. *Sto studentských revolucí*, *Týden* 45, 1999, s. 45; viz též Pavel MATOCHA. Každodenní život otců revoluce, *Euro* 46, 15. listopadu 1999, s. 45; viz též Marie ČERNÁ. O zlých učitelkách, pionýrském šátku, zelňače paní Adamcové a mnoha dalších věcech, *Soudobé dějiny* 7, 2000, č. 3, s. 386.

⁵⁶ Viz Petr ZÍDEK. Listopadová revoluce na knihkupeckých pultech, *Lidové noviny*, 16. prosince 1999, příloha Horizont, s. 11.

⁵⁷ Viz Padraic J. KENNEY. A hoax of a revolution?, *Boston Globe*, 25. November 1999, s. 1; viz též BRZOBOHATÝ. *Sto studentský revolucí*, s. 42.

metoda k poznání soudobých dějin v českém prostředí nepříliš užívaná, a proto se jí recenzenti také snaží čtenářům přiblížit.⁵⁸ Interpretační část práce byla kvitována především díky snahám o neideologické a objektivní zamyšlení se nejen nad rolí studentů v listopadové revoluci, ale také nad jejich „malými“ (či až „banálními“) životními příběhy v dějinách tzv. normalizace. Ty se výzkumníci snažili prostřednictvím analýzy dalších širších okruhů otázek (vliv rodiny, školního prostředí, mimoškolních aktivit apod.) zajímavým způsobem začlenit do dobového kontextu, s cílem důsledně se vyhnout pokusům o typizaci a přílišné zobecnění.⁵⁹ Navíc podle mínění některých recenzentů zařazením redigovaných prepisů do Přílohy, které mohou být dílem vnímány jako hlavní část knihy, tak autoři čtenářům dávají možnost udělat si svůj vlastní úsudek o dějinách, nebo si „... jen číst o životech studentů, kteří odstartovali listopadovou revoluci.“⁶⁰

Kritických hlasů nezaznívalo mezi množstvím ohlasů příliš, přesto se však objevily. Týkaly se údajné nevyváženosti díla, spočívající mj. v nejasném vymezení některých užívaných pojmů a konceptů („totalitní režim“, „konzumní společnost“), dále pak nejasného výběru vzorku narátorů (absence vysvětlení, proč sem nebyli zařazeni také středoškolské studenty, studenti ze Slovenska, proč není zachována „genderová parita“ v počtu narátorů nebo proč se nezdařilo realizovat interview s „pasivními“ studenty).⁶¹ Další z výtek se pozastavují nad (údajně) neujasněným cílem bádání, od toho se odvíjejícím „tápáním“ v interpretační části a směřováním mnoha témat (každodenní život vs. listopadové události) či naopak absence jejich hlubší analýzy (život mladých lidí v komunismu vs. obecně život mladých; tázání se po tom, co bylo pro narátory důležité apod.).⁶² Z dnešního pohledu se jako velmi příznačné je

⁵⁸ Viz např. Lone SARAUW, OTÁHAL, Milan and VANĚK, Miroslav: Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění, *Bohemia* 41, 2000, s. 485; viz též Josef CHUCHMA. Orální historie se chopila studentských vůdců, *Mladá fronta DNES*, 17. listopadu 1999, s. 22.

⁵⁹ Viz např. Martin KVÍTEK, VANĚK, Miroslav – OTÁHAL, Milan. Sto studentských revolucí. Praha NLN 1999, *Bulletin* 1999, č. 11, s. 9; viz též Ivan MAKÁSEK. Sto příběhů, *Hospodářské noviny*, 12.–14. 11. 1999, s. 7.

⁶⁰ Viz MATOCHA. *Každodenní život otců revoluce*, s. 45.; viz též ČERNÁ. *O zlých učitelkách*, s. 386.

⁶¹ Viz Petr ZÍDEK. Proč studenti před deseti lety zbořili komunismus, *Lidové noviny*, 27. 11. 1999, příloha Orientace; viz též ČERNÁ. *O zlých učitelkách*, s. 389–390.

⁶² Viz ČERNÁ. *O zlých učitelkách*, s. 388–389.

pro tehdejší dobu může jevit povzdechnutí jednoho z pisatelů-pamětníků na adresu historického úvodu s tím, že z jeho pohledu význam nemá, leč by mohl mít přínos alespoň pro dříve narozené: „*Další oddíl nám trochu nadbytečně vysvětluje život v období normalizace, ale dnešní ...náctiletí to snad ocení.*“⁶³ I přes tyto výtky je možné říci, že obecně byla kritika vedena v konstruktivním duchu a že naopak i někteří kritikové na závěr konstatovali, že dílo i využití metody jsou i přes své nedostatky hodné následování a skýtají velkou inspiraci do budoucna.⁶⁴

Ideově návazným projektem se pak stal projekt *Kulturní a společenské aktivity mladé generace a cesta k občanské společnosti* (GA AV ČR, 1999–2001), který se podle svědectví pamětníků zrodil na základě analýzy a interpretace klíčového tématu z předešlých studentských vyprávění – popisu mimoškolních aktivit a trávení volného času v životních příbězích narátorů.⁶⁵ Výzkum sice nebyl založen pouze na orální historii, drtivá většina spolupracovníků však rozhovory nahrávala a pracovala s nimi (mj. kromě hlavního řešitele Miroslava Vaňka také Jaroslav Cuhra, Libuše Cuhrová a Petr Blažek). Publikační výstup v podobě knihy *Ostrůvky svobody* byl přijat sice méně halasně, přesto se zájmem v zainteresovaných kruzích.⁶⁶

Centrum a dějiny „paralelních elit“ aneb Léta 2000–2006

Z pohledu historicko-institucionálního se symbolickým orálně historickým rokem 1 stal rok 2000, kdy bylo jako jedno z oddělení ÚSD založeno Centrum orální historie (dále COH). Podle slov jednoho z jeho zakladatelů diskuze o jeho založení

⁶³ Viz Lubor FALTEISEK. *Revoluce očima studentů*.

⁶⁴ Viz ZÍDEK. *Proč studenti před deseti lety zbořili komunismus*.

⁶⁵ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011. Návrh tříletého projektu byl doporučen Vědeckou radou ÚSD v dubnu 1998 k podání současně u GA ČR a GA AV ČR. Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 21. 4. 1998.

⁶⁶ Publikační výstup viz Miroslav VANĚK. a kol. *Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: Votobia – ÚSD AV ČR, 2002. Práce byla pochválena např. pro využití doposud opomíjených zdrojů (včetně rozhovorů) např. při výzkumu fenoménu rockové hudby. Viz Radek DIESTLER. Miroslav Vaněk a kol. *Ostrůvky svobody (kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu, Rock & Pop & Musiq 2002*, Prosinec, s. 91. Recenze v pozitivním duchu viz též Michal ŠVERDÍK. *Byly ostrůvky svobody v moci púnoci?*, *Mladá fronta DNES*, příloha Střední Morava, 9. 12. 2002, s. 2.

probíhaly už od jara 1999 v průběhu příprav knihy *Sto studentských revolucí* a do těchto debat se zapojila kromě Milana Otáhalu a Miroslava Vaňka také Jana Svobodová.⁶⁷ Jak praví archivní dokumenty, mělo se jednat nejprve o společný tříletý projekt ÚSD, Ústavu politologie FF UK a Národní knihovny na zřízení metodického centra (dále MC) pro orální historii, který se ucházel o podporu z grantových prostředků GA ČR. Podle dochovaných materiálů návrh obdržel takřka maximální hodnocení a hodnotitelé ocenili průkopnickou myšlenku i perspektivy orální historie obecně ve vztahu k rozvoji české historiografie, jak o tom svědčí i vyjádření jednoho z posuzovatelů: „*Jde o klíčově významný projekt rozvoje českého dějepisectví nejnovějších dějin. Je koncipován promyšleně k zformování MC, jež bude v ČR unikátní a v místě, jež je nejvíce kompetentní ve věci. Po realizaci přinese posun čs. dějepisectví k evropské úrovni. Promyšlenost projektu se projevuje v zapojení špičkových pracovišť i všech generací badatelů. Spojí se tak zkušenosti, získané v mezinárodní rovině problému, s nasazením mladších.*“⁶⁸ Návrh ve velké konkurenci nakonec nebyl doporučen k financování, nicméně díky vstřícnosti vedení ÚSD, v jehož čele od června roku 1998 stanul Oldřich Tůma, se COH podařilo založit z vlastních ústavních zdrojů. Vědecká rada ÚSD návrh schválila (symbolicky 17. listopadu 1999) a vedením COH byl pověřen Miroslav Vaněk.⁶⁹ Na okolnosti zakládání a rozvoje tohoto oddělení zavzpomínal po letech tehdejší i současný ředitel ÚSD v jedné osobě: „... *po úspěšném ukončení toho prvního velkého projektu, když byla odezva na knížku *Sto studentských revolucí* a kdy se opravdu jevilo, že to má velkou budoucnost. V roce 2000, když byl Mirek v Americe, jsme spolu s ním byli na sjezdu amerických orálních historiků v Durhamu, tak z toho pobytu tam čerpal teoretické a jiné inspirace, takže že by založení Centra byl nějaký velký problém, to ne... Byla to dohoda mezi námi dvěma... Mirek, pokud já si dobře pamatuju, byl*

⁶⁷ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁶⁸ Viz ÚSD, Spisovna COH, Hodnocení žádosti o udělení grantu Metodické centrum – oral history. Na řešení projektu se měli podílet Miroslav Vaněk, Milan Otáhal, David Weber a Jana Blahnová z Národní knihovny. Podle svědectví pamětníky by výše citovaný výrok měl pocházet z úst Dušana Třeštíka. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁶⁹ Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 21. 4. 1995 a 17. 11. 1999.

v tehdejší Vědecký radě, ale nebylo třeba překonávat žádný odpor, možná to vyvolalo jen postranní úšklebky od některých, kteří si to nedokážou odpustit. Samozřejmě problém byl postupně uspořít nejen z grantových, ale i z režijních peněz prostředky těch, dvou nebo tří lidí, kteří v Centru pracujou, ale i to se snad podařilo.“⁷⁰

Na adresu personálního obsazení COH jen dodejme, že se rozhodně nejednalo o oddělení nadmíru početné. Kromě svého vedoucího Miroslava Vaňka, dále pak zmiňovaného „doyena“ české orální historie Milana Otáhala (a také pracovníků zaměstnaných na grantové úvazky) v průběhu let spojili své pracovní zařazení a nasazení (zcela či alespoň dílem) tito jmenovaní: historik, politolog a takřka i právník David Weber (2002–2005); Petra Schindler-Wisten, za svobodna Trypesová, jak sama uvádí „vzděláním antropoložka, povoláním historička“ (od r. 2002, dnes na mateřské dovolené); historička Jana Melicharová (2002–2003); antropoložka Hana Pelikánová (2006–2011); historička a etnoložka Jana Nosková (2006); historička Jitka Sobotková (2007–2008), historička Hana Zimmerhaklová (2008–2010) a nejnověji historička a iberoamerikanistka Hana Bortlová (únor 2011 až dosud).⁷¹

Kromě aktivit primárního výzkumu a od toho se odvíjejících se úkolů „archivačně-inventarizačních“ v podobě budované sbírky rozhovorů se toto pracoviště profilovalo i vybudováním široké škály zahraničních kontaktů a také provozováním různých forem pedagogické a „propagačně-osvětové“ činnosti.⁷² Rozvoj intenzivní zahraniční spolupráce měl i své pozitivní stránky v oblasti hmotné, když se v roce 2001 Miroslavu Vaňkovi podařilo získat finanční podporu z University of North

⁷⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 21. 6. 2011.

⁷¹ Od roku 2006 působí v COH také autor tohoto pojednání, historik studiem i profesí.

⁷² V oblasti základního výzkumu se jednalo o bádání nad problematikou různých společenských z období tzv. normalizace i politických elit, disentu, mladé generace, dělníků, inteligence apod.; dále pak o výzkum problematiky českého exilu a emigrace, fenoménu chalupářství a dalších aspektů. O charakteristice činnosti COH viz Miroslav VANĚK. Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, *Soudobé dějiny* 9, 2002, č. 2, s. 332–336. O vědecko-pedagogických aktivitách COH blíže viz Pavel MÜCKE. Z Teplic až na kraj světa aneb Z učitele prezidentem. Malý biografický portrét Miroslava Vaňka, *Memo: Časopis pro orální historii / Oral History Journal* 1, 2011, č. 1, s. 97–99.

Carolina v Chappel Hill (UNC) ze Spojených států amerických, která mj. poskytlá COH významné materiální zázemí.⁷³

Velmi důležitá role připadla také činnosti metodologicko-metodické, v níž COH a především Miroslavu Vaňkovi vzhledem k publikaci základních přehledových studií, příruček, skript a manuálů v souladu se zahraničními trendy patří významné místo ve (spolu)utváření diskurzu české orální historie.⁷⁴ Podle mého soudu je nutno brát v potaz, že se pohybujeme v českém prostředí, kde po dlouhá léta panoval spíše dlouhodobý „ostych“, nezájem a skepse k vydávání teoretické a metodologické literatury, od nich odvislých diskuzí, následným reálným „odrazům“ ve vlastní výzkumné praxi, což bylo také několikrát kritizováno i uvnitř historické komunity samotné.⁷⁵ Díky zámožským kontaktům Miroslava Vaňka se na utváření orálně historické metodologie významně podílely americké vlivy a inspirace. Jak podotýká i sám jmenovaný, bez nich by bylo bádání o dosti chudší, pokud by se vůbec dokázalo dostatečně rozvinout.⁷⁶

Orálně-historické příručky a manuály se postupně tak, jak přicházely ve známost, dočkaly uznání v odborných i laických kruzích, včetně kruhů ministerských,

⁷³ Jednalo podporu výuky orální historie v koordinaci s Collegiem Hieronimi Pragensis, kde tehdy Miroslav Vaněk působil. V rámci Burch Scholarship poskytnutého UNC obdrželo COH částku 10.000 USD, což při tehdejším kurzu 42 Kč za 1 USD představovalo podporu více než významnou. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁷⁴ Kromě množství článků a studií viz např. Miroslav VANĚK. *Uplatnění metody orální historie*. In: Jiří KOCIAN (ed.), *Deset let soudobých dějin*. Praha: ÚSD AV ČR, 2001, s. 137–143; viz též Miroslav VANĚK a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: FF UP, 2003; viz též VANĚK. *Orální historie ve výzkumu*; viz též Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE – Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Fakulta humanitních studií UK – ÚSD AV ČR, 2007.

⁷⁵ Z pohledu reflexe soudobých dějin k teoreticky a metodologicky nejneproduktivnějším patřily v polistopadovém dvacetiletí u nás podle mého soudu dva rozsáhlé cykly debat: český „Historikerstreit“ navazující po 8. sjezd v Hradci Králové v roce 1998 a táhnoucí se na přelom tisíciletí a dále pak diskuze a mediální kampaně o „vyrovnávání se s minulostí“ zhruba mezi lety 2005–2010 provávající vznik a utváření Ústavu paměti národa.

⁷⁶ Miroslav Vaněk přisuzuje hlavní význam svým dvěma dlouhodobým pobytům v USA v letech 2000 a 2004 a dále pak množství výstupů a konzultací v rámci účasti na konferencích americké Oral History Association. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

což byl fakt možná o to překvapivější, že paralelně vydávané ediční a interpretační výstupy z vlastních projektů se s takovou mírou pochopení nesetkávali, jak se o tom ještě zmíníme později.⁷⁷ Za všechny jmenujme výrok Jindřicha Schwippela, průkopníka uchovávání rozhovorů v archivním prostředí, který v této souvislosti apeloval na nutnost koordinace činnosti orální historie a archivnictví ve společném zájmu: „... mají-li se záznamy oral history stát historickým pramenem, měly by být jako kterýkoliv jiný historický pramen uloženy na „věrohodném místě“ – a tím jsou především archivy, které jako instituce už ze zákona zaručují jejich trvalé uchovávání a zpřístupnění všem zájemcům.“⁷⁸

Dalším sledovaným projektem v pořadí byly *Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interviews* (2002–2004) navrhovatelů Miroslava Vaňka a Pavla Urbáška. Geneze tohoto projektu je opět velmi bohatá, dílem navazuje na pokusy o rozhovory s komunistickými funkcionáři z přelomu let 1989 a 1990, přičemž návrh se svým tematickým zaměřením blíží výzkumům týmu Františka Svátka, který se na ústavní půdě v letech 1991–1993 a 1994–1996 pokoušel odlišnými metodami zmapovat čs. elity z období let 1938–1956.⁷⁹ Zatímco dějiny čs. opozice a disentu patřily mezi témata poměrně frekventovaná, v té době patřil badatelský zájem o dějiny KSČ a jeho protagonisty v soudobém historickém bádání k velmi okrajovým tématům, o čemž svědčí i struktura projektů řešených v té době v ÚSD. Čestnou výjimku

⁷⁷ Pozitivní hodnocení příruček a manuálu viz např. Petr ZÍDEK. Miroslav VANĚK a kol. Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. Olomouc: FF UP, 2003. *Lidové noviny*, březen 2004; recenze s dílčími výhradami, ovšem s pozitivním vyzněním viz např. Doubravka OLŠÁKOVÁ. Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE – Hana PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, *DaS* 2008, č. 2, s. 45–46 nebo Sarah SCHOLL-SCHNEIDER. Miroslav VANĚK – Pavel MŮCKE – Hana PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, *Bohemia* 48, 2008, s. 598–600. Posledně recenzovaná příručka byla též v roce 2009 doporučena MŠMT jako manuál vhodný pro využití ve výuce dějepisu 20. století.

Viz http://www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jsnspdfs_318.pdf (citováno 8. 8. 2011).

⁷⁸ Viz Jindřich SCHWIPPEL. O orálních dějinách z pohledu archiváře, *Soudobé dějiny* 2005, č. 1, s. 188.

⁷⁹ Viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=IA96302> (citováno 10. 8. 2011); viz též <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=IAA963401> (citováno 10. 8. 2011).

v tomto ohledu představoval projekt od roku 2001 řešený týmem Zdeňka Kárníka, mapující dějiny KSČ a radikálního bolševismu.⁸⁰

Ne všechny hlasy zpočátku hovořily ve prospěch inkriminovaného návrhu, zejména díky plánované realizaci rozhovorů s bývalými komunistickými funkcionáři. Jeden z kmenových historiků ÚSD údajně podotýkal, že návrh je třeba velmi pečlivě prodiskutovat s vedením ústavu, neboť se jednalo o velmi citlivé téma a aby se případně předešlo problémům v budoucnosti. Další z historiků ÚSD se vyjádřil v tom smyslu, že on by si s bývalými komunistickými funkcionáři ani ruku nepodal....⁸¹ Historické aspekty nakonec převážily nad dobově podmíněnými předsudky, projekt, jehož spoluřešitelem se stal historik a archivář UP v Olomouci Pavel Urbášek, byl schválen VR ÚSD s pozměněným názvem a podán Grantové agentuře ČR.⁸² Zde se podle vzpomínek zainteresovaných pamětníků návrh setkal s velkým odporem a byl při svém prvním podání (v roce 2000) v příslušné podkomisi na GA ČR odmítnut a to i přes vysoce kladná doporučení externích hodnotitelů. Jak se praví v komentáři zpravodaje (Jiřího Bílka) k návrhu projektu: „Na rozdíl od posuzovatelů zastávám názor, že projekt není dobře upraven. Především není zřejmá metodologie (zejména výběru respondentů), finanční nároky jsou velmi vysoké a také výstup ve formě dílčích studií neodpovídá vynaloženým prostředkům i úsilí. Projekt nedoporučuji k realizaci.“⁸³

Když se v únoru 2001 ukázalo, že žádosti o podporu nebylo vyhověno, podnítilo to horečnou aktivitu mezi navrhovateli. Ti nejenže adresovali vedení GA ČR vysvětlující stanovisko (ač si byli vědomi neodvolatelnosti rozhodnutí dle stanov GA ČR) s požadavkem vysvětlení, zdali je možné že i přes kladné posudky může

⁸⁰ Viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=IAA8063101> (citováno 10. 8. 2011).

⁸¹ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

⁸² Původní název projektu zněl dosti neuměle: *Oral history – ohrožené skupiny – moc a opozice*. Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Vědecké rady ÚSD. Zápis ze zasedání VR ÚSD AV ČR ze dne 5. 4. 2000.

⁸³ Viz ÚSD, spisovna COH. Protokol o hodnocení návrhu grantového projektu GA ČR reg. č. 409/01/0633.

zamítnout návrh zpravodaj návrhu.⁸⁴ Dále pak za účelem „širší osvěty“ (opětovného) seznámení s činností COH a orální historií samotnou, ale i vysvětlení specifik podávaného návrhu (a osvětlení případných nedostatků) byla proto poté 1. března 2001 uspořádána na půdě ÚSD schůzka k problematice „Oral History“.⁸⁵ Zde byly za přítomnosti takřka dvou desítek zájemců z řad pražských i mimopražských akademických pracovníků (včetně navrhovatelů Miroslava Vaňka a Pavla Urbáška, potenciálních spolupracovníků týmu Milana Otáhal, Davida Webera a Jiřího Petráše a samotného zpravodaje Jiřího Bílka) tyto otázky diskutovány.⁸⁶

Lze jen těžko soudit, zdali mělo toto setkání nějaký rozhodný vliv, nicméně skutečností zůstává, že v dubnu 2001 byla doplněná žádost znovu podána u téže agentury a napodruhé se setkala s úspěchem. Členy badatelského týmu se zkušenostmi se Studenty se vedle výše zmiňovaného řešitele a spoluřešitele stal také Milan Otáhal, Květa Jechová, David Weber, Jiří Petráš a Jana Melicharová. Dále pak se k projektu připojila v roli koordinátorky a tazatelky projektu Petra Trypesová (Praha) a noví regionální členové týmu, Jana Nosková (Brno), Tomáš Niesner (Bruntál) a v závěrečném roce se připojili též Renata Pavelková (Olomouc), Lukáš Valeš (Plzeň, Klatovy), Zdeněk Doskočil (Praha, Chomutov) a Tomáš Vilímek (Praha). Česko-slovenský rozměr se podařilo do projektu dodat spoluprací se slovenskou historičkou a etnoložkou Lucií Segľovou, která díky získané podpoře od Nadacie otvorenej spoločnosti – Open Society Fundu sestavila svůj vlastní badatelský tým (Alexandra Gojdičová, Mária Machajdíkova, Barbora Šedivá) a ten posléze paralelně realizoval i metodologicky identické rozhovory s narátory na Slovensku.⁸⁷ Jedním z dalších

⁸⁴ Viz ÚSD, spisovna COH. Stanovisko předkladatele projektu „Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Životopisná interviews“ k jeho nepodpoření ze strany GA ČR.

⁸⁵ Viz ÚSD, spisovna COH. Koncept přednášky „Oral history a její místo v české historiografii.“ ÚSD, 1. 3. 2001. Viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 2. 8. 2011.

⁸⁶ Soudě podle účasti se jednalo o poměrně reprezentativní debatu. V auditoriu kromě výše zmiňovaných zasedli také „domáci“ Jiří Kocian a Jiří Pernes, a „přespolní“ Jana Burešová, Ivo Barteček, Karel Podolský nebo Radmila Slabáková z FF UP v Olomouci, Jan Gebhart z HÚ AV ČR, Pavel Rafaj z Archivní správy MV ČR, Jiří Polišenský z Národní knihovny ČR nebo Ivan Jakubec z FF UK. Viz ÚSD, spisovna COH. Prezenční listina semináře k problematice Oral History – ÚSD AV ČR 1. března 2001.

⁸⁷ Viz Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.). *Vítězové? Poražení? Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. 1. svazek. Praha, Prostor 2005, s. 19.

vedlejších efektů tohoto projektu bylo navázání intenzivní vědecko–pedagogické spolupráce s UP v Olomouci, kde oba řešitelé též v průběhu let 2002 a 2003 realizovali (spolu s Josefem Bartošem a Ivo Bartečkem) dva kurzy orální historie pro studenty Katedry historie Filozofické fakulty. Z řad vyškolených studentů se posléze rekrutovali též někteří tazatelé projektu.⁸⁸ Bohužel vzhledem k nastalým okolnostem a personálním neshodám s vedením Katedry historie FF UP se nepodařilo dokončit myšlenku utvoření orálně historického centra na olomoucké univerzitní půdě, jehož vznik byl předběžně plánován od zimního semestru školního roku 2003/2004.⁸⁹

Za nejzávažnější metodologické specifikum je možné považovat kontaktování narátorů z řad komunistických funkcionářů, které bylo nakonec díky systematickému a přitom eticky i právně bezproblémovému přístupu poměrně úspěšné: ze 73 oslovených bývalých funkcionářů se jich 43 nakonec rozhovor rozhodlo poskytnout. Na jeden metodologicky velmi zajímavý (a přitom do značné míry kuriózní) případ odmítnutí po realizaci prvního rozhovoru, a to z rodinných důvodů, vzpomínal jeden z tazatelů: *„To bylo v Liberci ... pán mě přijal a seděla u toho i jeho manželka. Já jsem jim vysvětlil, vo co jde, té paní se to sice moc nelíbilo, nicméně potom odešla dělat něco vedle do té kuchyně. Ale přitom měla pořád otevřený dveře. On mi vyprávěl a ona najednou začala mixovat, pak říkal zase něco jiného a vona za chvíli prošla a řekla: „Péťo, tohle by si ale říkat nemusel...“ No a tahle to bylo. A nakonec jsem mu ukazoval všechny ty dokumenty, podepisoval se ten souhlas, protože mi na začátku říká: „Podepíšeme to potom...“ A ta paní si ke mně zase sedla a pořád po mě chtěla nějaký kulatý razítko. Ale já jí říkám: „Já nejsem žádná státní instituce, mě to nedáváte z žádného úředního rozhodnutí... jak jsem vám to vysvětlil, dáváte mi to z vlastního rozhodnutí a my si tahle budeme věřit...“ A odjel jsem s tím, že mi to ten pán podepsal, že mu poté dám přepis a podepíšeme to na papír. Druhý den ráno telefon a volala ona, že si to manžel rozmyslel. Já říkám: „Dobře...“, ale jestli by mi mohl zavolat manžel, že bych to potřeboval slyšet od něj. „Ne, manžel si to rozmyslel, my jsme se tak dohodli...“ ... já jsem mu poté zavolal, protože jsem na něj*

⁸⁸ Rozhovory po již běžící projekt v rámci studentských prací realizovali Michael Viktořík, Pavel Mücke a Radim Píček.

⁸⁹ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Pavlem Urbáškem vedl Pavel Mücke, 22. 8. 2011.

mobil měl a on říká: „No, víte, vono to asi bude takhle lepší, manželka bude klidná a tak...“⁹⁰

Z okruhu disidentů pak činila úspěšnost 77 rozhovorů ze 79 oslovených – nedošlo k realizaci rozhovoru s Erazimem Kohákem a také s Milanem Uhdem, který v té době připravoval své vlastní psané vzpomínky. Jak přiznávají i sami řešitelé, významnou měrou se na úspěchu podílel sociolog František Zich v roli „gatekeepera“, který zprostředkoval velké množství kontaktů na první skupinu narátorů.⁹¹ Opět viděno z retrospektivy a nadneseně řečeno, dějiny nakonec daly obezřetným krokům z počátků projektů (zejména v etické a právní oblasti). Získáním takovéto kolekce rozhovorů nejenže se nesplnily krizové scénáře vývoje projektu předvídané kritiky (tj. že se nepodaří získat interviews s politickými elitami), ale naopak výsledky předčily očekávání, a to i v mezinárodním srovnání.⁹²

I v průběhu tohoto projektu byly jak výsledky, tak i metoda orální historie průběžně prezentovány prostřednictvím konferenčních příspěvků, článků a dílčích studií a také medializovány v tisku, v rozhlasu a také v televizi. Vzhledem k postupně se zvyšující laické poptávce po poznání života a názorů bývalých předrevolučních elit (ale i zájmu o metodu samotnou) se stal tento projekt také pubičským kamenem ve vztahu k médiím, ale také co se týče „formování názorů“ některých kolegů z oboru. Jako exemplární případ pro doklad těchto tvrzení může posloužit veřejná prezentace uspořádaná 21. října 2004 k 5. výročí založení COH v proslulé místnosti č. 206 v budově AV ČR na Národní třídě č. p. 3 v Praze. Ve slunečném odpoledni zde byli přítomní seznámeni s badatelskými výsledky z uplynulých let a měsíců a byly zde taktéž promítnuty videoukázky z dokončovaného projektu, ve kterých promluvili Miloš Jakeš a Václav Havel. Právě ty (vedle některých vyjádření pro média) stály v jádru následných diskuzí a urgencí. Ačkoliv podle mínění autorů prezentace byly

⁹⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Davidem Weberem vedl Pavel Mücke, 2. 8. 2011.

⁹¹ Viz VANĚK – URBÁŠEK (eds.), *Vítězové? Poražení?*, s. 19.

⁹² Předěšleme, že shrnující interpretační studie vycházející z tohoto, byla o několik let později zařazena do prestižního průvodce orální historií. Viz Miroslav VANĚK, *Those Who Prevailed And Those Were Replaced: Interviewing On Both Sides of A Conflict*. In: Donald A. RITCHIE (ed.), *The Oxford Handbook Of Oral History*. Oxford University Press 2011, s. 37–50.

tyto ukázky míněny jako ilustrativní ukázka z běžících výzkumů, některými z přítomných historiků byly vnímány jako „vzpomínky starých zbrojnošů“, které bez dostatečné interpretace obecnému historickému poznání příliš nepřinášejí. Ze vzájemného nepochopení (a možná i nepochopení) se posléze na stránkách odborných periodik odvinula živá polemika týkající vyjasňování stanovisek na téma orální historie, jejích možností, úskalí, problematiky interpretace a vůbec využití při výzkumu soudobých dějin, a to z retrospektivního pohledu k oboustrannému prospěchu.⁹³

Naopak někteří z přítomných žurnalistů ukázek a také následných interview s řešiteli projektu následně využili k vulgarizaci a bulvarizaci výzkumného tématu, která místy hraničila až s dezinterpretací. (Na druhou stranu poprvé se článek týkající badatelských výsledků COH dostal na prestižní první stranu celostátního tištěného deníku...) Samotný článek (Jakeš rozhodoval o zásahu na Národní třídě v pyžamu. *Mladá fronta DNES*, 21. 10. 2004), na něj řešitelé následně odpověděli dopisem autorovi, možná přispěl ke zvýšení prodejnosti a snad i k alespoň dílčímu zvýšení zájmu o téma komunistických elit, v aktuálním dění ovšem učinil medvědí službu badatelskému týmu, který dokončoval závěrečné práce na výsledné publikaci editovaných přepisů. Hrozbu hromadného odmítání souhlasu k publikaci (tím faktického neúspěchu projektu v jeho polední fázi) se podle mínění pamětníků podařilo odvrátit díky intenzivní komunikaci a vysvětlování dotčeným narátorům včele s bývalým generální tajemníkem ÚV KSČ Milošem Jakešem. Ve střednědobém i dlouhodobém časovém horizontu se ukázalo být důležitým, že se nakonec podařilo vše vysvětlit a dostat tak profesionálním etickým i právním standardům, což se zúročilo i v budoucnosti.

⁹³ Viz Jiří BÍLEK. Rozpaky nad „Oral History“, *Historie a vojenství* (dále *HaV*) 53, 2004, č. 1, s. 121–122; reakce viz Miloš HAVELKA. Rozpaky nad „provinciálním“ realismem, *Soudobé dějiny* 2004, č. 4, s. 117–119; viz též Jiří PETRÁŠ. Rozpačité Rozpaky Jiřího Bílka, *HaV* 54, 2005, č. 1, s. 151; viz též Pavel URBÁŠEK. K Bílkovým Rozpakům nad „Oral history“, *HaV* 54, 1, (2005), s. 151; viz též Miroslav VANĚK. K Bílkovým Rozpakům nad „Oral History“, *HaV* 54, 2005, č. 1, s. 150.

Projekt posléze svými závěrečnými výsledky vzbudil vzdušnou vlnu ohlasů jak u odborníků, tak i u laické veřejnosti a to včetně zahraničí.⁹⁴ Projekt samotný byl za ÚSD nominován na cenu Akademie věd ČR za rok 2005 a navíc jeden z hlavních publikačních výstupů, kniha *Vítězové?! Poražení...?!*, byl ve čtenářské anketě časopisu *Dějiny a současnost* zvolena Knihou roku 2005.⁹⁵ Asi nejvíce pozornosti vzbudila paleta názorů a vzpomínek jednotlivých dobových aktérů shromážděná v „úctyhodném díle“, kterou např. denní tisk zprostředkoval v podobě poměrně rozsáhlých a početných citací ukázek z jednotlivých rozhovorů (Právo, Mladá fronta DNES, Lidové noviny).⁹⁶ Analytičtěji zaměřené recenze z deníků, týdeníků či odborných periodik poukazovaly na přínos *Vítězů...?! Poražených...?!* jakožto potenciálního pramene, na pozoruhodné detaily z každodenního života komunistů i disidentů a také ocenění regionálního rozvrstvení narátorů.⁹⁷ Stejně tak jsou opět přibližovány (ovšem už spíše v menší míře a s menší naléhavostí) základní charakteristiky orální historie, její přínos i úskalí.⁹⁸ Na ukázkou z pozitivních ohlasů citujeme názor jednoho z recenzentů, který ocenil zejména knihu rozhovorů s komunistickými funkcionáři ve vztahu ke zkoumání dějin tzv. normalizace: „Dva

⁹⁴ Hlavními publikačními výstupy projektu se stala díla Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.). *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview. 2 svazky.* Praha, Prostor 2005; Miroslav VANĚK (ed.). *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview.* Praha, Prostor 2006.

⁹⁵ Kniha se umístila na 1. místě ankety s 8 hlasy z celkem 70 došlých a přestihla tak o jeden hlas dílo medievisty Martina Wihody (*Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti.* Praha, Argo 2005) a o dva hlasy synteticko-komparativní dílo Jana Křena (*Dvě století střední Evropy.* Praha, Argo 2005) a edici barokních kázání literárního historika Miloše Sládka (*Svět je podvodný pastýř aneb V7bor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století.* Praha, Argo 2005). Viz Eduard BURGET. Historická kniha roku 2005. Vyhlášení výsledků ankety DaS, *DaS* 2006, č. 5, s. 13.

⁹⁶ Viz např. Miroslav ŠÍŠKA, *Vítězové a poražení o listopadu 1989*, *Právo*, 12. listopadu 2005, s. 19; viz též „Nečekali jsme, že doje k drsnému zásahu“ a „Strana podcenila vážnost situace“, *Lidové noviny*, 15. listopadu 2005, s. II a III; viz též Jan GAZDÍK. 17. listopad zaskočil vítěze i poražené, *Mladá fronta DNES*, 16. 11. 2005, s. B 5; Podobně bylo citováno i ze sborníku interpretačních studií *Mocní? a bezmocní?* Viz Jan GAZDÍK. „Gorbačov to teda potentoval geniálně. Akademie věd shromáždila výpovědi komunistických funkcionářů o pádu totalitního režimu, *Mladá fronta DNES*, 11. října 2006, s. 1 a s. A 4.

⁹⁷ Viz např. *Vítězové? Poražení?*, *Reflex* 50, 2005, s. 51.

⁹⁸ Viz Viktor ŠLAJCHRT, *Úkol pro geniálního historika.* In: *Respekt* 8, 20.–26. únor 2006, s. 22; viz též Ivan DRAMLITSCH, *Als man im Politbyro über Damenbinden sprach*, *Prager Zeitung*, 16. November 2006, s. 5.

svazky o úctyhodném rozsahu v sobě skrývají nečekané množství poznatků o době posledních dvaceti let existence komunistického režimu v Československu. ... Druhý svazkem, obsahujícím rozsáhlé rozhovory s „poraženými“ ... se Centru orální historie ÚSD AV ČR podařil nebývalý průlom do jejich zvláštního světa. Metoda oral history je někdy „tradičními“ historiky zatracována. Jistě, svědectví po letech není archivním dokumentem (ale i ten je třeba podrobit kritice). Nicméně přináší poznatky, které v úředním dokumentu nenajdeme. Navíc, jako v tomto případě, nechává nahlédnout do společnosti, která byla běžnému občanu uzavřena. ... ÚSD AV ČR tím, že zpřístupnil jinak nedostupné informace, otevřel nové možnosti, jak porozumět tzv. normalizaci. Metoda orální historie i zde potvrdila svůj přínos pro historickou vědu.“⁹⁹ Významný přínos pro výzkum dějin tzv. normalizace, „zbarevnění“ jeho doposud spíše „černo-bíle“ líčeného obrazu, zdroj informací pro mladou generaci či prostá inspirace k zamyšlení, takového atributy recenzenti připisovaly sborníku interpretačních studií.¹⁰⁰

Naopak mezi negativy byly edici rozhovorů vytýkány formální záležitosti (např. chybějící rejstřík), dále pak zvolené definice skupin narátorů, v některých případech způsob tázání se narátorů a především rozpaky či otevřené zklamání nad tím, že rozhovory nejsou dále interpretovány.¹⁰¹ Po vydání *Mocných? a bezmocných?* část těchto výtek sice takřkajíc „odpadla“, nicméně podobně jako Sto studentským

⁹⁹ Viz Prokop TOMEK. Miroslav VANĚK – Pavel URBÁŠEK (eds.), *Vítězové? Poražení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interview*. 1. svazek. Praha, Prostor 2005, *Securitas Imperii* 14, 2006, s. 458.

¹⁰⁰ Viz např. Monika VRZGULOVÁ. Sila l'udských příběhův, *Knihy a společnost* 2006, č. 12, s. 6; viz též Kristina ALDA. Book sheds light on Normalisation, *Prague Post*, 25th October 2006; viz též Petr SVOBODA. Miroslav VANĚK (ed.), *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha, Prostor 2006, *Securitas Imperii* 16, 2001, č. 1, s. 234–236; viz též Doubravka OLŠÁKOVÁ. Kniha o které se hovoří, Miroslav VANĚK (ed.), *Mocní? a bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*. Praha, Prostor 2006, *Dějiny a současnost* (dále DaS) 29, 2007, č. 3, s. 44.

¹⁰¹ Viz např. ŠLAJCHRT. Úkol pro geniálního historika, s. 22; viz též Martin FRANC. *Otazníky nad „opus magnum“ české orální historie, Soudobé dějiny* 13, 2006, č. 3–4, s. 476–477; viz též Hedvika NOVOTNÁ. *Kdo je vítěz a kdo poražený?*, A2 – kulturní týdeník 2005, č. 12–13, s. 30. Podle mínění jednoho z autorů byl sborník interpretačních studií vydán zvlášť vzhledem k tomu, že nebyl soubor studií ještě připraven k vydání ve stejnou dobu jako editované rozhovory. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

revolucím i zde uveřejněným interpretacím byla dílem vytýkána interpretační neujasněnost, přílišná interpretační soustředěnost na skupinu opozice a také nedostatek průřezových „komparativních“ studií.¹⁰²

Co se týče začlenění těchto výsledků do celkového historiografického kontextu, vybraní recenzenti konstatovali poměrně významný fakt, že díla mj. přispěla k posunu diskurzu bádání o listopadové revoluci a pádu komunistického režimu od již zmiňované roviny nových zjištění rázu faktografického („jak to vlastně tehdy bylo“) směrem k rovině reflexí a to na obou stranách pomyslné barikády.¹⁰³ Významně tak přispěly k počátku odideologizovanému náhledu na tohoto období, což by se mělo stát podle jejich názoru úkolem dalších historiků. Zároveň pak ve „vizionářském duchu“ bylo poukázáno na důležitost orální historie jakožto metody k získání jedinečných svědectví pro psaní „demokratizovaných“ dějin, jejichž prameny se historikům ztrácí s úbytkem tradičních materiálů (např. psané korespondence). Jak podotýká recenzentka ve velmi umně narážce na název sborníku: *„Třebas nám teď nabízí oral history náhradu za to, co dnes rozumíme pod pojmem pramen a osobní pozůstalost. Nevím, jen mě děsí představa archivního materiálu úřední proveniencí, který se co nevidět stane alfou a omegou historického bádání. ... Někomu ta myšlenka může přijít velmi vědecká, mně osobně nikoliv. Mocní by se v takovýchto dějinách stali ještě mocnějšími a bezmocní ještě bezmocnějšími.“*¹⁰⁴

Od dějin „mlčící většiny“ k syntéze dějin české společnosti z pohledu orální historie aneb Léta 2005 až 2015 (?)

Paradoxně i přes nesporný úspěch projektu i jeho výstupů se samotné COH ocitlo v roce 2005 ve velmi těžké situaci. O rok dříve, v dubnu 2004, byl podán u GA ČR návrh standardního tříletého projektu, který se obracel k mapování doposud „upozaděných vrstev“ české společnosti předlistopadového dvacetiletí, dělníků a

¹⁰² Viz např. FRANC. *Otazníky nad „opus magnum“ české orální historie*, s. 478–479; viz též Hedvika NOVOTNÁ. Paměť a vyprávění. Normalizace v pojetí oral history, A2 – kulturní týdeník 2007, č. 1, s. 34 (k dispozici na <http://www.advojka.cz/archiv/2007/1/pamet-a-vypraveni>, citováno 23. 8. 2011).

¹⁰³ Viz např. Petr ZAVADIL. Každý rok jiné výročí, *Lidové noviny*, 15. listopadu 2005, s. I.

¹⁰⁴ Viz OLŠÁKOVÁ. *Kniha o které se hovoří*, s. 44.

profesí inteligence.¹⁰⁵ Po zkušenosti s předešlými výzkumy s „dějnotvornými“ elitami se výzkumníci COH poprvé obrací od dějin politických spíše k dějinám sociálním a dějinám společnosti obecně. V celkovém historiografickém kontextu se jedná o velmi důležitý počín, minimálně v celoustavním rámci: shrnující projekt Oldřicha Tůmy *Dějiny české společnosti v letech 1945–1989* (GA ČR 2003–2005) měl díky svým výsledkům těžiště spíše v sociálních dějinách před rokem 1968, další projekty věnující se normalizačnímu dvacetiletí se pak zaměřovaly na spíše specifické otázky církevních dějin (Jaroslav Cuhra) nebo na mapování „polooficiálních“ či opozičních aktivit mladé generace (Petr Blažek).¹⁰⁶ Dodejme jen, že vedle tohoto klíčového tématu byly členy COH v médiích avizovány také přípravy dalších orálně historických projektů, které se týkaly dějin čs. exilu ve druhé polovině 20. století, problematiky čs. politických vězňů 50. let a také životních příběhů účastníků druhého odboje.¹⁰⁷

Vzhledem k tomu, že se COH nezdařilo pro rok 2005 uspět ani s jedním ze tří grantových návrhů, hrozilo nejen zastavení výzkumů, ale i rozpad velmi úspěšně (na formální i neformální bázi) pracující sítě spolupracovníků a ohrožení činnosti COH samotného.¹⁰⁸ S troškou nadsázky je možné říci, že vývoj české orální historie se ocitl na pomyslné křižovatce... Díky velmi intenzivní vyjednávací činnosti jeho vedoucího a vstřícnému přístupu vedení AV ČR (především pak tehdejší místopředsedkyně 3. vědní oblasti, etnoložky Lýdie Petráňové) se podařilo získat

¹⁰⁵ Název tohoto návrhu zněl *Sonda do čs. společnosti v období tzv. normalizace. Životopisné rozhovory*. Viz Interní zpravodaj ÚSD 5/2004 (květen).

¹⁰⁶ Charakteristika Tůmova grantu viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=GA409/03/0237> (citováno 20. 8. 2011); o projektu Jaroslava Cuhry s názvem *Stát a katolická církev v Československu v letech 1968–1989* (juniorský projekt GA ČR 2003–2005) viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=KJB8063302> (citováno 20. 8. 2011); o projektu Petra Blažka s názvem *Neformální mírové aktivity v Československu 1980–1989* (juniorský projekt GA ČR 2004–2005) viz <http://www.isvav.cz/projectDetail.do?rowId=KJB8063402>.

¹⁰⁷ Viz Miroslav VANĚK. Centrum orální historie, *Akademický bulletin* 2005, č. 1 (elektronická verze k dispozici na <http://abicko.avcr.cz/archiv/2005/1/obsah/centrum-oralni-historie.html>), citováno 22. 8. 2011).

¹⁰⁸ Vedle již zmiňovaného návrhu „velkého projektu“ o dělnících a inteligenci se jednalo o návrh juniorského grantu Petry Trypesové u GA AV ČR (*Životní příběhy účastníků čs. odboje za 2. světové války*) a dále o návrh standardního grantu Miroslava Vaňka u téže agentury (*Kulturní, společenské a politické aspekty rockové (rockenrollové) hudby v Československu v letech 1956–1989*). Viz Interní zpravodaj ÚSD 5/2006 (červen). O neradostném prožitku okolnosti podávání návrhu „vojenského“ projektu a jeho obhajoby před VR ÚSD viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Petrou Schindler vedl Pavel Mücke, 20. 7. 2011.

roční „překlenovací grant“ a tím bylo i zachráněno jádro ústavního badatelského týmu.¹⁰⁹ Následně žádosti o další standardní projekt u GA ČR i u GA AV ČR byly úspěšné a COH tak mohlo od prvních měsíců roku 2006 početně rozšířit své řady a kontinuálně pokračovat v základním výzkumu.¹¹⁰

V prvé řadě se jednalo o inovovaný projekt *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* (GA ČR 2006–2008). Mezi jeho metodologické zvláštnosti patřilo poměrně široké vymezení dělnických profesí a profesí inteligence. Jak bylo uvedeno ve vlastním návrhu: „*Pokud jde o příslušníky obecně dělnických profesí, budou narátoři vybráni z velkých i malých podniků z různých odvětví lehkého a těžkého průmyslu (např. ČKD Praha, Škoda Plzeň, Škoda Mladá Boleslav, Vítkovice a Nová Huť, doly v severních Čechách a na Ostravsku, textilní a potravinářský průmysl apod.). Inteligenci chápeme v jejím klasickém pojetí, tj. jak vysokoškolsky vzdělané lidi, kteří pracují alespoň po část sledovaného období v povoláních odpovídajících jejich vzdělání. Hlavní pozornost se bude věnovat technokratické-manažerské vrstvě, učitelům, lékařům, vědcům, umělcům, pracovníkům v justici apod.*“¹¹¹ Definice byly v ohni velmi živých debat řešitelského týmu posléze upřesněny a bylo stanoveno, že za dělníky či dělnice by měli být považováni manuálně pracující, kteří nedisponují vyšším vzděláním, než je vyučení (a zároveň se nejedná o „falešné dělníky“ z řad postižených příslušníků inteligence např. po r. 1968). Druhou skupinu pak měli tvořit vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří rámcově působili v profesi související s jejich vzdělávací přípravou.¹¹² Stejně tak byla obhájena před některými skeptickými názory

¹⁰⁹ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Písemný záznam o rozhovoru s Miroslavem Vaňkem zapsal Pavel Mücke, 28. 2. 2011.

¹¹⁰ Od března 2006 se pracovníkem COH na částečný úvazek staly Hana Pelikánová a Jana Nosková, od února téhož roku taktéž autor tohoto pojednání.

¹¹¹ Viz ÚSD, Spisovna COH, Grantová přihláška standardního projektu GA ČR *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* (podáno 9. 3. 2005) – část C, zdůvodnění návrhu, s. 4

¹¹² Viz ÚSD, Spisovna COH, Teze k metodologické schůzce k projektu „*Dělníci a inteligence*“ z 25. 4. 2006.

nakonec obhájena jedinečná myšlenka a možnost poprvé genderově podchytit narátory co do počtu v poměru 50% mužů a 50% žen.¹¹³

Pomyslný „vzorek“ měl být (vedle již „tradičního“ regionálního rozvrstvení) rovněž vymezen generačně stanovením přibližného data narození narátorů mezi léta 1930–1950. Jak dále stojí ve zdůvodnění návrhu, cílem výzkumu se pak mělo stát: „... zkoumání mentality a proměny názorů a postojů dvou vrstev společnosti ... k normalizačnímu režimu. Pozornost bude soustředěna na každodenní život a chování příslušníků uvedených skupin, na objasnění otázky, proč se chovali tak, jak se chovali, a to jak v období před listopadem 1989, tak i v období tzv. sametové revoluce. Výsledky projektu tím přispějí i k rozšíření, prohloubení a zkonkrétnění dosavadních analýz charakteru „normalizačního“ režimu.“¹¹⁴ To vše se mělo dít s vědomím, že se díky vyšší věku jedná o „ohrožené skupiny“ potenciálních narátorů.

Jak je zřejmé i ze zápisů ze schůzek řešitelského týmu, mezi praktickými specifiky je možné jmenovat také obavy badatelského týmu, zdali budou schopni badatelé „porozumět“ svým protějškům z řad „obyčejných lidí“ (především pak příslušníků dělnických profesí) a jakým způsobem tito budou např. reagovat na otázku, zdali by poskytli svůj životní příběh k vědeckým účelům.¹¹⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že bylo nakonec realizováno celkem 113 rozhovorů a z toho bylo 61 z příslušníky dělnických profesí (51 pak s příslušníky profesí inteligence), původní obavy se naštěstí nepotvrdily. Vůbec celkovým počtem rozhovorů projekt výrazně překročil původní předpoklady a také očekávání, neboť ve schváleném návrhu bylo přislíbeno „pouhých“ osm desítek rozhovorů.

Tak jako v předešlých letech, i zde byly průběžné výsledky prezentovány prostřednictvím konferenčních příspěvků, přednášek, dílčích studií a také mediálních

¹¹³ Viz ÚSD, Spisovna COH, Zápis ze 4. schůzky grantového projektu *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* z 10. 5. 2006.

¹¹⁴ Viz ÚSD, Spisovna COH, Grantová přihláška standardního projektu GA ČR *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* (podáno 9. 3. 2005) – část C, zdůvodnění návrhu, s. 4.

¹¹⁵ Viz ÚSD, Spisovna COH, Zápis ze 1. schůzky grantového projektu *Průzkum české společnosti v období tzv. normalizace. Biografická vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence* z 1. 2. 2006.

výstupů. Je možné říci, že *Dělníkům a inteligenci* se oproti *Politickým elitám a disentu* poněkud vyhybaly závažnější veřejné polemiky a také nesnáze spojené s dezinterpretací výsledků v médiích. (Nabízí se zde kacířská myšlenka, že toto téma nebylo z pohledu „médiásféry“ shledáno jako dostatečně atraktivní...)

Vlajkovou lodí publikačních výstupů se pak stala trojsvazková kniha *Obyčejní lidé...?!* přinášející čtenářům soubor interpretačních studií a také edice čtyř desítek reprezentativních (edičně upravených) rozhovorů.¹¹⁶

Soudě podle vyšších recenzí a článků, byly reakce na tento trojsvazek ve srovnání s „*Vítězi a poraženými*“ spíše méně hlučné, vlažné, místy i rozpačité, přesto však dílu přiznávající jeho přínos. Z objemného díla, které, jak konstatoval jeden z posuzovatelů „*je výsledkem neutuchající píle badatelského týmu COH*“, recenzenty spíše zaujaly editované přepisy než vlastní interpretace, více komentářů bylo proneseno spíše na adresu rozhovorů s dělníky než na ony vedené s příslušníky inteligence. Porozumění dílo našlo spíše než mezi profesními historiky v řadách zástupců příbuzných oborů a oblastí (literární věda, literatura). Zatímco historikové opětovně vyjádřili své pochybnosti nad způsobem interpretace (byť jedním dechem konstatují „pozitivní poučení z předešlých nezdarů“), sklonům k upřednostňování jednotlivostí a fragmentárnosti textů a zejména (údajnou) absenci konfrontace získaného materiálu s dalšími prameny a také výzkumy na podobné téma, které některým recenzentům scházelo v případech většiny publikovaných studií.¹¹⁷ Na adresu editovaných rozhovorů jsou pak místy vyjadřovány pochybnosti o způsobu jejich vedení (lepší expertní příprava některých tazatelů), redakcí („neopoznámkované

¹¹⁶ Viz Miroslav VANĚK (ed.). *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha, Academia 2009.

¹¹⁷ Jeden z recenzentů se dokonce domnívá, že autoři většiny interpretací fakticky nahradili práci s tradičními (archivními) prameny výpověďmi pamětníků a na jejich základě se snažili sepsat dějiny ve stylu „jak to tenkrát bylo“, což vedlo k fetišizaci jednoho druhu pramene. Podle mého soudu zůstává otázkou, do jaké míry se jedná o skutečné nedostatky studií a do jaké míry o nepochopení charakteru práce s orálně historickými zdroji a způsoby jejich interpretace ze strany recenzentů. Viz Martin FRANC. *Překvapivě pestrý obraz života za „normalizace“*. „*Obyčejní lidé*“ ve výzkumu orální historie, *SD* 16, 2001, č. 4, s. 703–704; viz též Vítězslav SOMMER. Kniha, o které se hovoří, *DaS* 2011, č. 3, s. 44. O metodologických otázkách projektu a způsobech interpretace získaných rozhovorů viz VANĚK, *Obyčejní lidé...?!*, s. 15–22.

výpovědi“; absence tematických rejstříků), rozsah či forma zařazení některých rozhovorů („krátit, krátit, krátit“; anonymizace některých rozhovorů) a vůbec kruciólní otázka, zdali by „méně neznamenal více“ (např. publikace souboru studií doplněná editovanými a opoznamkovanými rozhovory na příloženém CD).¹¹⁸

Mezi pozitivními rysy naopak byla (kromě rozsahu) mj. vyzdvižena inspirativnost díla, ať už jako cesty od „stereotypního nahlížení“ minulosti a naopak možný zdroj poznání názorů, motivací a postojů lidí v (či „k“) období normalizace. Právě přesah rozhovorů i do polistopadového období tak podle nich skýtá možnost srovnání v pestré a „neideologické“ perspektivě. Jak podotýká recenzent – literát: „*Osmnáct stovek stran knižního triptychu Obyčejní lidé..?! ... nelze učít. Tyhle životy, banální až hanba, však přesto stojí za zvláštní pozornost. Dva svazky rozhovorů a jedna kniha interpretačních studií nabízí jedinečnou šanci poodhrnout dějinám ideologický závoj a spatřit naši nedávnou historii jinýma očima.*“¹¹⁹ Další z pisatelů poukazují na fakt, že bez analýzy nahraných rozhovorů by jen stěží bylo možné podrobit zkoumání specifický fenomén paměti.¹²⁰ Jeden z autorů – recenzentů své myšlenky dokonce rozvádí ve snaze využít dílo k nadčasovým „etologickým“ úvahám“ nad charakterem vztahu člověka a veřejné sféry v konkrétní době: „*Má člověk povinnost chovat se za určitých okolností jako homo politicus? A jsou zbabělci všichni, kdo nejsou hrdinové? Není to nic převratného. Důležité však je, že odpověď na tyto otázky česká společnost sama sobě stále dluží. Nelze samozřejmě čekat, že je přinese historická studie, jakkoli objemná či detailní. Ta přináší pouze empirický materiál, aby argumenty v případě diskuzí nestály na hliněných nohou ideologie nebo přebujelého ega té či oné strany. Ony tři tečky, otazník a vykřičník v názvu díla naznačují cestu, jakou se náš pohled na sebe sama může – ale také nemusí – ubírat.*“¹²¹

¹¹⁸ Viz Jiří TRÁVNÍČEK. „Něco bylo dobré a něco zase není dobré teď“. Takzvaná mlčící většina z pohledu orální historie, *Host* 2010, č. 5, s. 71–72; viz též FRANC. *Překvapivě pestrý obraz života za „normalizace“*, s. 704–706.

¹¹⁹ Viz Jan NĚMEC. Dějiny psané zdola, *Respekt*, 4.–10. ledna 2010, s. 48.

¹²⁰ Viz SOMMER. *Knihy, o které se hovoří*, s. 44

¹²¹ Viz NĚMEC. *Dějiny psané zdola*, s. 49.

I přes nárůst „nejednoznačných“ referencí (které je možno troškou nadsázky připodobnit k pojednávanému období tzv. normalizace) je podle mého soudu možné považovat výsledky *Dělníků a intelligence* za velmi relevantní, zvláště když je jednalo o počínající svými výsledky v souladu s mezinárodními trendy, což byl fakt, který nebyl recenzenty příliš brán v potaz.¹²² Snad i proto byl projekt Radou pracoviště opětovně nominován za ÚSD na Cenu AV ČR za dosažené vynikající výsledky velkého vědeckého významu v roce 2010. Ačkoliv na výsledné ocenění v silné konkurenci nakonec nedosáhl (oceněnými z oblasti společenských a humanitních věd se staly týmy Filozofického ústavu s prací *Přemyslovci. Budování českého státu* a dále Ústavu pro jazyk český s dílem *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*),¹²³ i tak kniha díky solidní prodejnosti snad dosáhla alespoň jisté úrovně celospolečenského dopadu. Jak o tom svědčí ohlasy mezi „obyčejnými čtenáři“ (s nimiž se již v řádu desítek případů setkali autoři publikace), velkému zájmu se těší zejména editované rozhovory, jež často putují takřka „z ruky do ruky“ a které jsou ve vybraných případech dokonce rozmnožovány na kopírovací technice.

Dnes je možné pouze spekulovat nad tím, do jaké míry by se dal považovat za „úspěch“ fakt (a potenciální přesah i do sféry veřejné), že v prvních měsících roku 2010 slogan byl „obyčejní lidé“ využit jednou z politických stran v předvolební kampani a následně poměrně významně podílel na polarizaci české společnosti.¹²⁴

¹²² Ačkoliv srovnání značně pokulhává, podobně zaměřená publikace jednoho z „guru“ orální historie, italského historika a anglisty, Alessandra Portelliho. *They Say in Harlan County. An Oral History* (Oxford UP 2010) mapující životní osudy dělníků a horníků v americkém Kentucky byla v takřka stejné době hodnocena nadmíru pozitivně a zaznamenala i množství ocenění. Recenze viz např. Jessie WILKERSON, Review of Portelli, Alessandro, *They Say in Harlan County: An Oral History*, *H-Net Reviews*. March, 2011. (k dispozici na <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=32514> citováno 31. 8. 2011).

¹²³ Viz http://www.cas.cz/veda_a_vyzkum/oceneni/udelene_ceny/2010.html (citováno 31. 8. 2011).

¹²⁴ Jednalo se kampaň České strany sociálně demokratické (ČSSD) pro volby do Poslanecké sněmovny na jaře 2010. Blíže viz <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politici-volicum/160436.aspx> (citováno 29. 8. 2011).; spíše negativní ohlasy na kampaň obracejících se na „obyčejné lidi“ viz např. Petr PAULCZYNSKI. *Už víme, kdo jsou obyčejní lidé ČSSD*. (K dispozici na <http://eportal.parlamentnilisty.cz/Articles/2608-uz-vime-kdo-jsou-obycejni-lide-cssd.aspx> , citováno 31. 8. 2011). Internetové diskuze o tomto problému viz http://www.forum.lide.cz/forum.fcgi?akce=forum_data&forum_ID=16529&ID_from=56387772&dir=-1&auth= (citováno 31. 8. 2011).

S akcentem k dějinám každodennosti a volného času takřka paralelně probíhal podobně postavený projekt s názvem *Společenské aspekty chalupářské subkultury při studiu každodennosti v období tzv. normalizace* (GA AV ČR 2007–2009), jehož hlavním řešitelem byla Petra Schindler-Wisten. Co se týče historiografického kontextu tohoto tématu, otázkou podle mého soudu zůstává, zdali klíčovým problémem a tezí pro analýzu sociálních dějin normalizace zůstává fakt, zdali se čs. společnost opravdu přizpůsobila reálnému socialismu a své uplatnění hledala v soukromé sféře (jako bylo např. chatařství a chalupářství), jak se domnívají někteří autoři.¹²⁵ Stopy po zájmu o výzkum tohoto historiky poněkud opomíjeného tématu můžeme na půdě ÚSD nalézt již v polovině devadesátých let (Miroslav Vaněk).¹²⁶ Sama dotyčná na setkání s touto problematikou vzpomíná v souvislosti s hledáním tématu magisterské diplomové práce (v oboru Antropologie na FHS UK) v průběhu roku 2001, což navíc koresponduje i s jejím přijetím a příchodem do COH v únoru následujícího roku: „*Já jsem potom nějak přemýšlela o té diplomce a asi jsem od Mirka chtěla nějakou radu ... já jsem totiž původně chalupáře psát nechtěla, k tomu mě potom doved Mirek, ale něco všeobecně k tomu bydlení, ale teprve jsem to dávala dohromady a chtěla jsem to dělat pro období normalizace. Takže si myslím, že proto jsem sem [do ÚSD – pozn. P. M.] chodila na konzultace a tím, jak jsem byla vytrvalá a neodbytná, tak mě jednoho dne řek, že to teda zkusíme. To tady ještě byl David Weber a pan Otáhal, takhle jsme seděli všichni čtyři okolo [stolu – pozn. P. M.] a Mirek říká: „Tak a takhle teď bude vypadat náš tým.“ Takže vím, že jsem z toho byla nadšená a to musel bejt pozdím 2001.*“¹²⁷

¹²⁵ Viz Milan OTÁHAL. *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha, ÚSD AV ČR 2002, s. 63.

¹²⁶ Tehdy byla řeč o zájmu o „*sociopatologické jevy ve společnosti (chalupářství, černá ekonomika, rozpad rodiny atd.)*“. Viz ÚSD, Spisovna, Zápis ze schůze oddělení pro dějiny období 1969–1989 ze dne 5. 9. 1995.

¹²⁷ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Petrou Schindler vedl Pavel Mücke, 27. 5. 2011. Dodejme jen, že k potenciální uchazečkám o zmiňované pracovní místo z tehdejšího semináře Historické antropologie IZV UK (vedeného Zdeňkem Vašíčkem a Janem Horským) patřili také Filip Pospíšil, Jan Brabec, Ondřej Skripnik nebo Hedvika Novotná. O nesporné kvalitě tohoto semináře mj. svědčí fakt, že všichni zmiňovaní jsou stále činní ve svém oboru či v jeho blízkosti.

Návrh juniorského projektu na „chalupářské téma“ byl vytvořen v roce 2005 a v roce 2006 byl napodruhé akceptován a podpořen Grantovou agenturou AV ČR. V jeho průběhu byly v duchu osvědčených metodologických, etických a právních postupů shromážděny rozhovory s takřka třemi desítkami chalupářů z Čech, Moravy a Slezska, které jsou dnes taktéž uloženy ve sbírkách rozhovorů COH. Hlavním výstupem se pak stala průkopnická disertační práce hlavní řešitelky, obhájená v červnu 2010 na oboru Sociální antropologie FHS UK v Praze.¹²⁸

Pokud se začteme do zmiňované práce, je na první pohled zřejmé, že autorka pojala zpracování vybraného tématu velmi komplexně a v širokém interdisciplinárním duchu. Práce těžící z kvalitativních přístupů se nachází na pomezí takových oborů jako antropologie, historie, etnologie, sociologie nebo dějiny architektury. Pramennou základu kromě již zmiňovaných rozhovorů tvoří např. dobová periodika (např. časopis Chatař) a dobová literatura. Práce dostala do vínku velmi promyšlenou strukturu postihující zkoumaný fenomén hned z několika úhlů pohledu. Jedná se o témata jako vývoj chalupaření na pozadí doby, typologie motivací jednotlivých chalupářů k jejich konání, rozdíl mezi chataři a chalupáři, utváření amalgámu mezilidských a sociálních vztahů na ose město – venkov, chalupaření jako životní styl, rekonstrukce chalup jako objektů lidové architektury, komparace chalupářského fenoménu se zahraničím a konečně exkurz do polistopadových reálií.

Za jednu z nejcennějších částí práce je možné považovat velice střízlivým stylem vyjádřená a přitom vyčerpávajícím způsobem podaná geneze utváření subkultury chalupářů a motivace k jejich konání a dále pak část pojednávající o vztahu města a venkova. Právě zde autorka do značné míry demytizuje vžitý stereotyp (či snad dokonce klišé) o chalupaření jako „útěku od politiky“ a poukazuje na další, z mého pohledu mnohem prozaičtější a dlouhodobější, trendy (snaha opět „se navrátit k přírodě“, investice do nemovitostí apod.). V podobném duchu se autorka následně snaží charakterizovat utváření a fungování chalupářské komunity bez ohledu na region (a fakticky i konkrétní dějinná léta), vztahy nově příchozích chalupářů (a dílem

¹²⁸ Viz Petra SCHINDLER – WISTEN. *Společenské aspekty chalupářské subkultury v období v období tzv. normalizace*. Rukopis disertační práce. Praha: FHS UK, obor Antropologie, 2010.

chatařů) mezi sebou, vztahy s místními starousedlíky apod. Za fascinující zjištění je možné považovat zejména fenomén až neuvěřitelně demokratizujícího potenciálu chalupářství, lidské činnosti, při níž jsou „městští“ lidé různých generací, profesí, původu i názorového přesvědčení postaveni před úkol opravit a udržovat venkovské stavení. Jak autorka na základě analýzy rozhovorů ukazuje, tento jednoduchý axiom se do značné míry promítá i do fungování vztahů dovnitř této specifické komunity. Zde následně vznikají nové sociální a mezilidské vazby expandující samozřejmě i do vztahu k místnímu „venkovskému“ okolí, s nímž záhy tvoří více či méně spojitý celek.¹²⁹ S tímto tématem úzce souvisí také následná skica z „dějin chalupářské každodennosti“, v nichž je velmi výstižně poukázáno na fakt, že onen pojem „volnočasové aktivity“ u chalupářů v praxi spíše přecházel do polohy „pracovní aktivity jiného druhu“.

Závěry práce působí velmi seriózním a přitom nevšedním dojmem, ovšem samotný rukopis by měl být připraven do tisku do konce roku 2011, tudíž na další ohlasy ze strany odborníků i veřejnosti si musíme teprve počkat.

Jedním z nejnovějších grantových počínů realizovaných v COH vedle analýzy a interpretace rozhovorů i s pomocí primárního archivního výzkumu a též na základě analýzy tisku se stal projekt s názvem *Společenské a politické aspekty existence a rozvoje nezávislých hudebních žánrů a trendů v České republice od 60. let do roku 1989* (GA AV ČR 2006–2009, řešitel: Miroslav Vaněk). Projekt ideově navazoval na „Ostrůvky svobody“ z přelomu tisíciletí a jak již bylo avizováno výše, návrh byl podán a schválen agenturou až napodruhé, v roce 2005.

Z historického pohledu se opět jednalo o jedno z témat českou historiografií nepříliš zpracovávané, kterému se věnovali spíše muzikologové, hudební publicisté, dílem sociologové a také samotní pamětníci (rekrutující se často z řad předešle

¹²⁹ Zde se nabízí otázka do jaké míry se „akulturace“ chalupářů projevila i na životě komunity místních usedlíků. Chalupáři totiž v rozhovorech často vystupují ve své protikladné dvojroli pomyslných prostředníků mezi městem a venkovem: na jedné straně jako „šifitelé civilizace“, na straně druhé jako „osvícení strážci tradiční kultury a hodnot venkova“.

jmenovaných skupin).¹³⁰ Z historiků soudobých dějin (spojených svého času s ÚSD) je možné jmenovat Petra Blažka zkoumajícího mírové aktivity mládeže z 80. let a dále pak Pavla Žáčka zabývajícího se specifickou problematikou bezpečnostních složek a jejích zájmů v této oblasti.¹³¹ V takřka stejných letech jako probíhala realizace avizovaného projektu, se snažil z pohledu antropologického pojednat o značně blízkém tématu „vlasatců“ a „mániček“ (zejména 60. let v Československu) v rámci své disertační práce Filip Pospíšil, který je taktéž jako Petra Schindler absolventem doktorského programu Antropologie na FHS UK.¹³²

Celkem bylo při zpracování „hudebně – společenské“ problematiky řešitelským týmem realizováno 46 spíše tematicky laděných rozhovorů, z nichž 21 je uloženo ve sbírkách COH.¹³³ Pokud se podíváme detailněji na charakteristiku narátorů, pak nás na první pohled asi zaujme pestrost a široká škála výsledného „vzorku“, která patří k významným metodologickým specifikům tohoto výzkumu. Najdeme zde např. pamětnici zlaté éry hnutí hippies šedesátých let Maiu Cainovou, americké rockery Petera Albina nebo Barry Meltona Fische, jejich české následovny Michala Ambrože, Vratislava Brabence, Mejlu Hlavsu, Petra „Sida“ Hoška, Marka Brodského, Pavla Melounka nebo Miroslava Waneka, provozovatelé českých rockových koncertů Ondřeje Hraba, Miloše Čuříka, Lenku Zogatovou nebo Vojtěcha Lindaura, jehož jménem se dostáváme i k hudebním publicistům či muzikologům jako např. Jiří Černý, Aleš Opekar, Josef Vlček, Jaromír Tůma, Jan Rejžek, Ladislav Rott, Petr Hrabalík nebo Radka Diestler. Zatímco spíše „fanouškovskou“ obec zde reprezentují např. Jan Rampich, Mikoláš Chadima nebo Roman Laube, představitelé „polooficiální“ Jazzové sekce Karle Srp, Čestmír Huňát nebo Vladimír Kouřil,

¹³⁰ Základní bibliografie k této problematice viz Miroslav VANĚK. *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989*. Praha, Academia 2010, s. 609–619.

¹³¹ Viz např. Petr BLAŽEK – Ronald LAUBE – Filip POSPÍŠIL. *Lenmonova zed' v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě*. Praha, ÚSD AV ČR 2003; viz též Pavel ŽÁČEK. *Přísně tajné. Státní bezpečnost za normalizace. Vybrané směrnice a metodické pokyny politické policie z let 1978–1989*. Praha, Votobia 2001.

¹³² Viz Filip POSPÍŠIL – Petr BLAŽEK. *„Vraťte nám vlasy!“ první máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu*. Praha, Academia 2010. Mimochodem Filip Pospíšil patřil také k uchazečům na místo kmenového pracovníka

¹³³ Soupis sbírky rozhovorů „rockového“ projektu viz <http://www.coh.usd.cas.cz/images/sbirky/Archiv-RockR.pdf> (citováno 1. 9. 2011).

členové tzv. přeřrávkových komisí např. Marcela Macková nebo Miroslav Stecher. Z výsledné interpretace je zřejmé, že orální historie zde byla využita ve dvou směrech: jednak při rekonstrukci událostí a dojmů, jež nebylo možno podchytit z jiných zdrojů, v jiných aspektech pak jako jistá forma doplňkového pramene sloužící k „polidštění“ dějinné interpretace v podobě autorského textu.¹³⁴

Publikační výstup v podobě knihy *Byl to jenom rock'n'roll?* opět sklídl pestrou paletu ohlasů od neskrývaného uznání („solidní pomník trnité cestě české rockové historie“) až po poměrně kritické hlasy, že „k takovému impresionismu nebylo třeba šesti set stran“.¹³⁵ Zatímco kritikové dílu vyčítali slabiny v podobě zvolené tematické struktury, nejednotné koncepce a stanovených cílů, „dokumentárního“ (namísto interpretačního) využití rozhovorů, neobjektivních („morálních“ a „etických“) soudů a zaujatosti autora jakožto „rockového fanouška“, pozitivněji naladěné recenze ocenily takřka vyčerpávající práci s archivními dokumenty, dobovým hudebním tiskem, ale také s velkým množstvím rozhovorů a neposlední řadě také vzhledem k rozsahu a charakteru i čtivost díla. Jak podotýká jeden z recenzentů: „*Široký záběr, rozsáhlý poznámkový a citační aparát dělá z Vaňkovy knihy nejen monografii o rocku, ale i o alternativní kultuře vůbec. Ta u nás doposud chyběla – chabě ji nahrazovaly nejrůznější encyklopedie rockové hudby.*“¹³⁶ Ačkoliv komerční úspěch asi není primárním účelem vydávání odborných publikací a naopak u nich bývá spíše výjimkou, i přesto se recenzovaná kniha držela takřka tři a půl měsíce ode dne vydání na žebříčku TOP 10 prodejnosti nakladatelství Academia

¹³⁴ Hlavním publikačním výstupem se vedle tematického čísla časopisu *Soudobé dějiny* věnovaného „hudební“ problematice stala kniha Miroslava Vaňka, *Byl to jenom rock'n'roll?*.

¹³⁵ Základní přehled ohlasů podaný ze strany nakladatele viz <http://www.academia.cz/byl-to-jenom-rock-n-roll.html> (citováno 1. 9. 2011) Z pozitivních ohlasů viz např. Jakub VANÍČEK. *Rokenrol a vzpoura mániček*, *Deník Referendum*, 11. 10. 2010 (k dispozici na <http://www.denikreferendum.cz/clanek/6545-rokenrol-a-vzpoura-manicek> , citováno 1. 9. 2011); viz též Pavel ZELINKA. *Solidní pomník trnité české rockové historie*. *ČRo Radio Wave*, 28. 10. 2010.

(k dispozici na <http://www.rozhlas.cz/radiowave/musiccheck/zprava/solidni-pomnik-trnite-ceste-ceske-rockove-historie--803799> , citováno 1. 9. 2011); ze spíše negativních ohlasů viz Filip POSPÍŠIL. *Velká rocková koláž. A2 – kulturní týdeník* 2011, č. 1 (k dispozici na <http://www.academia.cz/recenze/velka-rockova-kolaz.html> , citováno 1. 9. 2011); viz též Milan DUCHÁČEK – Petr FRINTA. *Knihy, o které se hovoří*. *DaS* 2011, č. 1, s. 44 (k dispozici na <http://dejiny.nln.cz/archiv/2011/1/miroslav-vanek-byl-to-jen-rock-n-roll-hudebni-alternativa-v-komunistickem-ceskoslovensku-1956-1989> , citováno 1. 9. 2011).

¹³⁶ Viz VANÍČEK. *Rokenrol a vzpoura mániček*.

(vydávajícího ročně cca 350–400 odborných titulů). Dokladem ohlasů mezi zainteresovanou veřejností budiž také fakt, že kniha byla při udělení cen v odborně-publicistické anketě BŘITVA (kterážto zahrnuje veškerá česká díla z oblasti tvrdého rocku, metalu, punku či hardcoru) zcela nečekaně a s velkým náskokem obdržela titul *Kniha roku 2010*.¹³⁷ Za týž počin byl v květnu 2011 v rámci knižního veletrhu Svět knihy autor poctěn také Cenou Miroslava Ivanova a Města Jaroměř-Josefov (kategorie II – produkce literatury faktu za poslední 3 roky) ze strany Klubu autorů literatury faktu (KALF).¹³⁸

Prozatím posledním v řadě se nachází pětiletý projekt *Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění*, jehož žádost byla v dubnu 2010 schválena Radou pracoviště a poté podaná do soutěže o standardní projekty u GA ČR.¹³⁹ Jelikož byl návrh zde taktéž schválen, COH je pro léta 2011–2015 řešitelem dalšího „velkého“ projektu, který ideově opět navazuje na předešlé výzkumy. Mezi jeho hlavní cíle patří zmapování vybraného vzorku příslušníků silových složek (armáda, bezpečnost, hasiči), pracovníků ve službách, pracovníků hospodářského managementu a též zemědělců, neboť se jedná o skupiny, jimž doposud nebyla historiografií věnována soustavnější pozornost (a to nejen v případě orální historie...).¹⁴⁰ V oblasti personální pak byl v únoru 2011 výzkumný tým COH posílen příchodem historičky a iberoamerikanistky Hany Bortlové.

Jak je možné soudit na základě analýzy dostupné odborné literatury, nejnovější dějiny (tj. cca posledních čtyřiceti let) těchto skupin a odvětví jsou v celkovém poměru ve vztahu k jiným tématům z oblasti soudobých dějin (např. dějinám represí) zpracovávány zcela marginálně, v dosti „roztříštěné“ a izolované

¹³⁷ Výsledky ankety viz <http://cenybritva.cz/vysledky/2010-2> (citováno 1. 9. 2011).

¹³⁸ Jak konstatovali organizátoři, celkem se v roce 2010 zúčastnilo rekordních 55 titulů. Výsledky ceny k dispozici na <http://www.kalf.cz/files/ivanov2011.doc> (citováno 1. 9. 2011).

¹³⁹ Viz ÚSD, Spisovna, Zápisy ze zasedání Rady ÚSD AV ČR. Zápis ze 14. zasedání Rady ÚSD AV ČR ze dne 1. 4. 2010.

¹⁴⁰ Na nutnost upřesnění pozornosti mj. na skupiny zemědělců a manažerů upozornil ve své době již Milan Otáhal. Viz OTÁHAL. *Normalizace 1969–1989*, s. 65. Při psaní těchto řádků se opírám o údaje z podkladových studií, které zpracovali Hana Bortlová, Anna Pírkrylová, Přemysl Houda a Martin Franc.

podobě.¹⁴¹ Spíše se jedná o aktivitu jednotlivců než větších týmů (či celých badatelských institucí).¹⁴² Pokud je nějaké takové téma zpracováváno, vzhledem k výše zmiňovaným okolnostem se tak často děje pouze na základě vybraných kvantitativních, tematických či regionálních hledisek, byť se často jedná o velice přínosné studie. I tohoto důvodu je tak vlastně „péče o dějiny“ přenechávána samotným aktérům „zevnitř“, případně pak dalším zájemcům (např. z řad příbuzných oborů nebo médií).¹⁴³ Zdá se, jakoby ani z odstupu více než dvaceti let od obnovení svobody vědeckého bádání u nás nezbyvalo místo pro komplexní a seriózní historický pohled a to včetně reflexe orálně historických pramenů.¹⁴⁴ I z tohoto důvodu je badatelský akcent současného projektu opět směřován od „velkých dějin“ událostních spíše k dějinám společnosti, tentokrát ovšem v jisté kombinaci dějin elit (management,

¹⁴¹ Např. výzkum problematiky předlistopadového zemědělství je do značné míry poznamenán jednoznačným (a dlelem i logickým) odklonem české etnologie a etnografie od „zprofanovaného“ výzkumu dějin venkova po r. 1989. Naopak např. v dějinách bezpečnostních složek po vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů již zcela jednoznačná orientace na dokumentaci a mapování činnosti represivních složek, souvisela se Státní bezpečností. Na dějinách předlistopadového a polistopadového hospodářského managementu jakoby spočívala obava z „dvojího stigmatu“ „bojů o minulost“: vidění předlistopadových manažerů jakožto „protekčních komunistů“, zvýhodněných tehdy (a možná i dnes); vidění polistopadových manažerů jakožto lidí, kteří ke svému majetku a postavení přišli nečestnými způsoby a prostředky v průběhu privatizací devadesátých let.

¹⁴² Např. Karla Jecha, Antonína Kubačáka, Magdaleny Beranové, Drahomíry Novákové nebo Pavla Nováka v oblasti dějin zemědělství; Lubomíra Uhlíře nebo Ivy Kvapilové v oblasti dějin pořádkových a policejních složek. Nezbyvá než si také přát, aby kolektiv autorů Vojenského historického ústavu A ČR včele s Jiřím Bílkem podal tak barvitě i dějiny čs. armády i po roce 1968, jako se tomu dělo v předešlých svazcích věnovaných období 1945–1968.

¹⁴³ Např. dějiny pražských hasičů jsou zpracovávány bývalými příslušníky tohoto sboru. Viz Václav HLADÍK – Milan KRCHOV – Pavel RUBEŠ. *150 let pomáháme a zachraňujeme (1853–2003). Účelová publikace k 150. výročí založení HZS hl m. Prahy*. Praha, HZS ČR 2003. Velmi přehledné informace o dějinách policie a bezpečnostních složek najdeme na webových stránkách amatérského badatele Jiřího Gottwalda (viz <http://www.gotisek.estranky.cz/>, citováno 2. 9. 2011). Hospodářské dějiny tohoto období se jen těžko mohou obejít bez prací ekonomů a historiků hospodářských dějin Václava Průchy nebo Otokara Turka. Velmi přínosné vzhledy do problematiky zkoumaných oblastí a každodenního života pak vnesla řada dílů pořadu České televize *Retro*. Archiv pořadu viz <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/> (citováno 2. 9. 2011).

¹⁴⁴ Za velkou inspiraci by v českém prostředí (samozřejmě s respektem k místním specifikům) mohla posloužit např. anglosaská bádání a jejich publikační činnost. Viz např. Rob PERKS. *The Roots of Oral History: Exploring Contrasting Attitudes to Elite, Corporate, and Business Oral History in Britain and the U.S.*, *Oral History Review* 37, 2010, č. 2, s. 215–224. I v zahraničí si ovšem často odborně zpracovávají „své“ dějiny samotní aktéři. Viz např. Neal STOFFERS. *The Firehouse Fraternity: An Oral History of Newark Fire Department*. 6 volumes. East Bunschwick, Springfield and Hunterdon Publishing 2008–2011.

silové složky) a dějin „obyčejných lidí“ (zaměstnanci služeb, zemědělci). V druhé fázi by se pak součástí projektu měla stát reinterpretace všech rozhovorů z produkce COH a pokus o syntézu dějin posledních cca padesáti let z pohledu orální historie.

Místo závěru aneb Perspektivy ve „fázi uznání“...?

Co dodat na závěr? Německý filozof Arthur Schopenhauer kdysi pronesl legendární postulát týkající se tří fází přijímání nových objevů a metod společností (a jejími „tvůrci vkusu“), který by se dal využít i na adresu orální historie. Ta si prošla od prvotní fáze zesměšňování, přes následnou fázi zuřivého nesouhlasu a popírání jejích výsledků až po náhle se objevivší fázi (jakoby) samozřejmého uznávání výsledků práce. Nachází se tedy orální historie (minimálně na půdě ÚSD) skutečně ve „fázi uznání“?

Soudě i na základě předešlého líčení je možné konstatovat, že orální historie si snad našla svou cestu ke standardní existenci i v českém prostředí a za zhruba 15–17 let se postupně etablovala jako regulérní součást nástrojů v historikově brašně. Zároveň si vybudovala své metodologické zázemí (a stejně tak i institucionální struktury) a podle ohlasů si výsledky našly poměrně významný okruh zájemců mezi odborníky i laickou veřejností. Navíc, pokud zůstaneme v kontextu střední Evropy, se jí na rozdíl od např. Slovenska, Maďarska či Německa, podařilo díky příznivým podmínkám (mj. díky etablování COH a tolerantního přijetí orální historie na „vlašské“ půdě) v roce 2007 vytvořit i celostátní strukturu v podobě České asociace orální historie (COHA), jejímž je ústavní Centrum od počátku až do dnešních dnů hybnou silou, se vším, co tento fakt s sebou přináší...¹⁴⁵ Podobně jako byl pro

¹⁴⁵ Bylo by dobré podotknout, že „spiritus movemens“ české orální historie, Miroslav Vaněk pln inspirace a zápalu po návratu z australského Sydney v létě 2006 (kde probíhal XV. mezinárodní kongres orální historie) natolik „strhl“ své kolegy a kolegyně v blízkém i vzdálenějším okolí, že se v lednu 2007 se nakonec podařilo založit místní asociaci, která zaštiťuje široké aktivity domácích orálních historiků.. Více informací viz <http://www.oralhistory.cz> (citováno 2. 9. 2011).

zahraniční instituce vzorem pro místní poměry OHA, pak i COH se posléze stalo „předobrazem“ pro vznik dalších podobně zaměřených domácích institucí.¹⁴⁶

Jedním z dalších faktů, který svědčí pro výše uvedená tvrzení budiž to, že řada současných i bývalých spolupracovníků COH (např. Jaroslav Cuhra, David Weber, Zdeněk Doskočil, Tomáš Vilímek), ale i dalších kolegů a kolegyně (nejen) z okruhu ÚSD (např. Marie Černá, Barbora Čermáková, Markéta Devátá, Adéla Gjuríčová, Petr Roubal, Doubravka Olšáková, Emílie Těšínská, Jiří Suk nebo Tomáš Zahradníček) vzala tuto metodu takřkajíc „za svou“ a běžně ji (využívala a) využívá při rozvíjení vlastních badatelských projektů jako jednu možných cest historického poznání.¹⁴⁷ Za velmi pozitivní rys je podle mého soudu možné považovat také skutečnost, že stále častěji je orální historie využívána adepty historických věd při zpracování bakalářských, magisterských a doktorských prací na univerzitách a vysokých školách Čech, Moravy a Slezska, což se děje díky buď prosté metodologické inspiraci literaturou, nebo díky „přímému“ působení zainteresovaných badatelů v řadách vědecko-pedagogického sboru vysokých škol.¹⁴⁸ Touto cestou se povědomí o této metodě dostává i mezi nejmladší badatelskou generaci (následně nalézající uplatnění i „mimo obor“ ve všech společenských sférách.) Otázkou zůstává, do jaké míry je tento zájem uvnitř komunity zabývající se soudobými dějinami, (relativně) setrvalým trendem či se jedná pouze o (krátkodobou) „módní vlnu“...

Snad i díky badatelským výsledkům COH ÚSD na poli orální historie se velmi potěšujících ohlasů dostalo (formálních i neformálních) ocenění ze strany

¹⁴⁶ Za příklady budiž považovány Středisko orální historie (SOHI) při Katedře historie Pedagogické fakulty ZČU v Plzni v čele dr. Naděždou Morávkovou nebo také (v dosti vzdálené podobě) skupiny Orální historie Ústavu pro studium totalitních režimů.

¹⁴⁷ Mezi jedněmi z největších výzkumných úkolů řešených i za pomoci orální historie na ústavní půdě „mimo COH“ je možné jmenovat např. projekt *Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu*. (projekt vlády ČR 2005–2008). Řešiteli orálně historické části v ÚSD pak byli David Weber a Barbora Čermáková.

Více o projektu viz <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/projekty/antifa> (citováno 2. 9. 2011).

¹⁴⁸ V roce 2008 byl navíc díky iniciativě Miroslava Vaňka na FHS UK (a k nevíte některých jejích absolventů) akreditován dvouletý magisterský navazující obor Orální historie – soudobé dějiny, který (po 3 letech) existence v současné době disponuje 20 absolventy.

předních reprezentantů (oficiálních i neoficiálních) české historické vědy.¹⁴⁹ Např. současný ředitel ÚSD Oldřich Tůma podle svých vlastních slov považuje svůj podíl na založení COH (spolu např. s konstituováním Oddělení dějin demokratické transformace po roce 1989) za jeden ze svých manažerských úspěchů a přínosu do celkového fungování Ústavu.¹⁵⁰ Slova uznání přišla také z úst místopředsedy AV ČR Jaroslava Pánka v jeho hodnocení výsledků českých společenských a humanitních věd v uplynulém dvacetiletí, přičemž vybadaným orálně historickým výsledkům přisuzuje velký význam i do časů budoucích: „*V rámci soudobých dějin se úspěšně rozvinul také podobor orální historie, jehož čelný představitel – Miroslav Vaněk založil v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Centrum orální historie a získal mu mezinárodní uznání. Vaněk ve svých publikacích položil metodologické základy tohoto bádání v České republice a zpracováním obrovského souboru životopisných interview vytvořil nový základ pro všestranné studium dějin tzv. období normalizace sedmdesátých a osmdesátých let, a to jak z hlediska disentu a politických elit, tak i „mlčící většiny“. Vzniklo tak jedno z východisek příštího srovnávacího studia sociálních, politických a kulturních dějin v období komunismu v celé oblasti střední a východní Evropy. Lze předpokládat, že při poznávání mentálního dědictví komunismu sehrají tyto publikace nemalou úlohu i v budoucnosti.*“¹⁵¹

Odkazem na predešlé uznání můžeme konstatovat, že v oblasti mezinárodní se vedoucímu COH Miroslavu Vaňkovi (a české orální historii) dostalo také dalšího symbolického uznání, když byl jako předseda České asociace orální historie a člen

¹⁴⁹ Velmi pozitivně se (takřkajíc „sami od sebe“) na adresu orální historie vyjádřili v rozhovoru (spolu)tvůrci diskurzu českých soudobých dějin Jan Křen a Karel Kaplan. Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Janem Křenem vedl Pavel Mücke, 6. 5. 2011; viz též ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Karlem Kaplanem vedl Pavel Mücke, 15. 6. 2011.

¹⁵⁰ Viz ÚSD, COH, sbírka *Rozhovory*. Rozhovor s Oldřichem Tůmou vedl Pavel Mücke, 21. 6. 2011.

¹⁵¹ Viz Jaroslav PÁNEK. :Non multa, sed multum. Humanitní a společenské vědy v České republice 1990–2010. 2. Část, *Akademický bulletin* 10, 2010, s. 8–11

(K dispozici na <http://abicko.avcr.cz/2010/10/05/index.html> , citováno 2. 9. 2011). Dodejme jen, že v *Hodnocení výzkumné činnosti pracovišť AV ČR za léta 2005–2009* pak COH obdrželo solidní známku 2 na pětistupňové škále.

Hodnocení jest k dispozici na

http://img.ihned.cz/attachment.php/640/31372640/aio45BCDEFHJOKIPQcegqrxy1STU2Vmn/Vysledky_ho_dnoceni_utvaru.pdf (citováno 2. 9. 2011).

výkonného výboru stavovské organizace orálních historiků celého světa, International Oral History Association (IOHA), v průběhu úspěšně zorganizovaného XVI. mezinárodního kongresu orální historie v červenci 2010 zvolen v pořadí sedmým IOHA prezidentem a to pro léta 2010–2012.¹⁵²

Z osobního pohledu bych na závěr tohoto pojednání dodal, že historická (re)konstrukce za pomoci valné většiny dostupných pramenů (někdy s takřka „detektivním nádechem“) pro mne představovala velké obohacení a zejména v realizaci dalších orálně historických interview k tomuto tématu bych chtěl i nadále pokračovat a rozšiřovat tak sbírku rozhovorů pro další bádání.¹⁵³ Stejně tak jako stály orálně historické projekty realizované v ÚSD mnoho potu, slz (a snad však nikoliv krve), sklidily i řadu úspěchů a jejich výsledky podle mého soudu významným způsobem přispěly k obohacení bádání politických, sociálních a také kulturních dějin nejen v kontextu českém, ale snad i zahraničním. Ohlasy (ať už kladné či záporné) nevedly ve výsledku k uspokojivé stagnaci nebo pocitu „zahořknutí“, ale takřka vždy se proměnily k povzbuzení do další pozitivní práce (dalo by se často říci v duchu hesla „Co tě nezabije, to tě posílí...“). Zdali se tento velmi vysoký standart podaří udržet i nadále, to je námět pro příběh budoucí...

Resumé

Příspěvek si bere za cíl v krátkém shrnutí podat přehled stěžejních projektů, které byly (a jsou) za pomoci orální historie realizovány na půdě ÚSD AV ČR mezi

¹⁵² Z ohlasů na kongres viz např. Alexander FREUND. Conference Report: 16th International Oral History Conference. In: *Oral History Forum d'histoire orale* 30 (2010). (K dispozici na http://www.coh.usd.cas.cz/download/A.Freund-IOHA_2010_review.pdf, citováno 20. 1. 2011.) viz též Alison McDOUGHALL. 16th International Oral History Conference. Between Past and Future: Oral History, Memory and Meaning, *Word of Mouth*, Spring 2010, s. 14–15, 22–23. (K dispozici na <http://www.coh.usd.cas.cz/download/A.McDoughall-16thIOHA.pdf>, citováno 20. 1. 2011); viz též Naděžda MORÁVKOVÁ, XVI. mezinárodní konference orální historie : Mezi minulostí a budoucností, Praha 2010 / *XVIth International Oral History Conference: Between Past and Future*, Prague 2010, *Memo* 2011, č. 1, s. 11.

¹⁵³ Před lety Martinem Nodlem vyzývaná „databanka ego-historie“ (či „orálních dějin“) jako jeden z nutných předpokladů hlubšího poznání tak dnes má již svůj dobrý základ. Velkou badatelskou výzvu by představovala např. skica věnovaná samotným dějinám ÚSD.

lety 1996-2011. Pozornost bude věnována jednak jejich tematickému a historickému zaměření v obecném kontextu české historiografie, metodologickým aspektům a také ohlasům, s nimiž byly jejich výstupy přijaty odbornou i laickou veřejností. Stať je založena na analýze dostupných písemných materiálů úřední provenience, publikačních výstupech a recenzích a také na vybraných polostrukturovaných rozhovorech.

Summary

This short essay tries to conclude an outline of key projects which have been realized in Institute of Contemporary History CAS in use of oral history method between years 1996–2011. There would be outlined thematic, historical and methodological aspects of these projects and also resumed the later reactions of scholars and media. This analytical essay is based on available official written sources, on publications and review essays and also on semi-structured oral history interviews.

O autorovi

PhDr. Pavel Mücke, Ph.D. (*1978 v Pardubicích), studoval historii na FF OU v Ostravě, na Université Paris-Sorbonne (Paris IV) a na FF UP v Olomouci (Mgr. 2004), absolvoval doktorské studium v oboru českých dějin na FF UK v Praze (PhDr. 2005; Ph.D. 2009). Od roku 2006 působí jako odborný a posléze výzkumný pracovník v Centru orální historie ÚSD AV ČR v Praze, od roku 2008 vyučuje na FHS UK v Praze. Od roku 2007 je členem výkonného výboru a tajemníkem České asociace orální historie (COHA). Zabývá se novodobými a soudobými dějinami, dějinami paměti a orální historií.

E-mail: mucke@usd.cas.cz

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

MUDr. František Neumann: Zapomenutý lékař z Vinohrad/ Dr. František Neumann: A Forgotten Doctor from Vinohrady

Petr Kolář

Úvodem

Jestliže soudobá obecná historiografie ve stále se zvětšující míře reflektuje dějiny všedního dne či obyčejného člověka, nelze se tomuto přístupu vyhnout ani při popisu historie jednotlivých odvětví, míst či událostí; v tomto případě dějin lékařství. Vedle výrazných osobností, průkopníků či velikánů oboru ve všech dobách a v mnoha místech však tak trochu neoprávněně zůstávají ve stínu a pozadí ti skrytí dělníci, trpělivě odvádějící každodenní náročnou práci. Nebyli či nejsou činní publikačně; nepřinášejí převratné či revoluční přístupy a myšlenky; neovlivňují svým konáním přímo světový vývoj. Přesto jejich život a skutky nebývají promarněny. Naopak, mnohdy jsou velmi zajímavé, podnětné a stojící za zaznamenání.

Věřím, že to je i případ MUDr. Františka Neumanna. Zejména pomocí metod orální historie jsem se pokusil zaznamenat a popsat právě jeho životní osudy. Díky rozhovorům s jeho dcerou, PhDr. Vendulou Neumannovou, se podařilo získat 16 zvukových souborů, jejichž přepis přinesl na 45 stran záznamů a poznámek. V konfrontaci s dalším zdrojem podobného charakteru, autobiografické práce jeho dcery i částečně zachovalému osobnímu archivu se podařilo načrtnout následující příběh muže, do jehož životního osudu se výrazně otiskla většina významných událostí 1. pol. 20. století v našich zemích. S dalšími archivními prameny či odbornou

monografií jsem tento příběh zatím konfrontoval jen okrajově. Jsem ale toho názoru, že v budoucnu by si zasloužil doplnění i v tomto směru.

Původ, narození a studentská léta

František Neumann pocházel z židovské rodiny, která podle tradovaných vzpomínek přišla do Čech v 1. polovině 19. století z německého Hamburku.¹⁵⁴ Důvod jejího odchodu je nejasný; nelze vyloučit možný protizidovský pogrom či jiné události podobného charakteru. Jako příčina odchodu předků Františka Neumanna mohly sloužit události z roku 1819 (tzv. Hep Hep nepokoje) nebo jejich výrazné dozvuky v letech 1830 a 1835. V Hamburku sice neexistovalo ghetto jako takové, ale židovské obyvatelstvo bylo soustředěno převážně ve dvou čtvrtích a to až do roku 1842. V samotném Hamburku žilo v roce 1800 na 6300 aškenázských a 130 sefardských židů.¹⁵⁵

Podle všech indicií byli předci Františka Neumanna aškenázského původu, i když byly rovněž vysloveny spekulace o původu sefardském (dané zejména rodinnou fyziognomií).¹⁵⁶ Po putování podél Labe a Vltavy se pradědeček Františka Neumanna usadil v Kralupech nad Vltavou, které byly až do poloviny 19. století malou a nevýznamnou obcí. To vše se změnilo se zavedením železnice a masivní industrializací, která vyvrcholila otevřením rafinerie v roce 1901. Neumannův dědeček si pak na kralupském náměstí koupil dům a v něm začal provozovat obchod se střížním zbožím. Otec Františka Neumanna, pan Alexandr Neumann, v jeho živnosti pokračoval a s rozvojem městyse začal rodinný obchod brzy velmi dobře prosperovat. Dle zachovalých vzpomínek lze jeho provoz dobře vylíčit:

¹⁵⁴ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, který byl veden o jejím tatínkovi MUDr. Františkovi Neumannovi během její hospitalizace ve Střešovické (23. 8., 26.8., 29.8. 2010) a Vinohradské nemocnici (6.9. 2010) v Praze. 1. část, s. 2-3.

¹⁵⁵ *Jewish Virtual Library* [online]. 2008 [cit. 2011-05-03]. Hamburg: The Askhenazi Community. Dostupné z WWW: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0008_0_08294.html>.

¹⁵⁶ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 1. část, s. 3.

„Prosím nepředstavovat si velkoobchod. Měli tam povlečení, látky na povlečení, zástěry, látky na zástěry, šátky, nitě, jehly a tkaničky do bot. [Nedaleko existoval] konkurenční obchod, to byli Felixovi, kteří posléze byli s naším rodem nějak spříznění, nevím jak, to jsem nikdy nepochopila. A babička vyprávěla, že když přišel zákazník a chtěl zboží, které nebylo, tak ho prodavač musel bavit a nějak zdržet a učedník zatím běžel zadem přes dvory a zahrady, aby ho nikdo neviděl a koupil zboží u konkurence. A zákazník byl spokojen. Tak se prosím dělaly obchody. Trochu je to naznačený v Poláčkové Bylo nás pět. Takže [dědeček byl] opravdu velký obchodník, který opravdu mohl vydělávat na tkaničkách od bot majlant.“¹⁵⁷

Kolem roku 1880 se Neumannův tatínek oženil Marií Katzovou z nedalekých Klecan. Vzpomínek na Františkovu maminku se příliš nedochovalo. Měla za sebou pět tříd obecné školy, uměla vařit (samozřejmě košer) a byla dobrou oporou svému muži. V rodině se tradovala kuriózní historka, že jedním z mála sporů, kteří manželé spolu měli, se týkal šábesu: „Dědeček byl kuřák a o šábesu kouřit nemohl, protože se muselo škrtnout ohněm a to se nesmělo. A tak smlouval, když bylo pod mrakem, že ty hvězdy určitě ještě nevyšly. A babička ho posílala za rabínem, a jelikož [ten] byl taky kuřák, tak se pánové nějak domluvili, že ty hvězdy ještě nevyšly a Hospodin je velkorysý.“¹⁵⁸

František, jako první a jediný syn, se narodil 20. ledna 1895.¹⁵⁹ O pět let později se manželům narodila dcera, Evženie Neumannová.¹⁶⁰ V Kralupech nad Vltavou vystudoval František pět let místní obecné školy a po jejím ukončení byl přijat na gymnázium v Žitné ulici v Praze,¹⁶¹ které navštěvovali například Viktor Dyk,

¹⁵⁷ Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, zapisované v pozdním jaru 2010 při společně trávených přestávkách v Jedličkově ústavu a školách s PhDr. Patricií Krušinovou, s. 4.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Životopis. Strojopis, 1 strana. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁶⁰ Tamtéž. Srovnej též Centrální databázi obětí holocaustu v Jad Vašem, Jeruzalém: http://www.yadvashem.org/wps/portal/IY_HON_Welcome; jméno Wantochova Evzena. Naproti tomu Vendula Neumannová udávala Františkovo narození až později - po jeho sestře, která měla být prvorozená. Viz Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 4; Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 5.

¹⁶¹ Životopis. Strojopis, 1 strana. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Jaroslav Hašek či František Xaver Šalda. V tercii pak mladého studenta vyučoval dějepisu sám velký Alois Jirásek. Na něj si mladý Neumann uchoval vzpomínku, a byť je to příhoda marginální, z lidského hlediska si snad zaslouží reprodukci:

*„Tatínek vypravoval, že [Jirásek] vykládal velmi detailně a zdlouhavě husitství – [a mého tatínka] to moc nebavilo. Čuměl z okna, šťoural se v nose a [proto] dostal pohlevek s dodatkem: „Pane Neumann, nešťourejte se v nose!“ To ještě netušil, že za nějakých 50 let se s tím bude chlubit své dceři, když začala chápat, kdo Jirásek byl (...). Takhle dopadnou velikáni.“*¹⁶²

Do Prahy však František Neumann musel každý den dojíždět vlakem. Protože měli celodenní vyučování, měl zaplacený obědy u jedné pražské vdovy. Ani cesta se však občas nevyskytla bez problémů: *„Vyprávěl jednou, jak zaspal, usnul ve vlaku, a vystoupil další vlakovou stanicí, což je Nelahozevs. Musel zpátky pěšky, protože neměl peníze na zpáteční vlak. Dostal strašný výprask hned z několika důvodů: jednak přišel o dvě hodiny pozdě, za druhé promácel boty, a za třetí zašpinil [nohavice] od kalhot, protože samozřejmě musel chodit – byť někdy v sekundě – v obleku, s kravatou: „malé vydání mladého muže.“*¹⁶³

Ale protože byl velmi podnikavý a dovedl se poučit, vždy přiště poprosil průvodčího, aby ho před Kralupy vzbudil. Platil mu za to jedním jablkem. V kvintě pak František přestoupil na gymnázium v Truhlářské.¹⁶⁴ Výuka mu zřejmě nikdy větší problémy nedělala. Naopak, vždy rád četl a to i doma, a případně i v noci a potají. Výchova byla přísná a tak i zde to byl důvod pro výprask – zvlášť když dospívající student svíčkou očadil povlečení své postele.¹⁶⁵ Jako každý student však byl na štíru s financemi; krom toho byl vášnivý kuřák a velmi rád chodil do kina. Z doby, kdy chodil do sexty, se zachovala tato vzpomínka: *„Se svým bratranec chodili do kina, což bylo proti řádu, protože, aby mladí pánové marnili čas kinem, to bylo neúčinné. Dědeček byl toho názoru, že ať je blbý nebo chytrý, jednou je tady řád a musí se dodržovat. Mladí pánové přišli na geniální nápad. Táta (nevím, jak to stíhal) chodil na klavír a hrál poměrně slušně (...). Ten jeho bratranec na housle. Mladí pánové se*

¹⁶² Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 1.

¹⁶³ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 4.

¹⁶⁴ Životopis. Strojopis, 1 strana. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁶⁵ Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 1.

domluvili s vedením kralupského kina, které hrálo v sobotu a v neděli odpoledne, a dělali němým filmům hudební doprovod. Když jsem se ptala, co vlastně hráli, tak říkal, že to bylo jednoduché: „Moc jsme si s tím hlavu nelámali, většinou to byli westerny...“ Když byla nějaká honička, tak se hrál nějaký kvapík, když byla milostná scéna, tak nějaká sladká melodie, hlavu jsme si s tím nelámali, čuměli jsme na plátno“.¹⁶⁶

Ovšem i léta dospívání se nachýlila ke konci května a na počátku června roku 1914 František Neumann úspěšně, s vyznamenáním odmaturoval. Nebyla to záležitost jednoduchá: Psali tři kompozice z češtiny, němčiny a latiny na dané téma, které se týkalo konkrétních děl. Protože němčina byl státní a druhý úřední jazyk, tak se maturovalo z němčiny, matematiky a dějepisu německy, z češtiny a přírodních věd česky, a z latiny latinsky. A to nebylo vše: „*Musel se umět celý rodokmen Habsburků počínaje Rudolfem I. ve 13. století a vypadalo to tak, že ať si vytáhl, co si vytáhl, musel na závěr pěkně odříkat Habsburky, jako básničku. A táta to zvládnul, měl asi tři dvojky a [vše] ostatní jedničky.*“¹⁶⁷

Obr. 1 – František Neumann při přijetí na lékařskou fakultu v Praze, říjen 1914. Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁶⁶ Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 2.

¹⁶⁷ Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 2-3.

Následně byl přijat na lékařskou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Ovšem výstřely v Sarajevu velmi brzy oťáslly i zdánlivě neměnným univerzitním životem. Mladý medik tak stihl absolvovat jen necelé dva semestry svého lékařského studia. Během nich navštěvoval tyto následující přednášky, cvičení či semináře: *Úvod do studia lékařství, Dějiny lékařství v renaissanci a počátcích věku nového* a *Čtení a rozbor význačných děl* staré literatury lékařské (vše prof. Dr. Schrutz); *Experimentální fyziku I.* a *Cvičení pitevní* (oboje prof. Dr. Jánošík); *Všeobecnou biologii* (prof. Dr. Jánošík) a nakonec zřejmě volitelnou *Anglickou literaturu v období Viktoriině* (Doc. Dr. Chudoba).¹⁶⁸ V březnu 1915 byl, nehledě k těžké oční vadě (na jedno oko viděl velmi špatně a celý život nosil brýle), povolán do c. k. rakousko-uherské armády.¹⁶⁹

Léta válečná, návrat ke studiu a promoce

František Neumann o svých válečných zážitcích nemluvil rád. Není divu; děsivá zkušenost první světové války natrvalo poznamenala miliony mužů na obou stranách zákopů. O co více, spolu Františkem byl na blátivá bojiště strašlivého konfliktu povolán i jeho téměř šedesátiletý otec. Ten byl později raněn na Piavě a i když válku přežil, zemřel na následky špatně léčeného zranění nedlouho poté.¹⁷⁰ Snad i to mohlo přispět k tomu, že jeho syn zůstal kariéře lékaře navždy věrný. Na rozdíl od svého otce byl nakomandován na východní frontu, do Haliče. Vzpomínek na ono období se zachovalo jen několik a zbytek jsou spíše dohady a spekulace. Je pravděpodobné, že absolvoval zdravotnický rychlokurz a zřejmě na počátku roku 1916 byl přidělen jako zdravotník do nejbližšího frontového zázemí – na praporeční obvažiště. Příchod na frontu se ovšem zachoval ve vzpomínkách jeho dcery dobře: „...*Pochodovali na bojiště, už kde se bojovalo, a kam šli jako doplňující zálohy... Jak už jsem [ti] říkala, tak [on] říkal, že pochodovali několik dní a nocí,*

¹⁶⁸ Seznam přednášek (Index lectionum), do kterých byl zapsán jako student František Neumann, s. 2-5. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁶⁹ Příhláška lékaře – krátký životopis ze dne 7. 1. 1950. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁷⁰ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 1. část, s. 2.

v [mnoha]stupech, takže krajní dva byli vzhůru a ručili za to, že se neztratí a prostřední za chůze spali. Za dvě hodiny je ti krajní vzbudili, a prostřídali se. Já si to neumím v praxi představit, ale tak to táta líčil. Jak se dá spát za pochodu...“¹⁷¹

Podle několika náznaků přímo na frontě nesloužil: „Vím od něj, že pak dělal na obvazišti. Že nedošel opravdu přímo na frontu, a nemusel tam běhat pro raněné. Ale nikdy nebyl na frontě...“¹⁷² Ovšem úkolem řadových zdravotníků mohla být právě první pomoc a doprava raněných na nejbližší obvaziště. Nelze to vyloučit ani v případě dvacetiletého Františka Neumanna: „Já vím, že nějakou dobu, podle toho co vyprávěl, že obvazoval raněné někde přímo v blízkosti bojiště a později dělal v nějakém špitále, který byl [umístěn] v nějaké škole.“¹⁷³

I tak se ovšem přímému ohrožení života nevyhnul – a zřejmě alespoň nějaký čas se nevyhnul ani službě v poli: „Jedno mi [ale] vždycky zdůrazňoval: Že ví naprosto jistě, že nikdy nikoho nezabil. Že když už musel střílet, tak jen v sebeobraně, protože [když] bylo jasné, že ten druhý vystřelil po něm, takže [on sám pak] střílel jenom po nohách. Že tam [díky němu mohl být] člověk chromý, ale ne, že ho bezprostředně zastřelil. To, myslím, zdůrazňoval. A pak vyprávěl takové absurdní situace, jak to vypadlo na bojišti, na východní frontě, když v sedmnáctém nebo osmnáctém roce přelétávalo letadlo, tak obě strany vylezly ze zákopů a čuměly na to letadlo! Vůbec je nenapadlo, že by mohli jeden po druhém střílet. Letadlo přeletělo, vojákové zalezli zpátky a bojovalo se dál... To je taková kouzelná historka. A pak vyprávěl takové... [příhody] o tom, proč si nemohou zapálit na noční hlídce tři najednou, [ale] maximálně dva: No protože na první světylko nepřítel bere pušku, na druhé zamíří a na třetí vystřelí. Takže ten třetí by to odnesl.“¹⁷⁴ Z jiného vyprávění vyplývá, že zřejmě později, v zázemí nemocnice, tvořily většinu jeho práce amputace končetin, zasažených snětí.¹⁷⁵

¹⁷¹ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 6.

¹⁷² Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 5.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 6.

¹⁷⁵ Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 3.

Obr. 2 - František Neumann (vlevo) v hodnosti četaře na východní frontě, cca 1916-1918. Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Ovšem i těžké válečné období se nachýlilo ke konci a mír se přiblížil. František Neumann vzpomínal, že nemálo vojáků zahynulo i při demobilizaci, kdy cestovali na střechách přeplněných vlaků. Mnoha z nim se staly osudné nízké profily železničních tunelů...¹⁷⁶ On sám se vrátil domů přímo v revolučním 28. říjnu 1918.¹⁷⁷ Jeho hlavním cílem bylo nyní dokončit studia medicíny. Když někdy na přelomu roku 1918-19 zemřel jeho tatínek Alexandr Neumann, maminka se rozhodla prosperující kralupský obchod prodat. Část použila na vyplacení věna pro svoji dceru Evžu, zbytek pak na zakoupení domu na Vinohradské třídě v Praze. Právě sem se tedy pětadvacetiletý František Neumann přestěhoval.

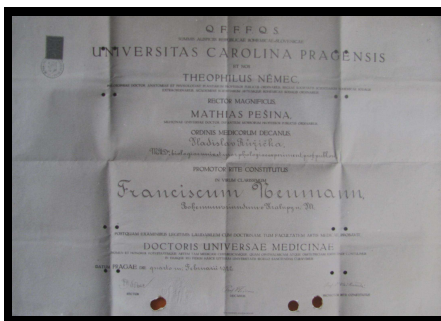
Studia medicíny pak trvaly až do roku 1922. Je zřejmé, že část přednášek a zkoušek byla uznána za válečné období zpětně - rozhodnutím fakulty per rollam.

¹⁷⁶ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 6.

¹⁷⁷ Životopis. Strojopis, 1 strana. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

MEMO 2011/2

Nějaké velké úlevy se však Neumann zřejmě nedočkal. Ba právě naopak: Mladého medika vyučovaly takové kapacity, jako profesor Syllaba (*Klinická propedeutika, Interní klinika*), profesor Hlava (*Úvod do všeobecné patologické anatomie*), profesor Deyl (*Klinika nemocí očních*) či pozdější profesor František Šamberger (*O patologii a terapii chorob venerických, O patologii a terapii chorob kožních*). Profesori Pelnář a Jedlička pak Asklépiovy adepty zasvěcovali do tajů *Nemocí vnitřních*, kdežto královnu medicíny, chirurgii, neměl na starosti nikdo jiný, než profesor Kukula.¹⁷⁸ Dne 4. února 1922 pak v pražském Karolinu slavnostně završil své studium.

Obr. 3 - Univerzitní diplom Františka Neumanna. Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Specializace a soukromá praxe

Po promoci pak MUDr. František Neumann absolvoval klasické „kolečko“ na jednotlivých klinikách: V tomto případě dva měsíce na interní klinice profesora Pelnáře, téměř dva roky na chirurgické klinice profesora Kukuly a nakonec, nejdéle, na gynekologicko-porodnické klinice, kterou vedl profesor Josef Jerie. A právě u gynekologie a porodnictví zakotvil mladý lékař natrvalo. Na zdejší klinice, umístěné

¹⁷⁸ Viz Seznam přednášek (Index lectionum), do kterých byl zapsán jako student František Neumann, osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

na Karlově náměstí, působil skoro dva a půl roku, nejdříve jako operační elév a následně jako sekundární lékař.¹⁷⁹ Po završení těchto nutných stáží si konečně mohl otevřít svojí vlastní praxi. Stalo se tak v září 1926, v prostorách svého bydliště v Praze na Vinohradech, Vinohradská 65. Díky uspořeným prostředkům z prodeje kralupského majetku mohl svou ordinaci velmi dobře zařídit:

„Ordinace se skládala ze tří místností: Před síně, která sloužila jako čekárna; pak byl menší prostor, kde měl táta kancelář a kartotéku (...) a pak byl velký pokoj (...) na druhé straně domu, který byl vodotěsně vydlážděný až ke stropu. To se dalo mýt hadicí, aby neprotekla voda. Byly tam vestavěné skříně na nástroje, na léky, byl tam sterilizační buben atd., gynekologický a porodnický stůl, zkrátka zařízená ordinace se vším všudy a dokonale. Můj táta [vůbec] miloval dokonalé věci, takže jeho skalpely byly ostré ještě 40 let poté, co zemřel.“¹⁸⁰

Obr. 4 – MUDr. František Neumann a jeho zdravotní sestra v soukromé ordinaci.
Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁷⁹ Přihláška lékaře – krátký životopis ze dne 7.1. 1950. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁸⁰ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 4. část, s. 9.

Na základě zaznamenaných vzpomínek je zřejmé, že nikdy neměl větší nouzi o klientelu. Vinohrady byly vždy vysoce prestižní adresa a i v jejich rámci byla ordinace velmi dobře umístěna. Někdy pomohla i náhoda: „*To mě jednou také říkala jedna paní, že se ke mně jednou přihlásila jako tatínkova bývalá pacientka a říkala, jak vlastně k tatínkovi přišla: „Náhodou, a nikdy jsem toho nelitovala. Měla jsem nějaké gynekologické potíže jako mladá holka a říkala jsem si, že si musím někoho najít. Čekala jsem na tramvaj a tak se rozhlížím a vidím u vrat: MUDr. František Neumann – odborný ženský lékař. Tak si říkám - to je osud! Vykašlala jsem se na tramvaj a šla jsem se objednat.“ A už u táty vlastně zůstala...“*¹⁸¹

Nemalá část jeho pacientek však přicházela díky jeho souběžnému působení v soukromém Borůvkově sanatoriu v pražské Legerově ulici. Bylo pak na jejich volbě, má-li dojít k zákroku či porodu v Neumannově ordinaci na Vinohradech, nebo jen o něco méně privátním prostředí sanatoria. MUDr. František Neumann pak na oplátku doporučoval provést většinu obtížnějších zákroků či porodů právě zde. Jeho současník, pozdější profesor Josef Charvát vzpomínal, že MUDr. Vlastimil Borůvka se vyznačoval několika rysy: podnikavostí, ochotou bez výhrad spolupracovat i s židovskými lékaři, ale též jistou vstřícností k provádění nepovolených potratů.¹⁸² Vzhledem ke své odbornosti se těmto zákrokům nemohl vyhnout ani František Neumann. Ovšem prováděl je, jen když se domníval, že je to nutné: „*Jednou jsme o tom mluvili a on mi říkal, že to [pacientkám] velmi důkladně rozmlouval... [...Vždy hrálo roli, zda] opravdu to dítě nechtějí a mají k tomu nějaký vnitřní důvod. Takže pak považoval za důležité, aby to dělal odborník, než aby [těhotná] šla k andělíčkáře. Protože vždycky říkal, že každý zákon o zákazu interrupce je zločin, protože ty ženské si vždycky nějak pomůžou a většinou to dopadne daleko hůř. Toto není cesta.“*¹⁸³

„*Vždycky kladl důraz, aby si to velmi velmi rozmyslela. Určitě by nesouhlasil s tím, co se teď někdy děje - takové ty lehko získatelné potraty mladičkových holek - to je velmi nebezpečné pro ty děvčata. Určitě nebyl nějakým striktním odsuzovatelem, ale zároveň to nebral rozhodně na lehkou váhu. Vždycky kladl důraz i na to, že ta žena to může*

¹⁸¹ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 4. část, s. 9.

¹⁸² CHARVÁT, Josef. Josef Charvát a jeho doba : Úryvky z deníků a pamětí, část 8. In *Vesmír*. Praha : Vesmír s.r.o., 1994. Roč., 73. .č. 10, s. 584-587. ISSN 1214-7087.

¹⁸³ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 3. část, s. 7-8.

vyřešit ještě i jinak; nebo že dá to dítě rovnou k adopci. [Že jim] nepřipraví osud dítěte odloženého do kojeňáku..., ale zároveň vyřeší problémy nechtěného dítěte. Určitě byl pro antikoncepci, to rozhodně.“¹⁸⁴ V rámci svého působení samozřejmě ordinoval pro jednotlivé zdravotní pojišťovny, v jeho případě pro pokladny Elektrických podniků pražských, Fondu pošt a veřejných zaměstnanců a Nemocenské pojišťovny soukromých zaměstnanců.¹⁸⁵

Osobní život

František Neumann byl dvakrát ženatý. O první manželce, Josefině Neumannové, rozené Glaserové,¹⁸⁶ nevíme takřka nic. Snad jen to, že byla židovského původu a na rozdíl od Františka Neumanna později nepřežila holocaust: „...Nepřežila válku,¹⁸⁷ protože tu neměl zachránit kdo. Ta paní byla také židovka a „mohla si za to sama“ - jak se říká v těch špatných filmech. Protože táta se [jednou] vrátil omylem dřív ze služby a našel svou mladou paní [se svým] šoférem (to je prostě filmové klišé – takové věci se prostě nedějí). Pan doktor rozsvítí v bytě, vstoupí do vlastní ložnice a není tam sám... Dál to ani nevím. Jediné, co vím, a to také tátovi věřím, že táta byl v zásadě gentleman, že se rozvedli a tehdy byla povinnost, že buď bude bývalou ženu živit (i když se s ní rozvede), anebo jí vyplatí nějakou částku, na kterou se dohodnou u soudu. A oni se dohodli na té částce a tím se táta zbavil toho závazku dokonale.“¹⁸⁸

¹⁸⁴ Tamtéž, 16. část, s. 42.

¹⁸⁵ Přihláška lékaře – krátký životopis ze dne 7.1. 1950. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁸⁶ Viz Oddací list MUDr. Františka Neumanna a Ing. C. Květuše Cipra-ové ze dne 23. března 1937. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové. Ta ji ve svých vzpomínkách naopak označila jako Janu Neumannovou.

¹⁸⁷ Centrální databázi obětí holocaustu v Jad Vašem, Jeruzalém, uvádí ve svých záznamech dvě zahynuvší osoby, které by mohly s výše zmíněnými údaji korespondovat: Josefínu Glaserovou, narozenou 1894, která za války zemřela v Malém Troštěnci v Bělorusku a Josefínu Neumannovou, narozenou v roce 1885, která zemřela ve vyhazovacím táboře Osvětim/Birkenau. Obě dvě ženy předtím prošly Terezínem. Viz http://www.yadvashem.org/wps/portal/TY_HON>Welcome.

¹⁸⁸ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 4. část, s. 10-11.

O manželství, které mohlo být uzavřeno někdy na konci 20. let, už nevíme nic bližšího – snad jen to, že bylo bezdětné. Rozvedli se 1. března 1933.¹⁸⁹ Svou druhou ženu poznal vinohradský lékař na podzim 1936 ve foyer Národního divadla. Nelze vyloučit, že vše bylo předem domluveno, alespoň tedy ze strany nevěstiny rodiny: „[Tatínek] měl známého, který byl vzdálený příbuzný mamičiny babičky a ten věděl, že babička chce provdat dceru. Nevím, jestli náhodou nebo úmyslně, ale sešli se v Národním divadle, [a onen známý] představil o přestávce ve foyer slečnu Ciprovou panu doktoru Neumannovi.“¹⁹⁰

Vzájemný vztah se vyvíjel vcelku rychle. Nevěsta byla vysoká, štíhlá, plavovlasá, modrooká a inteligentní. Ve věku šestadvaceti let právě dokončovala vysokoškolská studia architektury na ČVUT, což ve své době ani zdaleka nebylo obvyklé. Její tatínek byl učitelem a později ředitelem měšťanské školy v Košičích, maminka byla v domácnosti. Byl to právě její neustálý nátlak a snaha o hledání ženichů (motivována nutkavou představou, že její dcera se nakonec nikdy nevdá), která způsobila, že mladá dívka se rozhodla vzít si „prvního chlapa, který bude jen trochu sympatický“ a ona už měla konečně klid.¹⁹¹ Zanedlouho po prvním setkání pozval solventní lékař mladou dámu na projížďku na svou chatu ve Hvozdech mezi Davlí a Štěchovicemi. Jejich dcera na to s odstupem doby dle vyprávění vzpomínala takto: „*Tam měl táta krásnou chatu, v té době úplně novou. Tam pozval slečnu na výlet. Pojí se s tím docela legrační historka: Cestou jeli [úzkým, strmým a tmavým] lesem a máma si uvědomila, že jede sama s cizím chlapem, kterého vůbec nezná! A tehdy kolovaly historky v bulváru a všude možně; to byla nějaká historie o tom, že nějaký sadista zavraždil nějakou ženskou, rozkrájel jí a našli ji v kufru na nádraží. Strašně se o tom psalo. Toho chlapa nechytli; prostě nějaká dobová vražda, která už tehdy vstoupila do historie.*“¹⁹² Máma [si] tehdy říkala, že si připadá jako služtička, co čte krváky pod peřinou... Nicméně dojeli, táta odemkl... otevřel první dveře po pravé ruce a (já si to umím představit, to se dá těžko popsat) svým klukovským způsobem

¹⁸⁹ Oddací list MUDr. Františka Neumanna a Ing. C. Květuše Cipra-ové ze dne 23. března 1937.

¹⁹⁰ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 6. část, s. 12.

¹⁹¹ Tamtéž, 7. část, s. 13.

¹⁹² Šlo o slavnou aféru Otýlie Vranské, dvaadvacetileté služky, jejíž tělo vrah na přelomu srpna a září 1933 rozřezal a umístil do dvojice kufřů. Jeden skončil v Bratislavě, druhý v Košicích. Pachatele se nikdy nepodařilo vypátrat.

řekl ... „, a slečno, tady máme záchod!“ A řekl to tak, že v tu ránu si máma byla jistá, že tenhle chlap jí nic neudělá – naopak že je s ním legrace.

Obr. 5 – Chata ve Hvozdech, kterou vlastnil František Neumann a kam pozval slečnu Květuši Ciprovou, která se zanedlouho stala jeho manželkou. Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

No a vraceli se, a u Zbraslavi píchli kolo. A máma měla [od babičky] nařízeno v určitou hodinu se vrátit domů. Zdrželi se právě tou výměnou kola. Dojeli do Košíř o půl hodinu později. Tatínek považoval za vhodné doprovodit slečnu nahoru a vysvětlit milostivé paní, co se stalo. Milostivá paní stála na chodbě, na schodech... V ruce vařečku! A než táta vůbec pozdravil, natož cokoliv řekl, tak popadla mámu, přetáhla jí vařečkou přes zadek a: „Marš domů!“ (...) Podotýkám, že máma [tehdy] byla šestadvacetiletá vysokoškolačka! Táta prý stihl akorát smeknout – nezmohl se na slovo – a odešel.¹⁹³ Slečna Ciprová proplakala noc – přesvědčená, že dotyčného už v životě neuvidí. Druhý den přišel poslíček z luxusního květinářství; slečně přinesl

¹⁹³ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 7. část, s. 13-14.

decentní kytičku s dopisem a milostivé paní Ciprové předal květinový koš s dalším dopisem a s žádostí, zda by mohl přijít nejbližší neděli v poledne na návštěvu se „vyjádřit“: „Babička souhlasila. Klasicky, [jako] podle románu à la Ignát Herrmann, sehnala nějakého detektiva, který pak potvrdil, že pán má slušnou pověst, má prosperující ordinaci, je tedy zaopatřen, je řádným občanem čtvrti Královské Vinohrady, je ovšem rozvedený – to babičce trochu vadilo, ale nic není dokonalé. A není křesťan – to babičce vadilo ještě více, protože ta snila nejméně o svatbě v Týnském chrámu. No a v neděli, přesně na minutu táta zvonil ...

Obr. 6 – Květuše Neumannová, rozená Ciprová; manželka MUDr. Neumanna.
Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Babiččin byt [...] bylo prosté 2+1. Maminka byla zamčená v ložnici a pochopitelně měla ucho přišité na dveře. Babička důstojně čekala v obývací, což byl [...] pokoj,

kde byl obrovský fíkus. Existuje nějaké pravidlo, které já si nepamatuji, jak daleko má stát muž, když mluví se starší dámou, podle Gutha-Jarkovského. Táta opravdu přesně podle tohoto stál, přesně oblečen, jak žádal dobový mrav a ten fíkus ho listem strašně lochtal na hlavě... A on se neodvážil udělat půlkrok, aby se toho zbavil. [...]. Tak [tedy] ujistil babičku svými zachovalými mravy, popovídali si a babička nakonec souhlasila.“¹⁹⁴

Svatba – jednalo se o občanský obřad - se nakonec konala v půlce března 1937 na Staroměstské radnici. Ženich byl oblečen konzervativně; nevěsta pak v světle šedém anglickém kostýmu, kloboučku stejné barvy a v náručí držela rozkvetlý bílý šerfík. Když novomanželé vyšli z radnice, pochodoval tam kominík. Teprve po letech se paní Neumannová dozvěděla, že byl najatý. Pan doktor věděl, že jeho budoucí žena je lehce pověřivá, takže jej dopředu zaplatil. Svatebčané i jejich hosté pak odjeli do restaurace Černý vůl na Karlově náměstí, kde byla připravena hostina. Po polévce se novomanželé nenápadně vytratili – a když to až za dvě hodiny svatebčané zjistili, povstal ženichův švagr s tím, že čerstvě oddaný pár se omlouvá a že jídlo a pití je zapláceno nejméně do pěti hodin do rána. Ženich s nevěstou pak odjeli na chatu ve Hvozdech, kde společně zasadili onen svatební šerfík.¹⁹⁵

Nevěsta již byla popsána, ale co samotný ženich? František Neumann byl muž střední postavy, tmavých vlasů, s pozdějšími léty mírně ustupujícími, ovšem bez šedin. Kulatému přátelskému obličejí dominovaly tmavé oči, respektive brýle se zlatou obroučkou na nich nasazené: „A ty brejle svítily, ty se dovedly chechtat, ty dovedly reagovat. Jak to dělal nevím, ale ty brejle prostě vyjadřovaly jeho náladu líp než cokoli jiného. Zároveň ho znám v košili, kalhotách, saku a kravatě a i kdyby bylo třicet nad nulou, tak měl přes ruku lehký převlečník a na hlavě klobouk. Jedinou výjimkou byly prázdniny, když byl se mnou v lese nebo tak, tak měl rozhalenku a takzvané pumpky – to jsou vlněné kalhoty, které končí pod kolenem na knoflík a k tomu sandály. Doma nosil obnošenější košili, obnošenější kalhoty a přes to tenký, flanelový župan... Nestalo se v životě, že by před svou ženou nebo před svou dcerou se vyskytl v pyžamu, to prostě by nepřežil.“¹⁹⁶

¹⁹⁴ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 7. část, s. 14.

¹⁹⁵ Tamtéž, 8. část, s. 17-18.

¹⁹⁶ Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, s. 3.

Před manželi se otvírala zdánlivě zářivá budoucnost. Nevěsta měla za sebou absolutorium a i když ji závěrečné státnice chyběly, nezdálo se to být překážkou; rodinu měl zaopatřit muž. Novomanželský pár plánoval vybavit si byt, cestovat, mít děti. Před válkou se beze zbytku podařilo stihnout jen to první. Najatý architekt vkusně zařídil pokoje v prvním patře vinohradského domu dle nejnovějších trendů. Moderně vybavená kuchyně, jídelna, obývací pokoj, pracovna s rozsáhlou knihovnou, odpočinkový pokoj s klavírem a lenoškou... Zkrátka vše, co patří ke statusu dobře situovaného vinohradského lékaře. Co víc, vlastnil automobil (ještě o něm bude řeč); již zmiňovanou chatu ve Hvozdech, prosperující praxi. Ovšem za hranicemi republiky, kterou tak miloval, se již začínalo povážlivě smrákat...

Obr. 7 – Pracovna MUDr. Neumanna v jeho vinohradském bytě.

Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Protectorát, druhá světová válka a holocaust

Oba vnímali nadcházející události velmi dobře. Vždyť již od třiatřicátého roku do Československa proudily zástupy emigrantů; vždyť již delší dobu mohli slyšet

v rozhlasu vyzývavé projevy muže s knírkem a co víc – díky svým četným přátelům se mnoho informací, které se jich povážlivě dotýkaly, dozvídali z první ruky. Někteří z těchto známých již v roce 1938 opouštěli republiku. MUDr. František Neumann sice byl židovského původu, ale již v květnu 1919 z církve vystoupil a deklaroval sám sebe jako osobu bez vyznání.¹⁹⁷ Mluvil česky a sám sebe vnímal jako Čecha, byl oddaným zastáncem myšlenek Československé republiky a prezidenta Masaryka. Politicky se nikdy a nijak neangažoval, i když, tak jako v 30. letech velká část inteligence, mohl pociťovat jisté levicové sympatie.¹⁹⁸

Obr. 8 – Klavír a lenoška ve vinohradském bytě – místo odpočinku Františka Neumanna. Všimněte si reliéfu ČSR. Foto: Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Rodinné kořeny však byly židovské. Neumannova mladší sestra Evženie se provdala za Maxe Wantocha, továrníka a velkopřemyslníka ve středočeském

¹⁹⁷ Duplikát Okresní správy politické v Kralupech nad Vltavou ze dne 1. dubna 1930 potvrzující, že František Neumann se díky svému oznámení ze dne 1. května 1919 odstupuje od vyznání mojžíšského a zůstává bez konfese. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

¹⁹⁸ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 7. část, s. 15-16.

Nymburku. Jeho předek, Ludvík Vantoch,¹⁹⁹ zde založil podnik na výrobu likérů a proslavené griotky. Nicméně celá rodina, původně pocházející z Lysé nad Labem, byla rovněž židovského původu.

Obr. 9 – Akcie společnosti „Griotte” Ludvík Vantoch a její neznámější výrobek. Foto: Autor/internet.

Wantochové byli dobří obchodníci a jejich podnik rovněž dobře prosperoval. Svědčí o tom už rozmístění výrobních prostor: višňový sad, továrna, kanceláře i vlastní obytné prostory – vše bylo na jednom místě, v rámci jednoho areálu.²⁰⁰ Wantochovým se narodili dva synové, Miloš a Alexandr, kteří na konci 30. let navštěvovali nymburské gymnázium. Manželé Neumannovi se s Wantochovými často

¹⁹⁹ Dle pramenů je zřejmé, že dříve se jejich jméno psalo s jednoduchým V a teprve později je uváděno jako „Wantoch“.

²⁰⁰ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 2. část, s. 4.

stýkali a byli s nimi v pravidelném kontaktu. Právě na tuto rodinu v plné míře dolehly nadcházející události... Nejdříve však přišel Mnichov a týkal se i Neumannů:

„V roce 1938 bylo tátovi 43, takže se na něj vztahoval mobilizační rozkaz. Byli tehdy s mámou na chatě ve Hvozdech. Byli tam spolu a někdo zvonil v 10 večer. To nebylo nic tak divného, protože v okolí věděli, že tam bydlí lékař, takže když něco, tak se zvonilo u Neumannů. Táta šel otevřít a on to soused: „Pusťte si rádio. Je mobilizace.“ Pustil si rádio a máma vyprávěla, že táta se svou dokonalou ukázněností byl během deseti minut připraven, na stůl jí položil peníze, které měl u sebe, nařídil jí, aby se nehнула z chaty a odjela až ráno za světla do Prahy (...). Dal jí pusu, nasedl do auta a odjel.“²⁰¹

V rámci zdravotní služby (po válce byl formálně propuštěn do zálohy v hodnosti nadporučíka) odjel do některé z mobilizačních nemocnic na Moravě. Po skončení mnichovské krize se pak vrátil, aniž by bylo známo něco bližšího. V následujícím druhorepublikovém období ovšem doktor Neumann již dobře tušil, k čemu se schyluje a nechtěl být se svojí ženou jen prostou hříčkou osudu: *„Po Mnichovu měli reálnou šanci, ještě na československý pas, projet do Anglie - legálně. Tátův kolega mu tam sehnal dokonce práci, protože soukromé kliniky braly lékaře ze střední Evropy bez atestace. Oni měli dokonce jízdenky na rychlík Praha-Londýn; tj. nejkratší možnou cestou přes Německo, ale nebyl důvod předpokládat, že by pár solidních lidí, kteří odjíždějí na návštěvu do Londýna, neprojel. Sbaleno, došli na hlavní nádraží – to mohl být tak kilometr [cesty]; čekali na peronu a mlčeli. Máma mi to jednou líčidla, že prostě se balili, mlčeli; mlčky došli na ten peron a mlčeli – jako když jdeš na pohřeb... A šel kolem nějaký voják československé armády a pískal si nějakou blbou písničku, nějakou Hašlerku, nebo něco takového. Oni se na sebe podívali, vzali ty kufry a se smíchem odešli z toho nádraží. Vzali si taxíka a [objevili se] doma k úžasu všech, kteří měli za to, že jeli na dovolenou.“²⁰²*

Oba manželé už o této příhodě později nikdy nemluvili, nikdy si ji nevyčítali... Přitom je takřka jisté, že by se ve Velké Británii byli uchytili. MUDr. Neumann kromě rodné češtiny a lékařské latiny uměl velmi dobře německy i anglicky; ze svého působení v 1. světové války na rusko-polském pomezí měl i solidní

²⁰¹ Tamtéž, 10. část, s. 20.

²⁰² Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 8. část, s. 18.

znalosti ruštiny. Jeho manželka pak velmi plynň mluvila francouzsky a německy. Když dvojice zatelefonovala onomu příteli do Londýna, aby jej informovali o tom, že nepřijedou, není divu, že je považoval za blázný. Ironií osudu bylo, že on sám i se svou ženou zemřel za války během německého bombardování Londýna.²⁰³

Po 15. březnu 1939 už události nabraly rychlý spád. Celá rodina Wantochů v rámci arizace raději dobrovolně odevzdala veškerý svůj nymburský majetek (továrnu, obchod a vilu); Neumannovi synovci byli propuštěni z nymburského gymnázia a všichni se raději přestěhovali do Prahy, kde jim František Neumann poskytl alespoň na čas azyl na Vinohradech.

Sám byl zanedlouho zbaven možnosti ordinovat pro již zmíněné pojišťovny a byl nucen omezit svojí praxi, i když jako viditelně označený židovský lékař mohl svou činnost provozovat nadále.²⁰⁴ V platnost vstoupily norimberské zákony – byl tedy povinen nosit žlutou židovskou hvězdu – a byl mu zabaven milovaný automobil. Byt naštěstí stihl s předstihem přepsat na svoji manželku. Nakonec přišla řada i na jeho chatu ve Hvozdech, i když zde jeho žena vlastnila poloviční podíl: *„Půlku zabavili automaticky, jako tátův majetek, a druhou půlku měla máma dál k dispozici. Ta vypravovala, že to bylo hrozné, že pro ní přijel nějaký důstojník SS před barák a velmi společensky a galantně ji vzal s sebou, aby mu předala tu půlku chaty. Máma říkala, že kdyby šla z bordelu, tak se nebude tak strašně stydět. Protože ona byla klasický příklad nordické rasy. Štíhlá, přirozená blondýna, modrooká, plynň mluvící německy. Ideálnější ženskou by ten německý vůl těžko v Praze potkal. Teď ti dojde před barák a galantně dáme otevřít dveře a dáma mu nemůže dát přes hubu...“*²⁰⁵

Přestože okolí na Květuši Neumannovou naléhalo, aby se rozvedla, nikdy tak neučinila. Františkovi Neumannovi se nakonec podařilo, ještě v roce 1939, získat umístění přímo v nemocnici židovské obce - vedl zde gynekologickou ambulanci.

²⁰³ Tamtéž, s. 19.

²⁰⁴ Příhlaška lékaře – krátký životopis ze dne 7.1. 1950. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové. Srovnej Životopis, tamtéž.

²⁰⁵ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 11. část, s. 21.

Sama nemocnice spadala pod Radu židovských starších při Židovské náboženské obci a sídlila a v Kelleyho ulici č. 1 na Starém Městě.²⁰⁶

Obr. 10 – Původní židovská hvězda, kterou byl František Neumann nucen nosit na svém ošacení. Po válce ji, zřejmě bez jeho vědomí, uschovala jeho žena. Foto: Autor/ Pozůstalost MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Přestože bylo možné, aby si v rámci své praxe zachoval dosavadní klientelu, je otázkou kolik pacientek bylo natolik odvážných, aby pravidelně chodily k židovskému lékaři. Nemocnice židovské obce byly záležitostí jiného druhu – často

²⁰⁶ Viz Opis osvědčení Židovské náboženské obci pražské č.j. FF/EL 42754 ze dne 6. 8. 1957 dosvědčující, že MUDr. František Neumann byl zaměstnán jako ženský lékař v židovské nemocnici v Praze – Kelleyova. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

sloužily hlavně jako přestupní stanice pro probíhající transporty a byly neustále přeplněné. Jen v Kelleyově ulici (dnešní ulice U staré školy) bylo kromě gynekologického ambulatoria i ambulatorium všeobecné a prostory zároveň sloužily jako domov pro přestárlé pacienty.²⁰⁷ I z tohoto období činnosti MUDr. Neumanna se zachovala vzpomínka:

„Tak táta ordinoval a vypadalo to tak, že tam mohly i nežidovské ženy s tím ale, že musely vědět, že se dopouštějí toho rizika, že navštěvují neárijského lékaře. Takže dejme tomu, že tam táta mohl část své soukromé klientely přesunout, ale zas málokdo se toho odvážil, protože to mohlo být bráno jako provokace. Zase naopak se tam dali dělat různá kouzla, protože (to málokdo ví) a je to takové... Ty německé předpisy byly takové hrozně nepochopitelné. Na jednu stranu cena neárijského života byla nulová a na druhou stranu nedovolili, aby šla do transportu žena ve vysokém stupni těhotenství, proto vím určitě, že táta vydal několik falešných dobrozdání o graviditě a ženám pak dal ještě soukromý rozpis, jak se mají vyplňovat polštáři, aby jako gravidní vypadaly. Bylo to hrozně riskantní. To jsou takové drobné formy odboje, ale za to by [ho] zastřelili, kdyby to prasklo.“²⁰⁸

Čemu však doktor Neumann zabránit nemohl, byl transport jeho vlastních příbuzných. Teprve nyní, s odstupem sedmdesáti let, lze alespoň částečně rekonstruovat životní osudy jeho blízkých. Z třiceti čtyř jeho příbuzných jich válku třicet nepřežilo.²⁰⁹ Do transportů byla odeslána i jeho sestra, švagr a dva synovci. Díky záznamům lze určit, že jako první se vstříc osudu vydal Max Wantoch. Švagr doktora Neumanna odcestoval transportem AAt do terezínského ghetta 23. července 1942. Jeho žena a Františkova sestra Evženie Wantochová byla 30. července 1942 transportována z Prahy do ghetta v Terezíně (transport AAv). Spolu s ní jel její mladší syn, třináctiletý Saša. Odtud pak všichni tři odjeli do vyhlazovacího tábora Osvětim/Birkenau a to dne 1. února 1942 (transport Cu, vlak Da 109). Starší syn, dvacetiletý Miloš, odjel do Terezína nejpozději – 20. listopadu 1942 (transport Cc), ale také jako první odtud zamířil do nejhoršího koncentračního tábora všech dob – 20.

²⁰⁷ SVOBODNÝ, Petr; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 138.

²⁰⁸ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 11. část, s. 22.

²⁰⁹ Životopis. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

ledna 1943 a to vlakem Da 109 v transportu Cq.²¹⁰ Pobyt v Osvětimi nikdo z nich nepřežil. To však nebylo po skončení války a ani později nikdy stoprocentně jisté.²¹¹ Na základě ústního a dosud nepublikovaného svědectví, získané PhDr. Neumannovou je zřejmé, že oba Neumannovi synovci a tedy její bratrance se později v Osvětimi znovu sešli – a dokonce měli jistou, byť teoretickou šanci na záchranu. V té době už byli oba její rodiče po smrti a ona byla díky dětské mozkové obrně odkázána na pomoc druhé osoby :

„Nikdy se [k nám] nedostala oficiální zpráva, co se vlastně stalo až do roku řekněme 1976/7.. To jsem zažila tuhle naprosto neobvyklou situaci, opět jako z románu. To už jsme bydleli doma s Alenou²¹² a [ta] dělala na [třetí] ortopedii v Londýnské, jako rehabilitační sestra, a její kolegyně, také rehabilitačka, se vdala za o hodně staršího muže. Čekali miminko, neměli peníze a Alena měla (...) starou dětskou postýlku. Banální průběh: Alenka řekla : Já nevím, v 13h [kdy budu v práci] přijde pan XY, dá ti stovku, ty mu dáš postel. Dobrý. Zazvoní. Otevřu. Pán se představil. Říkám: „Ano, tady je postýlka. Máte mi dát 100,- Kč“. Pán dal sto korun a pak na mě civěl jako na zjevení. Což mě samotnou docela nepřekvapilo, protože to dělá leckdo, ale [stejně bylo zvláštní] proč na mě tak kouká. Navíc jsem věděla od Aleny, že byl upozorněn, že mi to dlouho trvá že musí za těmi dveřmi počkat. Tak jsem si tuplem říkala: „Jsi pěkný vůl“. A on ze sebe pak vykoktal: „Prosím vás, bydlel tady někdy Dr. Neumann?“. Tak to mě začalo zajímat a říkám: „Ano, já jsem jeho dcera“. A on na to: „Víte, já jsem kamarád kluků Wantochových. A já jsem na tuhle adresu chodil hrozně často. Jenom mě prostě nedošlo, že Vinohradská 65 je totéž, jako Schwerinova nebo Fochova 65“. Tak tohle mě začalo zajímat, opatrnost neopatrnost,

²¹⁰ Viz Terezińska pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Praha: Melantrich 1995. 2 sv. Srovnej Centrální databázi obětí holocaustu v Jad Vašem, Jeruzalém: http://www.yadvashem.org/wps/portal/IY_HON_Welcome.

²¹¹ Pozn. autora: Zajímavé informace doplnila při revizi tohoto textu moje babička, paní Emilie Machová (*1928). Vzpomíná, že v místě jejího bydliště v Uhříněvsi (nyní Praha 22) také existovala továrna na výrobu likérů a griotky firmy Wantoch, Provozovali ji bratři Jiří (*1906) a Karel (*1916) Wantochové; během let 1939-45 působili jako příslušníci čl. jednotek na Západě. Válku přežili bez úhony. Viz: *Vojenský ústřední archiv* [online]. Praha : 2009-2010 [cit. 2011-11-29]. Databáze příslušníků čl. vojenských jednotek v zahraničí za 2. sv. války.

Dostupné z WWW: <http://www.vuapraha.cz/Pages/DatabazeVHA/DatabazeLegionaru.aspx>. Rodinná příbuznost je více než pravděpodobná.

²¹² S rehabilitační sestrou, která po smrti rodičů PhDr. Neumannové pomáhá v domácí péči o ni.

kdy mě všichni říkají: „Nepouštěj cizí lidi do bytu, když jsi sama doma“. Na to jsem se vykašlala (...) a pozvala jsem ho dál. A on mi vyprávěl, že zažil zajímavý příběh. Já už se bohužel doopravdy zapomněla, jak se ten chlap jmenuje, ale šlo o to, že: On byl také z Nymburka, spolužák toho staršího syna z gymplu. (...) No a když je vyhodili z gymplu, tak Wantochovi byli u nás a on měl také příbuzné v Praze, takže se také odstěhovali do Prahy – zřejmě byla představa, nevím, jestli pravdivá, že lehčí je život ve velkoměstě než na malém městě. Na malém městě se jich lidé báli jako by byli mor. A kluci tady kamarádili dál a dělali blbosti, lítali po Karláku, honili esesáky, bylo jim 16, 17 a neměli co dělat, protože do školy je nevzali, do práce je nevzali, a tak se bavili na ulicích.

(...) Nějakou dobu tam [v Osvětimi] společně žili v tom baráku všichni pohromadě, zřejmě podle generace. A tenhle chlap, se kterým jsem mluvila, vykoumal (to je zas jak ze špatných filmů, já za to nemůžu), že vypínají proud v drátech, když se [vracejí] hlídky, aby náhodou nějaký Němcour se nezabil tím, že zavadí o drát. Tak já nevím na minutu, na dvě vypnuli proud, takže je teoretická možnost, že bude dost rychlý a odvážný podlézt po břiše ty dlouhé dráty, musel jsi to stihnout za ty dvě minuty než se vyměnila hlídka a nesměli tě vidět, slyšet atd. A on došel k názoru, že nemá co ztratit, že buď se to povede nebo je to stejně v h...u. A přemlouval ty kluky naše, aby šli do toho s ním. A oni, hlavně ten mladší (zřejmě ten starší ho nechtěl nechat samotného) věřili, že až projdou nějakou odšívovací [procedurou], nebo co jim to namluvili, že se setkají s rodiči. Oni byli na místě rozděleni a bylo jim řečeno, že projdou nějakou odšívovací kůrou, že se pak zase sejdou a budou někde pracovat. Já si myslím, že to bylo od toho malého kluka, ne zcela 15letého, který chtěl být s maminkou a tatínkem a ten [druhý] ho nechtěl nechat samotného. Prostě se přesvědčit nedali, takže tenhle kluk je, své kamarády, vlastně viděl nastupovat do plynové komory ve chvíli, kdy on se rozhodl, že podleze ty dráty. Povedlo se. On se pak celé tři roky schovával někde v Polsku po lesích a vrátil se jako tuberák, atd. ... Ale je vlastně jediný, kdo mně, jako očitý svědek, řekl to, že ti Wantochovi kluci opravdu zahynuli. A dozvěděla jsem se to jen proto, že jsem prodávala za stovku rozvrzanou postýlku.“²¹³

²¹³ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 12. část, s. 23-25.

Ještě jednou zopakujme, že o osudu Wantochů po transportu z Terezína nikdo z Neumannů v té době jistě nevěděl (doktor Neumann si byl jist jen osudem své sestry - vše ostatní bylo v rovině dohad a spekulací). Nejistota převládala i po skončení války; později též dlouho panovala domněnka, že všichni výše zmínění zahynuli v rámci likvidace tzv. českého rodinného tábora v Birkenau, který byl zničen zřejmě na Himmlerův přímý příkaz mezi 7.-9. březnem 1944. První transporty z Terezína sem však dorazily až září 1943 – a Němci drželi vězně z této části tábora striktně odděleně od ostatních, proto je nepravděpodobné, že by vězňové z dřívějších transportů dostali s nově příchozími do styku, natož aby s nimi společně umístění... Do Terezína, respektive do terezínského ghetta byla poslána i Františkova maminka Marie Neumannová, rozená Katzová, tehdy více jak šedesátiletá. Sama pocházela z dvanácti dětí. Na rozdíl od většiny svých příbuzných válku nakonec přežila. Neumannovi se sice do Terezína snažili posílat balíčky s potravinami, bylo ale vždy otázka, zda vůbec budou doručeny:

„To jsi musel tiše doufat, že alespoň každý pátý balík dojde. Protože jinak to bylo asi trochu, jako když to házíš rovnou z okna, protože nikdo ti vlastně nezaručil, komu to vlastně dojde. Ale víme pak od babičky, že některé balíky opravdu došly. (...) Dokonce vím, že tam v tomhle pomáhala... To je takový důkaz, který mi říkala i máma – jako důkaz, jak se nemají odsuzovat lidé šmahem a jak opravdu nespravedlivé byly odsuny... Za války byla [totiž] u nás dosazená domovnice, (...) Němka, která se s námi docela přátelila a mamince právě tajně dávala svoje nadbytečné lístky, aby mohla koupit nějaký cukr pro Terezín... Dokonce ta ženská přišla o syna, který padl. Vdova byla už před válkou a přesto se [po jejím skončení] nepovedlo zabránit jejímu odsunu, ačkoliv táta se písemně vyjádřil o její naprosté bezúhonnosti, naopak [o] sympatiích vůči československým občanům. Houby platné – tak nazdar!“²¹⁴

V průběhu války se ovšem začaly stahovat černé mraky i nad samotným Františkem Neumannem. Jeho hlavní a de facto jedinou zárukou bylo manželství s ženou árijského původu. Měl ji však natolik rád, že si velmi dobře uvědomoval, jaké nemalé potíže to působí i jí. Oficiálně tak žili v oddělené domácnosti, kdy byl dokonce i jejich byt rozdělen příčkou:

²¹⁴ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 26.

„V půlce bydlela máma – jakoby sama a v druhé půlce bydlel táta – jakoby sám. Protože máma někde úředně tvrdila, že spolu sice nežijí manželským životem, ale že její vychování a společenské postavení jí brání, aby se rozvedla. (...) Formálně museli tvrdit, že se téměř nestýkají. Takže docházelo k tomu bláznivému, že se scházeli v bytě mé babičky v Košířích, kam máma odjela ráno za babičkou, jako na návštěvu, ke své mámě. Na tom nebylo nic divného. Setrvala tam a k večeru, nenápadně, tam došel tatínek. Babička, stejně tak nenápadně, se odebrala někam ke své přítelkyni a nechala jim svůj byt volný. Takže máma s tátou měli dejme tomu pět let po svatbě rande, jako když jsou milenci, a ještě k tomu tajní.“²¹⁵

Ke konci války však již i tento druh ochrany, daný smíšenými svazky, přestal postačovat. V polovině ledna 1945 rozhodl Hlavní úřad říšské bezpečnosti, aby do Terezína byli posláni členové smíšených manželství či židovští míšenci z Říše i Protektorátu. První transport odjel z Prahy 31. ledna 1945, poslední pak zřejmě v půlce dubna, těsně před koncem války.²¹⁶ Pro Františka Neumanna byl zřejmě určen jako den transportu čtvrtek, 15. února 1945. Jenže ve středu v poledne Prahu zasáhl masivní americký nálet, který si vyžádal mnoho set mrtvých. Těžce byly poničeny i některé části Vinohrad a jen náhodou nedošlo k většímu poškození domu doktora Neumanna. Snad možná i kvůli tomu byl transport o necelý týden odložen. Ze zápisů jeho ženy se rovněž dozvídáme, že MUDr. Neumann mohl být v oněch únorových dnech jedním ze čtyř lékařů – operatérů, které pražská židovská obec ve své nemocnici v té době měla:

„Večer ve středu [po náletu] přišel z obce posel oznámit, že čtvrteční transport neodjíždí a že je odložen na středu příštího týdne. Dnes nevím a nemohu dobře popsat ten divný horečný shon. [Moje] mamička zůstala u nás. Já jsem byla v podivném duševním stavu a bála se opustit dům. Přitom se pakovalo pro nás do mlýna, pro Frantu do transportu – on chudák vše pro mne obstaral a měl ty dny tolik strašného běhání, vracel se pozdě uhoněn a stále s nerozhodností, zda bude či nebude vyreklamován jako lékař z operační čtyřky.“

²¹⁵ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 26- 27.

²¹⁶ VOJTĚCH, Blodig. *Holocaust.cz* [online]. 2009, 25. 1. 2009 [cit. 2011-06-10]. Poslední transporty a konec války v Terezíně.

Dostupné z WWW: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin4>>.

Teprve v úterý v 6 hodin večer padlo ono trpké „ne“ – a teď začal onen shon a napětí. Běželi jsme spolu ještě týž večer na důležitou návštěvu... Tu cestu nezapomenu. Byl podvečer, ještě vidět. Oba rozrušení a jako obvykle byl to Franta, který mě uklidňoval. Vraceli jsme se pozdě za měsíčního svitu. (...) Večer dostal silnou třesavku, nějak náhle přepadl a měl hroznou barvu. Přes noc jsme skoro nespali, on měl strašlivou bolest v pravé noze, která byla jako ochrnutá. Přitom ho ještě zlobilo srdce. Záchraná stanice stále celé dopoledne následující den očekávaná nejela, až teprve v jednu hodinu přijeli. Byl chudák v takovém stavu, že jsem byla celá rozrušená.“²¹⁷

Není divu. František Neumann, za celou válku zřejmě velmi dobře informovaný o probíhajících odchozích transportech, si připravil alternativní plán. Svoji dceru a skoro roční dcerku poslal k manželčiným příbuzným do venkovské Unhoště. Sám si pomohl jinak:

„Táta s tím [transportem] počítal a měl připravený paratyfus, který si sehnal, naočkoval a [poté byl umístěn] na infekční oddělení na Bulovku. Předpokládal, že [válka už bude trvat] týdny nebo dny. A zase [platil] takový ten absolutní německý předpis, že do transportu nesmí nemocní s infekčními chorobami, aby [ostatní] nenakazili, takže s tímhle zůstal na Bulovce. (...) Netuším, ale předpokládám, že to bylo předem domluvené s nějakým kolegou na té Bulovce, že to prostě nebude úplně od věci. Takže neriskoval, že by tam zdravý zůstal [kdyby byl v pořádku].“²¹⁸ Tento fakt později i sám přiznal: „Já jediný, díky árijské manželce a tyfovému onemocnění, úmyslně akvirovanému, unikl jsem transportu.“²¹⁹

²¹⁷ NEUMANNOVÁ, Vendula. *Hledat – najít, držet – nepustit*, s. 19-20.

²¹⁸ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 28-29.

²¹⁹ Životopis. Strojopis, 1 strana. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Obr. 11 – MUDr. František Neumann ve středních letech.
Foto: Osobní archiv PhDr. Venduly Neumannové.

I z pozdějších deníkových záznamů jeho manželky i vzpomínek jeho dcery je ovšem zřejmé, že tak prostě to nebylo. Zdravotními obtížemi a neustálými horečkami trpěl až do května 1945:

*„Ale vím určitě, že když vypuklo povstání, tak měl táta ještě horečku, ale sebral se a šel pěšky na Vinohrady bojovat – tedy ne bojovat, dělat obvaziště pro barikádu, která byla pod námi na rohu Budečské a Vinohradské. Tam byla poslední barikáda z té série před Rozhlasem.“*²²⁰

V prudkých květnových bojích v blízkosti jeho bydliště na barikádách zahynul i Neumannův blízký přítel, MUDr. Buksa.²²¹ Pro raněné pak bylo zřízeno obvaziště přímo v Neumannově bytě a byl to zřejmě právě onen doktor Buksa, jeho žena a zdravotní sestra doktora Neumanna, kdo spolu s ním tvořili personál této povstalecké „nemocnice“. Během bojů se v bytě mohlo nacházet až 10 raněných a další přibýli po osvobození.²²² Již bylo zmíněno, před válkou vlastnil osobní automobil:

*„Tátovo auto to byla jeho obrovská láska. On ho neskonale miloval (...). [Vůz] byl [z] roku 1932 jakožto roku výroby a ještě v roce 1957 byl naprosto v pojiždném stavu s tím, že za ty peníze, které do toho nastrkal, by měl dostat dvě. Byl modrý, tmavomodrý, původně s bílými pneumatikami se světlehnědou skládací střechou, otevřený, ale šel zavřít. Vpředu měl chromovaný chladič a jednu věc, která mě vždycky hrozně těšila a těší dodneška, že táta měl vždycky vepředu našroubovaného [lékařského] hádka, z čehož vyplývalo, že kdokoliv ho zastavil a požádal ho o lékařskou pomoc, že on mu zastavit musel.“*²²³

Když byli do 9. května nejtěžší případy z jeho bytu umístěny do nemocnic, pojal MUDr. Neumann bláznivý nápad, že se svůj vůz vydá hledat:

²²⁰ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 29. Srovnej tamtéž, s. 30 a NEUMANNOVÁ, V. *Hledat – najít, držet – nepustit*, s. 28-29.

²²¹ Jeho syn po roce 1968 emigroval z ČSSR a později spáchal sebevraždu. Byl autorem povídky, dle níž byl později natočen film *Kočár do Vídně*. Viz Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 31-32.

²²² NEUMANNOVÁ, V. *Hledat – najít, držet – nepustit*, s. 28. Viz též Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 31.

²²³ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 4. část, s. 11.

„Vzal kamaráda, árijce, čili vlastníka [jiného] auta a řekl, že objedou Prahu v okruhu 20 km, a když ho nepotkají, tak toho nechají. Ale oni ho našli někde směrem na Plzeň v poli, protože nějaký [nacistický] papaláš s ním ujížděl, došel mu benzín, nechal ho [být a pokračoval jinak]. Ale táta ho prostě objevil a vždycky tvrdil, že to věděl, že to auto na něj volalo, že se tam [samo] bálo.“²²⁴

Tím ovšem příběh nekončil. Neumannovi se podařilo (v květnu 1945!) zakoupit tolik potřebný benzín a se svým přítelem se vypravil do Terezína pro svou maminku. Ač je to těžko uvěřitelné, podařilo se mu tam bez problémů dostat a maminku zde žijící našel. V té době však v Terezíně plnou silou zuřila tyfová epidemie:

„Takže jel pro svou mámu a viděl tam hrozná poměry, [Auto] [naložil [pacienty] a jel několikrát, asi 6x nebo 7x, kyvadlová doprava [Praha-Terezín], tam a zpátky.“²²⁵ Protože benzín už znovu nebylo možné zakoupit, obrátil se na Američany, kteří ho zásobili pohonnými hmotami a snad i zdravotním materiálem: Vyměnil [žlutou] hvězdu na šatech za červený kříž. Předpokládám, že jezdil v plášti a že ho potom naházeli do kotle a spálili. Protože možnost infekce byla hrozná vysoká. (...) Protože [nemocní bývalí vězni] byli lidé, které nebylo kam odvézt – „Co s nimi? Kam jet? Nemocnice je nebraly, domovy většinou neměli, a když, tak daleko“ - tak je jednoduše na přechodnou dobu vozil k sobě do bytu.“²²⁶

Lze předpokládat, že právě díky přetrpěné tyfové nákaze mohl MUDr. Neumann tyto cesty bez problému absolvovat. Pečoval pak o podvyživené pacienty, kterých mohlo být kolem dvaceti,²²⁷ ve vlastním bytě více jak měsíc. Jako lékař si byl velmi dobře vědom případných rizik, které by jim normální strava mohla způsobit:

„Dělali [jim] odvary z mrkve, rýže a tak. Tam [ovšem] došlo k té lumpárně, kterou popisují v knížce, kde ho posléze někdo žaloval, že si táta opatřil konzervy z UNRRy (a ty byly samozřejmě mimo lístky) a tou stravou se [s ostatním personálem] živili. (...) Táta musel u soudu dokázat, že by ty lidi zabil, kdyby jim [hned] dal tu americkou kachnu na pomerančích, kterou si ohřál sám - protože spousta vězňů

²²⁴ Tamtéž, 5. část, s. 12.

²²⁵ Tamtéž, 13. část, s. 32.

²²⁶ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 13. část, s. 32.

²²⁷ Tamtéž, 33.

zahynula jenom proto, že přijeli domů dejme tomu na venkov, tam jim udělali vajíčka na škvarkovém sádle a bylo... Lidé nevěděli, netušili, a tak dále, ale táta byl lékař a musel vědět a musel tušit [...]. A navíc sám nespal! Proto bylo logicky dobře, že se mohl pořádně sám najít. Musel to dokazovat soudně, že je nechtěl šidit, ale že jim zachránil život.“²²⁸

Vlastní byt se mu podařilo uvolnit až v průběhu července, dva měsíce po skončení války. Nechal jej vydezinfikovat, vymalovat a připravit na opětovný příjezd své manželky a dcery.

Narození dcery a léta poválečná

První a jediné vytožené dítě manželů Neumannových se narodilo ještě během války, 14. března 1944. Maminka měla necelé dva měsíce před porodem, ale i po něm vážné zdravotní obtíže a i porod samotný proběhl neplánově dříve (a nikoliv v Borůvkově sanatoriu, jak bylo zamýšleno) – takže u něj otec ani nebyl přítomen.²²⁹ Obětavě se však o dceru staral a to i během kritického prvního měsíce, kdy jeho manželka byla v důsledku nemoci nadále upoutána na lůžko. Váže se k tomu i kuriózní příhoda:

„Po narození v ordinaci, zařízení na vyšetřování, nebyl k dispozici inkubátor. Nahradila ho elektrická trouba, kam jsem byla dávana v koši na prádlo, obložena vatou a s hrnkem s vodou, vždy na hodinu a hodinu venku po celých 24 hodin. Maminka tři neděle ležela v horečkách, takže se o mě staral můj otec, který vyráběl po celou dobu umělou stravu značky Nestlé. Otec Franta byl velice přesný a nosil neustále při sobě kuchyňský budík. Jednou hovořil telefonicky se svým známým v době, kdy jsem byla v troubě, uprostřed hovoru budík v kapse zazvonil a tatínek okamžitě ukončil hovor s vysvětlením, že má dceru v troubě. Maminka [později] potkala na ulici manželku onoho známého a ta se jí otázala, zda její manžel nemá v důsledku těžké celkové situace [židovský původ v době války] psychické potíže, když do telefonu mluví o dítěti v troubě. Maminka konstatovala bez dalšího, že manžel je přesný a nenechá tam dceru ani o 5 minut déle. A to v žádné situaci. Paní se

²²⁸ Tamtéž, 13. část, s. 32. Srovnej NEUMANNOVÁ, V. Hledat – najít, držet – nepustit, s. 28-29.

²²⁹ NEUMANNOVÁ, V. Hledat – najít, držet – nepustit, s. 7-9.

*s pokýváním hlavy vzdálila a naší rodiny se pomalu začala stranit. Zřejmě došla k názoru, že manželé Neumannovi jsou na tom oba stejně.“*²³⁰

V průběhu doby ovšem začínalo být zřejmé, že vývoj dcerky neprobíhá tak, jak by měl. Dětská mozková obrna se tehdy ani zdaleka nevyskytovala tak často, jako v současnosti. Bylo to dáno hlavně možnostmi tehdejší lékařské péče. Laicky řečeno, děti s touto diagnózou se tehdy jen zřídkakdy dožily vyššího věku. V případě malé Venduly však byli oba rodiče příliš zarputilí, aby se jen tak jednoduše vzdali. Zkoušelo se kde co: rybí tuk, vápník, horká či studená lázeň, masáž froté ručníkem, pestrá strava či horské slunce. Otec také obcházel jednotlivé lékaře a seznam těch, u kterých bylo dítě vyšetřováno, rostl. Jen namátkou: MUDr. Pokorný, MUDr. Epstein, MUDr. Mann, MUDr. Mazačová., MUDr. Jaroš, MUDr. Křížan. Následovaly i takové kapacity, jako profesor Zahradníček: „*Profesor mluvil při audienci, která trvala maximálně pět minut, cosi o trepanaci lebky... [a pak si povzdechl]: „těžký Little!“*“²³¹ Neméně slavný profesor Henner později doporučil Parpavit forte, Epluynal a vitamíny skupiny B... Již dříve pak byly ordinovány Betuna, Inol, Erevit, Thyreoidin, Calmafos či Infadin.²³²

²³⁰ NEUMANNOVÁ, V. Hledat – najít, držet – nepustit, s. 9.

²³¹ Tamtéž, s. 36.

²³² Vendulka Neumannová. Opis pro prof. Hennera, 2. 3. 1950. Strojopis, 1 strana. Osobní archiv MUDr. Františka Neumanna, v držení PhDr. Venduly Neumannové.

Obr. 12 – MUDr. František Neumann s dcerou Vendulkou.

Foto: Osobní archiv PhDr. Venduly Neumannové.

Celá záležitost nutila Františka Neumanna, aby sám začal znovu a podrobně studovat neurologii. Začal si kvůli tomu dopisovat i s jedním z francouzských neurologů – a dokonce byl kvůli tomu později nucen absolvovat i výslech u Státní bezpečnosti.²³³ MUDr. Neumann sice po roce 1945 obnovil činnost své soukromé praxe; byla mu navracena zabavená chata a rovněž zdědil nymburský a pražský majetek po svých příbuzných, jimž se stal osudný holocaust. Ve svém důsledku to ovšem bylo pro rodinu Neumannů – ještě před únorem 1948 – obrovské břímě. Na základě jednorázového zákona²³⁴ bylo po vinohradském lékaři požadováno zaplacení tzv. „milionářské daně“ a to v hotovosti. Proto si pro tento účel vypůjčil nemalý obnos u soukromé osoby: „...Myslím, že byla lhůta do konce roku '47, že se zaplatí ta jednorázová daň a [on si myslí, že] bude pokoj. (...) [Půjčil si] právě u soukromé osoby, v tom byl ten problém, cítil se morálně zavázaný té soukromé osobě to pokud možno okamžitě zaplatit. Já nevím, kdo to byl, to jsem se nikdy nedozvěděla.“²³⁵

Faktem však bylo, že po únoru bylo zmíněné dědictví tak jako tak znárodněno – a dluh zůstal. Opět mu byla zabavena i soukromá chata ve Hvozdech a po roce 1950 už mohl provozovat privátní ordinaci jen s obtížemi. Rudá totalita nahradila tu černou. Hektické poválečné období se pak v nemalé míře podepsalo na zdraví obou rodičů. František Neumann po únoru 1948 prodělal tři srdeční infarkty. První z nich ho postihl 22. listopadu 1949. Jeho žena vzpomínala: „Franta [měl] infarkt. (...) Vezl nás domů a již pořád nařikal, že mu je dusno, otevíral okénko ve voze. V neděli odpoledne (...) přišel domů, lehl si na gauč a nařiká, že je mu špatně. Celkem nepřikládala jsem tomu váhu a považovala to za nevyspalost. Náhle půl desáté je velmi těžko a říká mi: „Květuško, já snad umřu...“ Rychle jsem ho vytáhla z postele, usadila do lenošky – a to už náhle po celém těle řinou se mu potoky potu všude, ze všech pórů. Rychle volám pohotovostní službu, lékař je na obchůzce. Nejde a nejde... Konečně přichází starý pán, ke kterému nemám důvěru. Říká, že srdci nic neschází.“²³⁶

²³³ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 14. část, s. 38.

²³⁴ Viz Zákon č. 185/1947 Sb. ze dne 31. října 1947 o mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku.

²³⁵ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 15. část, s. 39-40.

²³⁶ NEUMANNOVÁ, V. *Hledat – najít, držet – nepustit*, s. 50. Oproti deníkovým záznamům své maminky posunula V. Neumannová první infarkt svého na rok 1948. Viz Rozhovor, 14. část, s. 35 a 15. část, s. 39.

Následkem infarktu myokardu byl MUDr. Neumann takřka rok v pracovní neschopnosti. Většinu této doby byl hospitalizován na lůžkovém oddělení VFN na Karlově náměstí, kam za ním jeho manželka pravidelně docházela, pomáhajíc o něj pečovat. Zbýlý čas strávil doma. Po ukončení rekonvalescence, v 75% invaliditě, pak nastoupil do OÚNZ v Kartouzské ulici v Praze na Smíchově: „*Tam je zdravotní středisko pro Prahu 5 a tam sloužil na gynekologii. Bral [rovněž] takové věci, jako školení dělnic ve Waltrovce o základních informacích o gynekologii a takové věci... Musel napsat obsáhlý spis o tom, proč nešel na bramborovou brigádu, protože obhajoval názor, že gynekolog a virtuos hry na housle by neměli okopávat brambory, protože by neměli mít mozolnaté ruce. A to všechno s uznanou 75% invaliditou. (...)* Přesto ho honili. Jednak dělal na plný úvazek, [jednak] ještě s těmi školeními a ještě se obhajoval z těch přiblblých zemědělských brigád. (...) Díky tomu, že se takhle zapojil, tak mu povolili 1 hodinu soukromou praxi. Přišel tak zhruba tak v 17:00 domů z práce; půl hodiny si oddechl u klavíru; pak šel na hodinu si povídat, nebo něco vyrábět se mnou; pak šel ordinovat. Mezitím mě maminka uložila spát – a pak teprve konečně dělala spolek svému muži. Absolutně šilené to muselo být. A tohle všechno dělal proto, že absolutně nehodlal slevit z úrovně našeho života.“²³⁷

Druhý, slabší, infarkt mohl prodělat někdy v letech 1950-52. Opět půl roku strávil v pracovní neschopnosti – čtvrt roku v nemocnici, čtvrt roku doma.²³⁸ Třetí, nejsilnější a smrtelný infarkt ho zasáhl na Velký pátek, 20. dubna 1957. Dva měsíce předtím se byl nucen navzdýcky rozloučit se svou maminkou. Noc před svým skonem byl pak ještě se svou ženou nucen běhat s metrem po svém vinohradském bytě a vyměřovat, zda se jeho plocha svou výměrou vejde do čerstvě přijatého zákona o maximální možné rozloze bytu. Ráno se pro něj ukázalo osudné. Jeho žena byla u jeho posledních chvil:

Zmínila též možnost další srdeční příhody cca o měsíc dříve: „*Maminka jednou vykládala, že tátovi bylo špatně, už nějak nevím, měsíc před tím, a že to nikoho nenapadlo. Že byli spolu na koncertě v Rudolfinu a táta že se hrozně zpotil a což je u něj velmi nezvyklé, že si uvolnil kravatu a rozepnul košili a máma mu říkala: „Takhle tě budou pomlouvat, že se před koncertem přežíráš!“ Tamtéž.*

²³⁷ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 14. část, s. 35-36.

²³⁸ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 15. část, s. 40.

„Spala jsem bezstarostně tvrdě a najednou slyším volání (...) vyskočila jsem, on ležel na gauči oblečen – jak chtěl odcházet do střediska. Těžce dýchal a řekl: „Musíš zavolat do střediska, tam samozřejmě nepůjdu, mně je špatně.“ Na mě šly mráčky. Chtěl telefonní seznam, že si zavolá Dr. Weisnera. Radila jsem Dr. Nohela. Před ním jsem volala, nikdo se nehlásil. Přepila jsem rychle telefon do konzultace. Volala [jsem] Dr. Weisnera, také už byl pryč. Rychle zpět. To už dýchal přerývaně, začal chrčct, brunátněl, jazyk se mu valil mezi ústa a spousta jakoby ve varu slin. Před tím, než toto nastalo, mezi oběma telefony, jsem běžela k němu: „Co mám tobě udělat?“ – „Dej mi studené na srdce...“ Rychle ručník, trů srdce – a jeho poslední slova: „Á, to je příjemné...“²³⁹

Závěrečné vzpomínky

„Ono je toho hodně, když to člověk takhle loví z paměti... Říkám... Ještě jednu věc jsem neřekla; v knížce to je, ale možná by se to mělo ještě zdůraznit. Že on [táta] zůstal obrovsky klukem, že si dovedl hrát. To je slavná scéna s polárkovým dortem, který mi máma zakázala a táta mi ho koupil, nebo scéna s tím, abych věděla, co to je válet sudy ze stráně: Takže mě vzal do náručí a koulel se se mnou po letní louce. To je úžasná vzpomínka. A myslím si, že on byl pro mě už v těch 13-ti... že jsem do něj byla i zamilovaná, jak tak pubertácké holky bývají a asi kdybych byla 100% zdravá, tak mám dojem, že bych měla velké problémy sehnat partnera. Že bych měla moc vysokou laťku, víš? Myslím, že jsem měla opravdu blíž k tátovi, než k mámě, což zní nespravedlivě, ale je to tak.“²⁴⁰

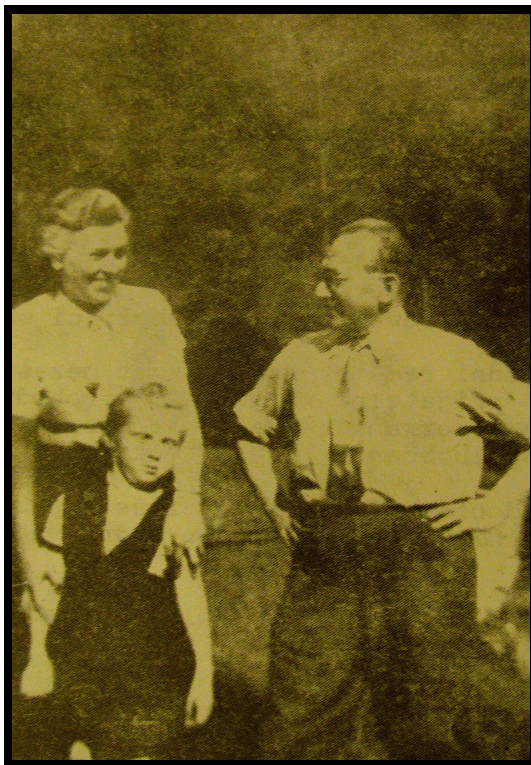
„Chtěla bych (...), aby to bylo řečeno, protože to obdivuji: Člověk, který prožil toto, vrátil se domů a v létě [1945] už mu muselo být 100% jasné, že to se mnou není v pořádku, protože mně byl rok a 4 měsíce a ležela jsem bez hnutí (dítě by v té době, byť nedonošené mělo přinejmenším sedět, když ne běhat) a ten člověk se nedokázal zhroutit! Ten člověk zůstal psychicky zdravý (...). Dejme tomu, že v roce 1945 věřil, že se vrátí věci v jistém směru do normálních kolejí. Také proto všechno dělal. Ale on přežil i ten Gottwaldův příchod, který znamenal totální krach – jednak hmotný, té

²³⁹ NEUMANNOVÁ, V. Hledat – najít, držet – nepustit, s. 66.

²⁴⁰ Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, 16. část, s. 44.

rodiny, kterou tak pracně budoval – jednak ideový, protože se zhroutilo všechno, čemu věřil, a přesto dokázal být vstřícný, veselý a v zásadě přesvědčený o tom, že lidé jsou ve své podstatě dobří. A ještě to dokázal vštípit mně. A já znám mnoho rodin, které byly poškozeny hůře a kde děti i ostatní vyrůstaly v takové hrozně zlobě a zapšklosti. To u nás nebylo. Táta přišel z práce, nenadával [...], ale když byl unavený, tak si sedl ke klavíru a hrál Chopina. To je přece úžasné, ne? Tomu říkám síla hrdinů..“²⁴¹

²⁴¹ Tamtéž, 13. část, s. 33.

Obr. 13 - Rodina Neumannova, počátek 50. let 20. století.
Foto: Osobní archiv PhDr. Venduly Neumannové.

Resumé

MUDr. František Neumann byl a zůstává zcela neznámým lékařem – avšak s velmi zajímavými osudy. Přežil krvavá bojiště první světové války, zařídil si prosperující praxi a šťastně se oženil, jen aby byl díky svému židovskému původu vystaven dalším osudovým výzvám během Protektorátu a následně i v obtížném poúnorovém období. Život mu neulehčilo ani narození těžce postižené dcerky.

Summary

Dr. Franz Neumann was and remains a totally unknown doctor - but with very interesting life stories. He survived the bloody battlefields of World War I, arranged for a thriving practice and married happily, only to be exposed to another fateful challenges during the Protectorate and in turn communist difficult period because of his Jewish origin. Life did not become easier after his severely disabled daughter was born.

Prameny:

Rozhovor s PhDr. Vendulou Neumannovou, který byl veden o jejím tatínkovi MUDr. Františkovi Neumannovi během její hospitalizace ve Střešovické (23. 8., 26. 8., 29. 8. 2010) a Vinohradské nemocnici (6. 9. 2010) v Praze. [Audio záznam; přepis do textové podoby. 16 částí, 45 s.]

Vyprávění PhDr. Venduly Neumannové o tatínkovi, zapisované v pozdním jaru 2010 při společně trávených přestávkách v Jedličkově ústavu a školách s PhDr. Patricií Krušinovou. [Přepis do textové podoby, 7 s.]

Soukromý archiv MUDr. Františka Neumanna a PhDr. Venduly Neumannové.

Literatura:

NEUMANNOVÁ, Vendula. *Hledat – najít, držet – nepustit*. 1. vyd. Praha : Jan Pixa, 1991. ISBN 80-900-600-1-3.

MEMO 2011/2

SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha : Lidové noviny, 1999. 79 s. ISBN 80-7106-315-0.

Tereziánská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Praha : Melantrich, 1995. 2 sv.

Zdravotnická ročenka Československá. II. ročník, 1929. Praha : Piras, akc. spol., 1929.

Zdravotnická ročenka Protektorátu Čechy a Morava. XI. Ročník, 1939-1940. Praha : Piras, A.S., 1940.

CHARVÁT, Josef. Josef Charvát a jeho doba : Úryvky z deníků a pamětí, část 8. In *Vesmír*. Praha : Vesmír s.r.o., 1994. Roč., 73. ,č. 10, s. 584-587. ISSN 1214-7087.

Jewish Virtual Library [online]. 2008 [cit. 2011-05-03]. Hamburg: The Askhenazi Community. Dostupné z www:

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/judaica/ejud_0002_0008_0_08294.html>.

Vojenský ústřední archiv. [online]. Praha : 2009-2010 [cit. 2011-11-29]. Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. sv. války. Dostupné z www: <<http://www.vuapraha.cz/Pages/DatabazeVHA/DatabazeLegionaru.aspx>>.

The Central Database of Shoah Victims' Names [online]. Jerusalem : Yad Vashem The Holocaust Martyrs, and Heroes' Remembrance Authority, 2011 [cit. 2011-06-20]. Dostupné z www: <http://www.yadvashem.org/wps/portal/IY_HON>Welcome>.

O autorech:

Mgr. Petr Kolář (*1979), absolvent oboru dějepis-pedagogika Pedagogické fakulty UK v Praze, doktorand Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Pracuje jako archivář Historického archivu Jedličkova ústavu v Praze, tamtéž působí jako pedagog. Zabývá se zejména dějinami tělesného postižení a ústavní péče v druhé polovině 19. a první polovině 20. století. E-mail: p.kolar@jus.cz

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATION OF ORAL HISTORY

Rodinná paměť ve výuce tzv. normalizace: Velké a malé příběhy moderních dějin / Family Memory in Teaching the Normalization: Large and Small Stories of Modern History

Jaroslav Najbert

Abstrakt

Článek stojí na pomezí didaktické aplikace a metodologické reflexe užití orální historie ve výuce československých dějin pro období let 1968-1989. Na úvod formuluje autor své stanovisko k významu paměti v systému výuky dějepisu na českých školách. Následuje charakteristika projektu Velké a malé příběhy moderních dějin, zajišťovaného Ústavem pro studium totalitních režimů v Praze, zaměřená na metodická východiska a strukturu dosud realizovaných tří ročníků projektu. V závěrečné části se autor zamýšlí nad možnou analýzou a interpretací materiálu, přičemž se věnuje zejména problematice vztahu rodinné a kulturní paměti.

Abstract:

The article stands on the edge of educational applications and methodological reflection of the use of oral history in teaching Czechoslovak history for the period 1968-1989. In the introduction, the author formulates his opinion about the importance of memory in history teaching in Czech schools. There follows the description of the project Large and small stories of modern history, provided by the Institute for the Study of Totalitarian Regimes in Prague, focused on the methodological basis and structure of the three years of the project completed so far. In the final part the author

considers the possible analysis and interpretation of the materials and focuses especially on family relations and cultural memory.

Klíčová slova: Paměť ve výuce dějepisu, období tzv. normalizace, rodinné vyprávění, analýza a interpretace orálně-historických pramenů, multiperspektivita.

Key Words: Memory in teaching history, the so-called normalization era, family stories, analysis and interpretation of oral-historical sources, multiperspectivity.

Zapojení paměti do školní výuky

Chápání vztahu mezi historickou vědou a didaktikou dějepisu prošlo za posledních dvacet let v českém prostředí zásadní proměnou, která se odráží nejen v odborných pracích, ale byla zohledněna i ve formulování současných kurikulárních dokumentů.²⁴² Dějepis v nich není pojímán jako naukový předmět, v němž hráli učitelé roli popularizátorů výstupů historické vědy, a v jehož rámci žáci víceméně reprodukovali faktografický výklad minulosti, který jim poskytli učitelé a učebnice. Z dějepisu se nově stává interpretativní předmět, ve kterém jsou žáci vedeni k poznání, že „*historie není jen uzavřenou minulostí ani shlukem faktů a definitivních závěrů, ale je kladením otázek, jimiž se současnost prostřednictvím minulosti ptá po svém vlastním charakteru a své možné budoucnosti.*“²⁴³ V tomto ohledu rámcové

²⁴² BENEŠ, Zdeněk. Co se školním dějepisem: několik poznámek k situaci a k možným řešením. In: BENEŠ, Z. (red.) *Historie a škola I. Otázky koncepce českého školního dějepisu*. Praha : Albra, 2002, s. 5-18.

²⁴³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [Online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007.

Dostupné z URL: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf> [Cit. 2011-10-07], s. 43.

vzdělávací programy historické poznání charakterizují jako neuzavřené a proměnlivé a zdůrazňují i variabilitu výkladů minulosti.²⁴⁴

Tato proměna otevírá prostor pro důkladnější zapojení multiperspektivního přístupu poznávání a výkladu minulosti do výuky dějepisu.²⁴⁵ Minulost máme příležitost v hodinách prezentovat jako pluralitu názorů na příčiny a okolnosti jevů a událostí, přičemž jednotlivé perspektivy můžeme, sledující předem formulovaný cíl, mezi sebou porovnávat a konfrontovat. Jestliže se bez multiperspektivního přístupu obejde učitel při výkladu středověkých dějin, které on i jeho žáci spíše považují za uzavřený historický proces, pak soudobé dějiny jsou ze své podstaty výrazně problematičtější. Nejen proto, že jsou mnohá témata nedávných dějin v mimoškolním prostředí neustále aktualizována, ale výklad se komplikuje kvůli politickým nebo majetkovým důvodům a konfrontace s dosud žijícími aktéry a svědky historických událostí vyvolává potřebu předat žákům analytické a interpretační nástroje, které je budou směřovat k tomu, jak s pluralitou názorů a výkladů v praktickém životě zacházet.

Jednou z cest, kterou se učitelé dějepisu mohou vydat, je práce s historickou pamětí při současném využití metody orální historie.²⁴⁶ Ostatně i normativní

²⁴⁴ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [Online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. Dostupné z URL: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf> [Cit. 2011-10-07], s. 39 a 43.

²⁴⁵ Více o multiperspektivitě ve vyučování dějepisu viz STRADLING, Robert. *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele*. [Online]. Rada Evropy, 2003. Do češtiny přeložil Vratislav Čapek. Dostupné z URL: <<http://aplikace.msmt.cz/PDF/NHStradlingMultiperspektivita>> [2011-10-07].

²⁴⁶ Při užívání pojmu »paměť« vycházím v konceptu paměti francouzského sociologa Maurice Halbwachse (HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2), respektive z jeho pozdější modifikace v pojetí Jana Assmanna (ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6). Pro účely svého článku rozlišuji paměť »kulturní« a »komunikativní« (resp. rodinnou). Kulturní paměť chápu jako souhrn vzpomínkových a myšlenkových figur, stereotypů a ustálených interpretačních modelů minulosti, které jsou sdíleny v rámci různě definovaného společenství, v našem případě v rámci polistopadové české společnosti. Na formování a předávání kulturní paměti se výraznou měrou podílejí institucionalizované formy komunikace (oficiální texty, památky, rituály, oslavy

dokumenty vyzývají k práci s pamětí - charakteristika vzdělávacího oboru Dějepis (RVP Z) stanovuje jeho poslání jako „*kultivaci historického vědomí jedince a uchování kontinuity historické paměti, především ve smyslu předávání historické zkušenosti.*“²⁴⁷

Jakou historickou zkušenost bychom měli předávat a jakou paměť bychom měli uchovávat, už záleží do podstatné míry na autonomii jednotlivých škol, resp. učitelů. Řeč rámcových vzdělávacích programů ji nespécifikuje, pouze orientuje učitele směrem k utváření pozitivních občanských postojů, k rozvíjení vědomí přináležitosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a k podpoře „*přijetí hodnot, na nichž je současná demokratická Evropa budována*“²⁴⁸ (viz Vzdělávací oblast Člověk a společnost). Velice dobře naplňuje tyto cíle paměť aktivních bojovníků nebo obětí nedemokratických režimů (v českém prostředí nacistické okupace a komunistické diktatury), která do škol proniká různými cestami, v posledních letech také institucionalizovanou formou v rámci specializovaných projektů různých organizací.²⁴⁹ Smyslem této paměti je prezentace žádoucích životních postojů a vzorců chování, nikoliv primárně »objektivní« poznání minulosti. Vzpomínky politických vězňů nebo odpůrců komunistické diktatury mají zajisté nepochybnitelné místo v systému výuky dějepisu na českých školách. Práce s pamětí by se však neměla omezit pouze na využití její komemorativní, tedy vzpomínkové funkce.

aj.). Instituci školy (zde ve smyslu celé školské soustavy od MŠMT až po jednotlivé učitele) můžeme považovat za jednoho z významných nositelů a zprostředkovatelů této kulturní paměti. Naproti tomu komunikativní paměť je vázána na existenci živých nositelů a komunikátorů zkušenosti. Pro účely článku chápou touto komunikativní pamětí nespočetné množství rodinných pamětí, které obsahují osobité rodinné chápání a výklady minulosti.

²⁴⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [Online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007.

Dostupné z URL: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf> [Cit. 2011-10-07], s. 43.

²⁴⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, s. 43.

²⁴⁹ Jedná se zejména o projekty *Bojovníci proti totalitě očima dětí* (Ministerstvo obrany ČR), *Příběhy bezpráví* (Člověk v tísni o.p.s.), *Stopy totality* (Zapomenutí o. s.) a *Zmizelí sousedé* (Židovské muzeum v Praze). Patří sem právě i projekt *Velké a malé příběhy moderních dějin* realizovaný Ústavem pro studium totalitních režimů v Praze.

Při prezentaci nejnovějších dějin se totiž učitelé dotýkají rodinné paměti, která výrazným způsobem formuje postoje a názory žáků a je jedním z hlavních zdrojů jejich identity.²⁵⁰ Při výkladu nejsou žáci *tabula rasa*, přinášejí si do hodin určité představy o minulosti, které se nemusí shodovat s historickým poznáním prezentovaným v učebnicích, v některých případech jsou přímo protikladné. Jak správně poukázal Jaroslav Pinkas na zářijovém expertním setkání českých a německých oral historiků v Praze, zdůrazňuje-li současné vzdělávání jako důležitou hodnotu toleranci, není možné vůči nonkonformním představám o minulosti vystupovat „z pozice autority a represivně ve stylu: *„Mýlíš se hochu/dívko, takhle to nebylo, tento obraz minulosti je falešný, správně je to takto, piš si.“ Správné není perspektivy diskreditovat, ale konfrontovat.*“²⁵¹

Pro učitele se tak otevírá prostor pro efektivnější zapojení metody orální historie do výuky. Rodinná paměť by neměla být pouze prostředkem osvojování minulosti, což dobře charakterizuje věta, kterou učitelé dějepisu ve své praxi vždy využívali: „*Zeptejte se doma, jak to bylo.*“ Rodinná paměť by se měla v daleko větší míře stát předmětem analýzy. Tuto proměnu by vyjadřovala odlišná otázka: „*Jak vzpomínají vaši rodiče a proč na řadu věcí vzpomínají jinak než jejich sousedé?*“

Přepracovaný přístup k využití orální historie a rodinné paměti ve škole klade nároky na proměnu role učitele, který byl před rokem 1989 garantem pravdy příběhu

²⁵⁰ Ostatně z výsledků pro naše téma zatím posledního relevantního výzkumu *Mládež a dějiny* realizovaného v roce 1996 vyplývá, že historie vlastní rodiny zajímá žáky nejvíce ze všech historických témat a vyprávění dospělých je současně třetím nejoblíbenějším médiem zprostředkování minulosti (po hraných filmech a historických památkách a muzeích). Srov. KLÍMA, Bohuslav. *Mládež a dějiny: publikace výsledků mezinárodního dotazníkového šetření a výzkumu historického vědomí adolescentů se zaměřením na Českou republiku*. Brno : CERM, 2001. ISBN 80-7204-191-6, s. 50-59. Navzdory pravděpodobné změně preferencí historických témat a médií zprostředkování minulosti v průběhu posledních 15 let lze rodinu vzhledem k její socializační funkci nadále považovat za jeden z hlavních činitelů formování postojů a identity žáků.

²⁵¹ PINKAS, Jaroslav. *Recepce rodinné paměti v pedagogické praxi*. [Rukopis]. Příspěvek na konferenci *Rozhovory s pamětníky - využití rozhovorů s oběťmi nacismu a komunistického režimu bývalého Československa v historickém vzdělávání: vzdělávací koncepce, diskuse a perspektivy v Česku a Německu*. Praha-Břevnov, 14.-16. 9. 2011.

pamětníka.²⁵² Nově se z něho stává garant metody, který moderuje prezentování perspektiv. Tato role je samozřejmě velice náročná, učitel se stává důležitým činitelem procesu kritické reflexe a formování žákovy identity, proměňuje se v regulátora žakovského vztahování se k hodnotám. Zejména v období výkladu dějin komunistické diktatury v Československu se může při diskuzi ocitnout v situaci, kdy perspektivy jednotlivých pamětníků budou ve vzájemném rozporu a kdy argumenty žáků mohou zpochybnit i perspektivu samotného učitele.

Historikové mívají často obavy, že vzpomínky lidí na dávné události mohou být nevěrohodné nebo zkreslené.²⁵³ Využitím právě tohoto specifického rysu orálně-historických pramenů – subjektivity – se učitelům nabízí možnost dosáhnout řady výchovných a vzdělávacích cílů. Tyto cíle jsou v kurikulárních dokumentech jen naznačeny, ale podle mého názoru je žádoucí konkretizovat tyto cíle a usilovat o jejich naplnění v praxi.²⁵⁴ Učitel není odborný historik. Na rozdíl od většiny historiků je v každodenní praxi konfrontován se subjektivními názory svých žáků a jejich rodiny a potřebuje si osvojit fungující metody, jak s touto subjektivitou pracovat a případně ji využít v edukačním procesu. S pouhou popularizací výsledků odborného bádání v realitě třídy nevystačí.

²⁵² Orální historie se v prostředí českých škol konstituovala jako metoda využívající téměř výlučně komemorativní funkci paměti – sloužila k připomínání pro společnost žádoucích příběhů, které prezentovaly dobové hodnoty a postoje. Ideologií zúžený prostor interpretace vzpomínek de facto znemožnil uplatnění pedagogického konstruktivismu před rokem 1989. Okruh pamětníků byl značně omezen, často pouze na členy »protifašistického« odboje, kteří v mnoha případech potvrzovali tezi o vůdčí roli KSČ v boji proti nacismu. Oficiální cestou jejich vzpomínky v hodinách nemohly být zpochybněny nebo konfrontovány s dalšími perspektivami.

²⁵³ O vztahu paměti a historické vědy více VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1, s. 69-74. Širší souvislosti o problematice též VAŠÍČEK, Zdeněk – MAYER, Françoise. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK); Praha : Triáda, 2008. ISBN 978-80-7325-162-8/978-80-86138-96-1 (Triáda).

²⁵⁴ V koncepci RVP postrádám zejména důkladnější promyšlení vztahu rodinné paměti k procesu poznávání a zprostředkování minulosti a k procesu vytváření a uvědomování si identity žáka. Srov. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, s. 44.

Charakteristika projektu *Velké a malé příběhy moderních dějin*

S rodinnou pamětí pracuje i projekt *Velké a malé příběhy moderních dějin*, realizovaný Ústavem pro studium totalitních režimů v Praze. Od počátku byl koncipován jako určitý modelový příklad užití metody orální historie v pedagogické praxi. Kopíroval vesměs tematické plány výuky, proto byl cílen na deváté třídy základních škol (resp. kvarty na osmiletých gymnáziích), případně na společenskovědní semináře vyšších ročníků gymnázií. Hlavní úkol projektu se promítl do samotného názvu - chce konfrontovat »velkou historii«, prezentovanou v učebnicích dějepisu, s tzv. »malými dějinami«. Tyto malé dějiny, které se dotýkají konkrétních rodinných příběhů a míst, k nimž žáka váže nějaké specifické pouto, mají osobní, dalo by se říci téměř důvěrný charakter. Studenti získávají možnost vžít se do příběhů vlastní rodiny a nalézat v nich témata a události, které je často zprostředkovaně ovlivnily a v nichž se odráží právě velké dějiny. Historická fakta tím dostávají konkrétní rozměr a učitelé v hodinách mohou pozorovat aktivní přístup žáků k tématu.²⁵⁵

Nadcházející ročník 2012 bude již čtvrtý v pořadí. Výběr témat do jisté míry ilustruje vývoj práce orálních historiků – od významných výročí a uzlových bodů paměti jsme se přesunuli k tematizaci kulturních dějin a dějin každodennosti. První dva ročníky se zaměřovaly na dvě výrazná centra paměti, jimiž jsou pražské jaro a sametová revoluce. Naproti tomu v roce 2011 jsme stanovili téma *Moje rodina v letech normalizace*, které v nadcházejících letech prohloubíme. Prvního ročníku se účastnilo pět škol, druhého 12 a třetího 11. Za tři roky trvání projektu shromáždili žáci základních a středních škol přibližně 220 rozhovorů. Díky grantu MŠMT se nám pro následující rok podařilo počet participujících škol zdvojnásobit.

²⁵⁵ Tento efekt vystihla v reflexi pracovní činnosti žáků koordinátorka projektu na jednom severočeském gymnáziu: „Jako vyučující dějepisu jsem pocítovala v hodinách věnovaných této tematice úplně jiný přístup třídy, nebyla to jen látka z učebnice, ale dokázali si mnohé spojit s prožitky svých blízkých.“

Vzniklá sbírka rozhovorů je volně přístupná na webových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů.²⁵⁶ Projekt nebyl zamýšlen jako historiografický sběr vzpomínek (tomu se v republice úspěšně věnují jiné instituce jako je Post Bellum o. s. nebo Židovské muzeum v Praze aj.). Následkem tohoto přístupu sbírka rozhodně nepředstavuje vyvážený vzorek vzpomínek předlistopadové československé společnosti. Takový ostatně nebyl ani její záměr. Regionálně jsou zastoupeny pouze školy v Praze, středních, severních a východních Čechách, téměř vůbec nejsou zastoupeny venkovské školy. Vzhledem k vysokému podílu gymnázií najdeme v sumě pamětníků ve srovnání s celkovou populací nadprůměrný podíl vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných lidí s maturitou, středoškoláci bez maturity jsou zastoupeni velmi málo a lidé se základním vzděláním prakticky absentují.²⁵⁷

Projekt má čtyři základní části – metodické a motivační školení pro žáky, dále vlastní realizaci rozhovorů, následuje jejich analýza a závěrečné zpracování výstupů. Projekt je pojímán jako doplnění výuky, ponechává učitelům dostatek prostoru pro vlastní výklad. Z toho důvodu řada učitelů vedla žáky k samostatnému studiu dobových reálií, ke shánění doplňkových informací v archivech nebo knihovnách apod.

Všichni žáci prošli základním školením o vedení rozhovoru, které vychází ze zjednodušených zásad publikovaných v odborné literatuře.²⁵⁸ Byli zejména vedeni k tomu, aby poskytli narátorům prostor pro vyjádření. Vzhledem k jejich malé zkušenosti se to ne vždy povedlo, dost záleželo na komunikativních schopnostech pamětníka. Pro některé odpovědi narátorů je charakteristická stručnost a zkratka. Opačným extrémem byla neschopnost pamětníka držet se tématu, provázená omezenou schopností tazatelů narátory usměrnit. Ve většině případů pojiil narátora a tazatele příbuzenský vztah. Dotazovaní pamětníci (často rodinní příslušníci) figurují v projektu jako anonymizované osoby (pokud se pamětník nerozhodl jinak), u nichž je

²⁵⁶ *Velké a malé příběhy moderních dějin* [Online]. © Ústav pro studium totalitních režimů 2009. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/velke-a-male-pribehy-modernich-dejin>> [Cit. 2011-10-07].

²⁵⁷ Velké množství pamětníků údaje o svém vzdělání ani neposkytlo.

²⁵⁸ Viz VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*, s. 8-24.

uveden pouze věk, pohlaví, původ, případně vzdělání nebo zaměstnání. U každého výstupu byl zajištěn formální souhlas pamětníka se zveřejněním jeho vzpomínek. Každá škola získala pro prezentaci svých výstupů místo na webové stránce Ústavu pro studium totalitních režimů.

Doporučeným výstupem nahraného interview byl zkrácený přepis ve formě strukturovaného rozhovoru (otázka-odpověď), možnosti jsou však libovolné (komentované rodinné album, film apod. – ostatně někteří studenti zpracovávali nad rámec zadání vlastní film na DVD). V některých školách žáci své výstupy prezentovali i jinými způsoby, např. formou veřejné besedy.

Metodika projektu: jak otevřít témata, na co se ptát a s jakým cílem?

Metodika rozhovorů prvních dvou ročníků zaměřených na symbolické roky 1968 a 1989 se lišila od toho zaměřeného na dvacetiletí normalizace. Opět si na ní můžeme ilustrovat, jak se celkově v českém prostředí metodika orální historie vyvíjí a jak se v ní posiluje konstruktivistický přístup výuky. I když byl žákům od začátku ponecháván dostatek prostoru pro vlastní formulaci otázek, v mnoha případech doslovně používali otázky, které jsme jim nabídli na metodickém školení. Z toho důvodu některé výstupy budily dojem schematičnosti, přičemž připomínaly spíše dotazníky než přepisy rozhovorů. Po těchto zkušenostech jsme proto pro téma tzv. normalizace stanovili i určité zásady jak otevřít konkrétní témata a jak se ptát.

Rok 1968

Pilotního projektu se zúčastnily pouze pražské školy, hlavním cílem bylo zachycení bezprostřední vzpomínky pamětníků pražských srpnových událostí. Samotné otázky se týkaly následujících okruhů:²⁵⁹

- Politická zkušenost pamětníka (míněno v širším smyslu, obecně reflexe 50. a 60. let)

²⁵⁹ Konkrétní otázky k jednotlivým okruhům jsou k dispozici v podrobné charakteristice projektu k roku 1968 na webu Ústavu pro studium totalitních režimů. Viz *Velké a malé příběhy moderních dějin – rok 1968* [Online]. © Ústav pro studium totalitních režimů 2009. Dostupné z URL: <http://www.ustrcr.cz/cs/velke-a-male-pribehy-modernich-dejin-rok-1968> [2011-10-07].

- Události roku 1968 – »nálada Pražského jara« (fragmenty vzpomínek)
- Jak se obrodný proces projevil v okolí pamětníků
- Co pamětníka nejvíce zaujalo
- Invaze
- Normalizace

Rok 1989

Podobně strukturované byly otázky pro druhý ročník, který zachycoval subjektivní prožitky lidí z období přechodu od komunistického režimu k demokracii. Tematizovány byly následující okruhy:²⁶⁰

- Politická zkušenost 70. a 80. let
- Každodennost konce 80. let a změny roku 1989 v mezinárodním kontextu
- Atmosféra roku 1989, jak vnímali opoziční demonstrace během roku
- Listopadová revoluce

Postoj vůči listopadové revoluci

Normalizace

Na co se zaměřit, když je v hodinách tak málo času, co tematizovat a proč, jaký při tom sledovat cíl? Otázky jak učit o normalizaci si pokládá každý učitel a my jsme nebyli výjimkou. Na úvod jsme stanovili hlavní metodický koncept - multiperspektivitu - a hlavní cíl: žák si klade otázky. Klade otázky o době normalizace

²⁶⁰ Konkrétní otázky opět na webu ústavu v charakteristice projektu k roku 1989. Viz *Velké a malé příběhy moderních dějin – rok 1989* [Online]. © Ústav pro studium totalitních režimů 2009. Dostupné z URL: <http://www.ustrcr.cz/cs/velke-a-male-pribehy-modernich-dejin-rok-1989> [2011-10-07].

- sobě, svým rodičům, svému učiteli. Abychom žáky aktivizovali ke kladení otázek, museli jsme je nejprve motivovat – vzbudit v nich přesvědčení, že je normalizace zajímavá doba, která se jich bezprostředně týká, dodnes zprostředkovaně ovlivňuje jejich životy, a právě proto je pro ně přínosné se o jejím fungování více dozvědět. Hlavním prostředkem motivace bylo vzbuzení určitého poznávacího neklidu na straně žáka - fenomény normalizace jako spartakiáda nebo popkulturní obrazy se nám k tomu ostatně přímo nabízejí. V podstatě šlo o to, vzbudit v žácích emoce úžasu nebo opovržení, do značné míry jsme ironizovali některé jevy. A to vše jsme dělali se záměrem, abychom často absolutizované postoje žáků následně relativizovali v průběhu rozhovoru s pamětníkem, případně v následné diskuzi nad různými perspektivami pamětníků.

Vyvolat v žácích počáteční potřebu hlubšího zájmu o dobu normalizace se nám relativně dařilo prostřednictvím krátké filmové ukázky z filmu Pupendo, ve které se o pravém charakteru normalizace dohadují ředitel základní školy Míla Břečka (Jaroslav Dušek) a jeho přítel Bedřich Mára (Bolek Polívka). Při práci na mozaice se následně oba diskutující rozhodnou ukryt v tužce tajný vzkaz dalším generacím. Parafrázujíc jejich rozmluvu, pokládal jsem převážně patnáctiletým žákům jednoduchou otázku, totiž zda si myslí, že byl komunismus »svinstvo« a komunisti »svině«? V každé třídě se osmdesát až devadesát procent žáků ztotožnilo s odpovědí, že ano.²⁶¹ Následně jsem je konfrontoval s tvrzením, že v době, kterou charakterizují jako »svinstvo«, vyrůstali jejich rodiče, prarodiče prožívali aktivní léta svého života a většina příbuzných se ve větší nebo menší míře na fungování tehdejší společnosti podílela. Následkem toho je stín normalizace provází v rodinách a je v zájmu jejich hlubšího sebepoznání, aby se do projektu aktivně zapojili.

Základním metodickým problémem se jevila zvolená míra znalostí, kterými bychom měli žáky před rozhovorem vybavit. Autoři se vesměs shodují, že by měla

²⁶¹ Četnost odpovědí samozřejmě závisí na věku, sociálním prostředí i regionálním původu žáků. Jinak budou odpovídat žáci pražského gymnázia a jinak žáci základní školy na Ostravsku. Učitel však může úspěšně relativizovat obě krajní tvrzení. Jeho cílem není v daném případě přesvědčit žáky o tom, zda komunismus byl nebo nebyl »svinstvo«, ale přimět žáky k tomu, aby nepoužívali povrchní generalizaci. Ke konkrétním jevům a událostem by měli zaujímat odlišná stanoviska podložená relevantními argumenty.

každému rozhovoru předcházet důkladná příprava otázek, žák by měl předem vědět, na co se bude ptát.²⁶² Domnívám se, že taková příprava nemusí být nutně spojena s vyčerpávajícím výkladem, ve kterém žáky faktograficky vybavíme na rozhovor. V takovém případě se žáci ocitají v pasivní roli – relevantní otázky jim zodpovíme v hodinách dřív, než mají příležitost je položit. Z rozhovoru se pak stává dotazník, ve kterém chce mít žák zachycenou odpovědi na otázky, které mu předem připravil učitel. I s přihlédnutím k prvním dvěma ročníkům projektu, které do jisté míry na tomto principu fungovaly, jsme se rozhodli co nejvíce uplatnit konstruktivistický přístup a nechat formulaci otázek na samotných žácích.

Předem jsme stanovili okruhy témat, o kterých jsme předpokládali, že budou chtít pamětníci hovořit. Základem metodického školení byla fragmentarizace a podstatná redukce kontextu informací. Zároveň jsme téměř výlučně používali dobové prameny (fotografie, filmové ukázky a hudební klipy, pionýrský slib apod.).

Zvolenou metodu si můžeme přiblížit na dvou příkladech. Téma politika můžeme otevřít jediným údajem - 99,4 %. Kontextualizace se v tomto případě omezí na jednu větu – číslo vyjadřuje volební účast v období normalizace (volby do Federálního shromáždění, rok 1986). Aktivní žáci okamžitě začnou formulovat otázky: Jak volby s takovou účastí probíhaly? Volili lidé podle vlastního přesvědčení? Co by se stalo, kdyby někdo volil proti? Věděli, koho volí? Zajímali se vůbec o politiku?

Charakteristiku společenských a ekonomických vztahů můžeme tematizovat jedinou fotografií, která zachycuje frontu na maso. I tento emblematický obraz doby vyvolává řadu otázek: Proč ti lidé frontu stáli? Kolik času v ní strávili? To nebylo nic k dostání? Jak si to pak lidé sháněli?

²⁶² TRUESDELL, Barbara. Techniky orální historie: jak organizovat a vést orálně historické rozhovory (překlad do češtiny Naděžda Morávková). *MEMO, časopis pro orální historii*, roč. 1, č. 1, 2011, s. 10. BÖHMOVÁ, Lucie. Zařazení orální historie do dějepisu v základním vzdělávání. *MEMO, časopis pro orální historii*, roč. 1, č. 1, 2011, s. 64.

MEMO 2011/2

Zkušený učitel může brainstorming žáků usměrnit a problémy normalizační každodennosti snadno aktualizovat. V ideálním případě lze vést žáky k tázání, kde mohou ležet kořeny v současné době častého distancování se od politiky, negativního hodnocení politických představitelů a přesvědčení o tom, že obyčejný člověk záležitosti politického života nijak neovlivní. Pochopení specifické normalizační praxe získávání nedostatkového zboží pomocí rozsáhlých sociálních sítí může pro změnu přimět žáky k přemýšlení o mechanismech korupce a klientelismu.

Podobným způsobem jsme tematizovali většinu jevů a fenoménů normalizačního Československa:

- Rodina, formy trávení volného času, zájmy a cestování
- Zapojení do oficiálních organizací a spolků (KSČ, Pionýr, ROH)
- Fenomény doby – spartakiáda, povinná vojenská služba, slavení svátků, brigády, podpultový obchod, tuzex, céčka, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví
- Zaměstnání – plánování, motivace v práci a platová nivelizace, kádrový posudek
- Populární kultura a média – kult hvězd, populární seriály a estrády, podpora režimu (Anticharta), knihy, kino, zahraniční rozhlas apod.
- Prožívání »velkých dějin« - normalizační prověrky, Charta 77, disidentské hnutí, výbuch jaderné elektrárny v Černobylu, perzekuce rodiny.

Cílem nebylo, aby tazatelé vyčerpávajícím způsobem probrali všechna témata. Naopak se měli zaměřit na ta, která jim přijdou zajímavá. Za nejvhodnější přístup (i z hlediska toho, abychom jako učitelé poznali, na co se v rodinách našich žáků přirozeně vzpomíná) jsme považovali široce pojaté otevírání rozhovorů, při kterém tazatelé položili pamětníkům otázky typu: „*Co se ti vybaví, když se řekne 70. léta? Čím žila naše rodina v 80. letech? Vybav si přelom 70. a 80. let - na co ses tehdy těšil? Co pro tebe bylo v životě důležité? Čím jsi trávil nejvíc času?*“ Témata, o kterých se pamětník zmínil, měli následně žáci rozvíjet dalšími otázkami, případně se ptát podle vlastního zájmu.

Další zásadou vedení rozhovorů bylo pozvolné nenásilné otevírání vzpomínek pomocí otázek, které přecházely od popisu k interpretaci. Na příkladu významného fenoménu kutilství tak můžeme ilustrovat, že je vhodné se na začátku zeptat, zda 1) pamětník daný problém ve své době vnímal („*Dědo, v té době se prý hodně kutilo, byl jsi také kutil?*“). V případě pozitivní odezvy může tazatel pokračovat 2) pátráním po okolnostech daného jevu a osobních zkušenostech („*Ze kterého výtvoru máš největší radost? Jak jsi sháněl materiál? Co ti ta činnost přinášela?*“). V tuto chvíli, kdy je pamětník v dobrém rozpoložení, s ním můžeme probírat to nejzajímavější z hlediska poznání - ptát se na důvody a příčiny („*Proč myslíš, že bylo kutilství tak oblíbené? Proč si lidé tolik věcí vyráběli doma?*“).

V ideálním případě dojde žák při rozhovoru nebo jeho analýze k poznání, že kutilství mohlo být specifickým projevem normalizačního útěku z veřejné sféry (vlastní realizace v soukromí), případně reakce na nedostatečnou nabídku plánované ekonomiky.

Analýza a interpretace rodinné paměti

Jak jsem naznačil v úvodní části příspěvku, domnívám se, že by neměla žákova práce na orálně-historickém projektu končit přepsáním informací z rozhovoru a předáním výstupu učiteli. Materiál je vhodné využít k následné analýze a interpretaci, které by měly probíhat ve dvou fázích. První fáze je samostatná práce žáka (autoreflexe), druhou fází je skupinová analýza v hodině pod vedením učitele. V autoreflexi by měli žáci promýšlet vztah mezi minulostí a způsobem její reprezentace v pamětníkově vyprávění. Měli by také kriticky reflektovat, do jaké míry je rodinné vypravování ovlivňuje, zda přebírají názory členů své rodiny, nebo se vůči nim naopak vymezují.²⁶³

Ve skupinové analýze náleží nezastupitelná role učiteli, který se stává moderátorem diskuze. Rozvoj didaktických metod analýzy a interpretace rodinné

²⁶³ Sledované cíle autoreflexe lze zobecnit do dvou hlavních oblastí – žáci chápou, že poznávání minulosti je neuzavřený proces a současně prostřednictvím kritické reflexe vzpomínání rodičů nebo prarodičů přispívají k vlastnímu sebepoznání.

paměti je v českém prostředí na samém počátku. Odborná literatura týkající se didaktických aplikací orální historie se zatím soustředí na vypracování metodiky vedení rozhovoru, nikoliv na následnou analýzu a interpretaci.²⁶⁴ Ze zkušenosti koordinátora projektu *Velké a malé příběhy moderních dějin* vím, že si řada učitelů vytváří vlastní interpretační a analytické nástroje, ovšem jejich zkušenosti se zatím nestaly předmětem širší metodologické reflexe odborných metodiků orální historie.

Možné přístupy k analytickému využití materiálu získaného z rozhovorů v rodinách bych chtěl zpracovat ve zvláštním didakticky zaměřeném příspěvku. I s vědomím neúplnosti sbírky výstupů bych však rád formuloval několik závěrů týkajících se vztahu rodinné paměti a výuky moderních československých dějin.

Pro mnohé studenty byla práce na projektu *Velké a malé příběhy moderních dějin* jejich prvotní zkušeností s metodou orální historie. Mnohé příspěvky tudíž nenaplnily ve všech případech zcela přesně zadání, což ovšem nikterak nesnižuje jejich výpovědní hodnotu a autenticitu, která je pro zpracované téma nesmírně podnětná a důležitá. Ve většině případů pojil narátora a tazatele příbuzenský vztah a to se odrazilo v obsahu i formě výpovědí. Funkce rodinného vyprávění je specifická – rozhovor v rodině se stává médiem pro vytváření obrazu minulosti.²⁶⁵

Vedle informací, které získávají žáci z učebnic, tedy existuje další významný referenční systém pro interpretaci minulosti: systém, který tvoří konkrétní osobnosti - rodiče, prarodiče, příbuzní, rodinné fotografie. Zaznamenané výpovědi nezachycují minulost, ale jsou její dynamickou interpretací, která má hlavní cíl ve formování základního obrazu vlastní minulosti, vlastního života a také rodinné tradice. Zaznamenané výpovědi tak do značné míry ilustrují proces vzpomínání, který je

²⁶⁴ Srov. VANĚK, Miroslav. Orální historie a její využití ve výuce dějepisu. In: BENEŠ, Zdeněk (ed.) *Dvojitý rok 1968?: zlomové roky 1968 a 1989 v českých a německých učebnicích dějepisu*. Praha : Casablanca, 2010. ISBN 978-80-87292-05-1, s. 101-113. TRUESDELL, Barbara. *Techniky orální historie: jak organizovat a vést orálně historické rozhovory (překlad do češtiny Naděžda Morávková)*. *Memo, časopis pro orální historii*, roč. 1, č. 1, 2011, s. 10. BÖHMOVÁ, Lucie. Zařazení orální historie do dějepisu v základním vzdělávání. *Memo, časopis pro orální historii*, roč. 1, č. 1, 2011, s. 64.

²⁶⁵ O funkci rodinného vyprávění jako média pro vytváření obrazu minulosti více WELZER, Harald – MOLLEROVÁ, Sabine – TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. „*Můj děda nebyl nácek*“: *nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha : Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0228-4, s. 12-14.

aktivním přetvářením minulosti a její aktualizací. V souvislosti s tím lze pozorovat, že z hlediska narátora nešlo o běžný popis, ale rozhovor provázela vysoká míra hodnocení minulosti. Pamětníci vedle informací předávali především postoje, hodnoty a vzorce, podle kterých lze k minulosti přistupovat. Zřejmá byla snaha ovlivnit tazatele prostřednictvím hodnocení a formulováním tezí, které do značné míry překračovaly rovinu pouhé reprodukce faktů o minulosti.²⁶⁶

Desítky zachycených vzpomínek potvrzují poznatky odborné literatury, že česká společnost nevzpomíná na období komunistické diktatury jednotně. Stejně jako francouzská historička a socioložka Francoise Mayer můžeme ve vzpomínkách nalézt různé způsoby vztahování k minulosti.²⁶⁷ Převažuje negativní hodnocení, menšina pamětníků vzpomíná nostalgicky neutrálně, najdeme i případy zřejmé ostalgie a kladného hodnocení teorie a praxe režimu státního socialismu. Co je však zajímavé, v rodinách se nevzpomíná konfliktně. U narátorů ani tazatelů jsme se téměř nesetkali s ochotou problematizovat morální postoje nebo hodnoty členů rodiny v období normalizace. Z prostředí rodiny se vytrácejí komunisté. Pokud se vyskytuje morálně problematické jednání, je často bagatelizováno, případně je zodpovědnost externalizována s odkazem na povahu tehdejší doby nebo režimu.²⁶⁸ Samozřejmě je

²⁶⁶ U těch rozhovorů, které překročily formu dotazníkového interview a naplnily charakteristiku rodinného vypravování, lze ve zvýšené míře nalézt hodnotící adjektiva, převahuje interpretace nad faktografií a výklad k otázkám je často uvozován specifickými tvrzeními typu „především je potřeba zdůraznit“, „to nemůže takhle srovnávat“, „musím konstatovat“ apod. Největší koncentrací takto pojatých rozhovorů nalezneme u pamětníků studentů pražského gymnázia PORG. Viz *Velké a malé příběhy moderních dějin: Moje rodina v letech normalizace*. [Online]. © Ústav pro studium totalitních režimů 2009. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/porg-gymnazium-a-zakladni-skola03>> [2011-10-07].

²⁶⁷ MAYER, François. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha : Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0151-5.

²⁶⁸ Pamětníkově spontánní přiznání členství v komunistické straně bylo v rozhovorech naprosto výjimečným jevem. Ti pamětníci, kteří se ke svému členství v KSČ nepřiznali nebo předem odmítli rozhovor, v důsledku potvrzují, že v rodinách postrádáme ochotu předpokládané morálně problematické jednání vůbec tematizovat. Nekonfliktnost se nejzřetelněji ukázala u tématu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Až na některé výjimky byla krádež obhajována dobovým heslem „kdo nekrade, okrádá rodinu“. Někteří pamětníci se soustředili na popsání důmyslných postupů „shánění“ potřebných věcí. Stud nad krádeží byl v mnoha případech vytěšněn uspokojením nad vlastní důmyslností. V reakci na to žáci, u kterých je podle mé vlastní zkušenosti vyvinut silný smysl pro ochranu soukromého vlastnictví, neměli potřebu svým pamětníkům vytykat, že se dopouštěli krádeže. Stejně tak neměli tazatelé potřebu

třeba brát v úvahu neúplnou strukturu pamětníků a tím pádem i omezenost empirických poznatků, nicméně se domnívám, že v českých rodinách pomalu dochází k podobné interakci rodinné a kulturní paměti, kterou pro německé prostředí popsal historik Harald Welzer se svými kolegy ve studii *Můj děda nebyl nácek*.²⁶⁹ Na jednu stranu jsou tu zřejmé antikomunistické postoje u většiny žáků, kteří se do projektu zapojili.²⁷⁰ Současně však mezi příbuznými nenacházíme aktivní nositele hodnot a postojů, vůči kterým se žáci vymezují. Lze to interpretovat v analogii k Welzerovým závěrům: postoje žáků mohou být projevem antikomunismu převažujícího v české kulturní paměti (resp. výuce). Ve svých reflexích žáci odsuzují omezování osobních svobod, perzekuci oponentů komunistického režimu, diktaturu jako formu vlády. Rodinné příběhy normalizačního bezčasí ovšem vytváří takový obraz rodinné historie, aby žáci mohli zastávat názor, že komunismus byl sice »svinstvo«, ale v zápětí mohli dodat, že v jejich rodinách žádné »svině« nebyly. Dokážu si představit, že za méně než dvacet let bude v českém prostředí aktuální studie s názvem »Můj děda nebyl komouš«.²⁷¹

Chci však zdůraznit, že výzkum rodinné paměti je v českém prostředí na úplném začátku a navíc nelze německé závěry analogicky aplikovat na české prostředí. Mezi relativně homogenní německou kulturní pamětí na intenzivní etapu

problematizovat fakt, že jejich příbuzní na veřejnosti opakovaně lhali nebo jednali v rozporu se svým svědomím (v případě voleb, veřejných rituálů apod.).

²⁶⁹ WELZER, Harald – MOLLEROVÁ, Sabine – TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. „*Můj děda nebyl nácek*“: *nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Welzer v podstatě konstatoval, že zatímco je v Německu patrný silný tlak »kulturní paměti« na odsouzení nacistických zločinů, rodinná paměť je vůči této osvětě o nacistických zločinech do značné míry imunní. Příběhy, které se tradují v rodinách na generace dětí a vnoučat, jsou interpretovány tak, aby na členy rodiny nepadl žádný stín nacistických hrůz.

²⁷⁰ Převahu antikomunistických postojů v české společnosti lze doložit i na základě nejnovějšího sociologického průzkumu historického vědomí realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Období komunistické diktatury (1948-1989) je s výjimkou období tzv. pražského jara hodnoceno silně negativně a společně s obdobím nacistické okupace také označeno za největší dobu úpadku v českých dějinách. Srov. ŠUBRT, Jiří – VINOPAL, Jiří. K otázce historického vědomí obyvatel České republiky, *Naše společnost* 8 (1), 2010, s. 9-20.

²⁷¹ Ponechávám zde zatím stranou dosud nezkoumanou problematiku širších souvislostí historické kultury. Mediální zkratky a povrchní diskuse podle mého názoru způsobují, že žáci nemají ujasněný pojmový aparát. Často tak pojmem »komunismus« nebo »komunistický režim« přikládají rozdílné významy, než které by jim přiřadila historická věda. Svou roli při hodnocení minulosti sehrávají i psychosociální limity a omezené možnosti analytického myšlení spojené s věkem některých žáků.

nacistického totalitního režimu a českou paměť (nebo lépe řečeno paměťmi) na 40 let různě intenzivní komunistické diktatury je řada podstatných rozdílů. Časovým odstupem počínaje a množstvím perspektiv hodnocení konče.

Nicméně z této skutečnosti bychom chtěli nadále vycházet při realizaci projektu *Velké a malé příběhy moderních dějin* a spíše než o zachycení každodennosti normalizace bychom se chtěli věnovat zachycení procesu formulování a předávání rodinných vzpomínek. Pozornost bychom měli zaměřit zejména na samotné tazatele a analyzovat, jakým způsobem vnímají výpovědi narátorů. Doplnění metodiky projektu o dotazníky pro žáky by nám mohlo umožnit blíže popsat proces percepce rodinné paměti.

V úvodu zmiňované vědomí multiperspektivity je podle mého názoru jedním z nejcennějších výstupů dějepisné výuky. Z hlediska didaktického využití materiálů lze jakýkoliv soubor vzpomínek použít k sestavení analytických materiálů, které dokumentují variabilitu prožívání a hodnocení minulosti. Žák, který je v rámci jedné vyučovací hodiny konfrontován s mnohdy naprosto odlišnými interpretacemi minulosti, si je vědom toho, že žádný obraz minulosti není komplexní. Uvědomí si, že každý pamětník (ale i instituce, politické strany) vypráví historický příběh s nějakou intencí. Hlavním výstupem takového poznání by měla být zvýšená imunita žáků vůči myšlenkové manipulaci a kategorickým soudům o dějinách.

Na druhou stranu je třeba upozornit, že multiperspektivní přístup je metodicky náročný a není bezproblémový. Někteří učitelé, se kterými jsem v kontaktu, se o interpretaci v hodině pokusili, ale objevily se případy, při kterých konfrontace vyústila v konflikt zastánců různých perspektiv. V praxi tedy konfrontace vyvolala ve třídě diskuzi, ze které učitelé nedokázali vytěžit z hlediska výchovných a vzdělávacích cílů žádný efekt. Třída nedospěla k žádnému syntetickému závěru.

Jakkoliv mohou být v menšině ty postoje, které se odchyľují od převládajících postojů ve třídě (nebo jinak také od převažující antikomunistické kulturní paměti), samotný fakt, že se s nimi učitelé setkávají v hodinách, potvrzuje tezi, že bychom se neměli spokojit s pouhým zachycením rodinného vyprávění. Žáci se sice při rozhovoru dozvědí o normalizaci řadu informací aktivnější formou, než je

výklad učitele, ale současně mohou převzít od svých pamětníků postoje a hodnoty, které při pozdější konfrontaci mohou mít konfliktní potenciál.²⁷²

Vzdělávací skupina Ústavu pro studium totalitních režimů do budoucna plánuje vytvořit manuál pro učitele, který bude obsahovat kompozice různých perspektiv na teorii i praxi života v komunistickém Československu.

Závěr

Na závěr bych shrnul hlavní myšlenky mého příspěvku. Vzhledem k tomu, že se učitelé při výkladu normalizace setkávají se subjektivní rodinnou pamětí, měli by specifické orálně-historické prameny ve zvýšené míře použít k analýze v hodinách. Aby mohl učitel hrát svou roli moderátora, který individuální analýzu nebo hromadnou diskusi nad rodinnými vzpomínkami povede k produktivnímu cíli, je podle mého názoru nezbytné, abychom:

1. soustavně analyzovali rodinnou paměť na období normalizace (a komunistické diktatury celkově) a zabývali se důkladně procesem jejího předávání na generace současných nebo budoucích žáků a
2. na základě praxe stanovili, kde mohou být konfliktní oblasti střetávání jednotlivých perspektiv (kulturní paměti ale i jednotlivých rodinných pamětí) a vypracovali způsoby, jak se na tento konflikt metodicky připravit a využít ho při výuce.

Zcela zásadní je přitom tázání po perspektivě samotných učitelů. Každý učitel by si měl především položit otázku: Jak učím o době před rokem 1989? Zastávám antikomunistický postoj, vzpomínám nostalgicky na léta dětství a dospívání, nebo se jen kriticky vymezuji vůči nedostatkům minulého i současného uspořádání společnosti? Do jaké míry se moje perspektiva promítá do výuky? Odlišuje se od

²⁷² Vzhledem k tomu, že se jedná v českém prostředí o dosud nezkoumané téma, nejsou k dispozici žádné statistické údaje o tom, kolik procent žáků se konfliktního střetávání perspektiv účastní. Podstatné ovšem je, že k tomuto jevu dochází a s přihlédnutím k současnému ekonomickému vývoji v Evropě lze předpokládat, že se budou názory na praxi státního socialismu polarizovat.

výkladu minulosti v rodinách mých žáků a od převládající kulturní paměti? A čím je vlastně tato kulturní paměť reprezentována (MŠMT, školní učebnice, média)?

Hodnocení spojené s kladením těchto otázek nutně bude vyplývat z kontextu každého regionu, školy, i třídy a bude se v průběhu let proměňovat. Nicméně je pokládám za vysoce aktuální pro současnou didaktiku dějepisu i pro historickou vědu.²⁷³ Důležitější závěry by chtěl v budoucnu přinést i projekt *Velké a malé příběhy moderních dějin*.

Resumé

Práce s pamětí ve výuce by se neměla omezit pouze na její komemorativní funkci. Připomínat osudy obětí a oponentů komunistické diktatury je nezbytnou součástí výuky českých moderních dějin, ale vzhledem k tomu, že se učitelé při výkladu zejména období tzv. normalizace setkávají se subjektivní rodinnou pamětí, měli by specifické orálně-historické prameny ve zvýšené míře použít k následné analýze v hodinách. Interpretace vzpomínek by měla sledovat zejména cíle spojené s odhalováním neuzavřenosti historického procesu a se zkoumáním rodinné identity žáka. Nezbytným prvkem, který se v tomto přístupu uplatňuje, je multiperspektivita. Aby mohl učitel hrát svou roli moderátora, který individuální analýzu nebo hromadnou diskusi nad rodinnými vzpomínkami povede k produktivnímu cíli, je podle mého názoru nezbytné, abychom soustavně analyzovali rodinnou paměť na období tzv. normalizace a komunistické diktatury celkově a zabývali se důkladně procesem jejího předávání na generace současných nebo budoucích žáků. Současně nás čeká náročný úkol na základě praxe stanovit, kde mohou být konfliktní oblasti střetávání jednotlivých perspektiv (ve smyslu kulturní paměti a jednotlivých rodinných pamětí) a vypracovali způsoby, jak se na tento konflikt metodicky připravit a využít ho při výuce.

²⁷³ Pokud budeme parafrázovat Welzera, zkoumání procesu předávání české minulosti v mezigeneračním rozhovoru není studií o minulosti, ale o přítomnosti. Základní otázkou je, jak se normalizace prezentuje v pamětech rodin a zda vzpomínková společenství, jako například rodiny, utvářejí jiné historické vědomí a jiné obrazy minulosti, a především jiné rámce pro její výklad než »kulturní paměť«.

Summary

Working with memory in the classroom should not be reduced to its commemorative function. To commemorate the lives of victims and opponents of the communist dictatorship is the essential part of teaching the modern Czech history. However, regarding to teachers meeting especially subjective family memory in their interpretation of the so-called normalization, the specific oral-historical sources should be used increasingly for subsequent analysis in their lessons. The interpretation of memories should pursue particular objectives associated with identifying unclosed historical process and exploration of family identity of a pupil. The essential element in this approach applied is the multiperspectivity. In order to stand their role as a teacher moderating an individual analysis or public discussion about family memories to productive goal, it is essential to analyze systematically a family memory about a period of normalization and the communist dictatorship, and to deal generally with the process of presenting it to current or future generations of students, in my point of view. At the same time, we expect to challenge the practice of determining where can be the clash of conflicting perspectives (in terms of cultural and individual family memory) and developing ways how to prepare for this conflict systematically and to use it in teaching.

Literatura

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha : Prostor, 2001. ISBN 80-7260-051-6.

BENEŠ, Zdeněk. Co se školním dějepisem: několik poznámek k situaci a k možným řešením. In: BENEŠ, Z. (red.) *Historie a škola I. Otázky koncepce českého školního dějepisu*. Praha : Albra, 2002, s. 5-18.

BÖHMOVÁ, Lucie. Zařazení orální historie do dějepisu v základním vzdělávání. *MEMO, časopis pro orální historii*, roč. 1, č. 1, 2011, s.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

KLÍMA, Bohuslav. *Mládež a dějiny: publikace výsledků mezinárodního dotazníkového šetření a výzkumu historického vědomí adolescentů se zaměřením na Českou republiku*. Brno : CERM, 2001. ISBN 80-7204-191-6

MAYER, François. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Praha : Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0151-5.

PINKAS, Jaroslav. *Recepte rodinné paměti v pedagogické praxi*. [Rukopis]. Příspěvek na konferenci *Rozhovory s pamětníky - využití rozhovorů s oběťmi nacismu a komunistického režimu bývalého Československa v historickém vzdělávání: vzdělávací koncepce, diskuse a perspektivy v Česku a Německu*. Praha-Břevnov, 14.-16. 9. 2011.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. [Online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. Dostupné z URL: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf> [2011-10-07].

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [Online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. Dostupné z URL: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf> [2011-10-07].

STRADLING, Robert. *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele*. [Online]. Rada Evropy, 2003. Do češtiny přeložil Vratislav Čapek. Dostupné z URL: <<http://aplikace.msmt.cz/PDF/NHStradlingMultiperspectivita>> [2011-10-07].

ŠUBRT, Jiří – VINOPAL, Jiří. *K otázce historického vědomí obyvatel České republiky, Naše společnost 8 (1)*, 2010, s. 9-20.

TRUESDELL, Barbara. *Techniky orální historie: jak organizovat a vést orálně historické rozhovory (překlad do češtiny Naděžda Morávková)*. *MEMO, časopis pro orální historii*, roč. 1, č. 1, 2011, s.

VAŠÍČEK, Zdeněk – MAYER, Françoise. *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK); Praha : Triáda, 2008. ISBN 978-80-7325-162-8/978-80-86138-96-1 (Triáda).

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

VANĚK, Miroslav. Orální historie a její využití ve výuce dějepisu. In: BENEŠ, Zdeněk (ed.) *Dvojitý rok 1968?: zlomové roky 1968 a 1989 v českých a německých učebnicích dějepisu*. Praha : Casablanca, 2010. ISBN 978-80-87292-05-1, s. 101-113.

Velké a malé příběhy moderních dějin [Online]. © Ústav pro studium totalitních režimů 2009. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/velke-a-male-pribehy-modernich-dejin>> [2011-10-07].

WELZER, Harald – MOLLEROVÁ, Sabine – TSCHUGGNALLOVÁ, Karoline. „*Můj děda nebyl nácek*“: *nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha : Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0228-4.

O autorovi

Mgr. Jaroslav Najbert (*1987), středoškolský učitel a spolupracovník Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze. Ve svém disertačním projektu na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze se zaměřuje na problematiku aplikace metody Oral History do výuky dějepisu.

e-mail: jaroslav.najbert@ustrcr.cz

ÚSTNÍ TRADICE A FOLKLÓR JAKO HISTORICKÝ PRAMEN / ORAL TRADITION AND FOLKLORE AS A HISTORICAL SOURCE

Za panem Radoušem: Interpretace pověsti v průběhu staletí / On behalf of Lord Radouš: Interpreting a tale in the course of the centuries

Milada Krausová

Abstrakt:

V článku je zřehledněn vývoj pověstí o Radoušovi z oblasti Plzeňska. Postava Radouše se poprvé objevuje u renesančního kronikáře Hájka z Libočan, který ho označil za zakladatele hradu Radyně a Starého Plzece. Starší texty k Radoušovi shrnul sběratel Jaroslav Schiebl ve sbírce „*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*“ (1924). Autorka se zaměřuje na proměnu obrazu Radouše v různých historických obdobích, včetně nejnovějších interpretací (historické slavnosti, komercializace tématu, nová literární zpracování).

Abstract:

On behalf of Lord Radouš. Interpreting a tale in the course of the centuries. The essay presents a survey of a tale's development concerning a Lord called Radouš from Plzeň's region. The character of Radouš appears first in the renaissance chronicle by Hájek z Libočan, who describes him as the founder of the Radyně castle and Old-Plzeň. Older texts concerning Radouš have been collected by the collector Jaroslav Schiebl in his book “*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*” (*The castle of Radyně*).

Tale and old tradition.”) (1924). The author focuses on the changing image of Radouš in different historical periods including current interpretations (historical festivities, commercialization of the subject, and new literary adaptation).

Klíčová slova: historické pověsti; Jaroslav Schiebl; Plzeňské pověsti; Radyně; Radouš;

Key Words: historical legends; Jaroslav Schiebl; legends of Pilsen; Radyně; Radouš;

*Motto: „Dál mu nejde do hlavy/ Proč se o něm vypráví/ Povídačky kruté/ V nich od krve má rukávy/ a vražda prý ho pobaví/ Oči má žlučí žluté. / Povězte, pane ušatý/ povězte, co vás trápí/ Proč máte obličej chlupatý/ A na rukou rostou vám drápy. / Kdo ví, jak bylo to před lety/ Možná že úplně jinak/ Ne vždycky zaslouží prokletí/Ten, komu je přišita vina.“*²⁷⁴

Pokud se rozhodnete vypátrat, odkud se vzal, kdy, jak a proč byl interpretován oblíbený hrdina plzeňských pověstí, ušatý i jinak obludný Radouš, údajný zakladatel hradu Radyně²⁷⁵, máte velkou pravděpodobnost, že se dopracujete

²⁷⁴ MERXBAUER, Petr. Radouš. (Text písně 2002). In: *Čarovné bylinky. CD skupiny Strašlivá podiváná*. Tymákov: Jumbo 2005.

²⁷⁵ Hrad Radyně byl dokončen roku 1361. Karel IV. ho pojmenoval Karlskrona, místní však brzy přešli k názvu podle kopce, na kterém stál. O Radyni nebo také Radině se vyprávělo, že nahoře bylo pohanské obětiště. Dle názorů jazykovědců měl být název odvozen od osobního jména podobného základu (Raden, Radoslav...). Hrad Radyně, poblíž královského města Plzeň, měl před sebou jen krátkou dobu rozkvětu, přežil sice dobývání husitů, ale již v polovině 16. století se změnil ve zříceninu. Lidovým vypravěčům i četným literátům se historie hradu zdála patně příliš krátká. Přispělo k tomu jistě i fakt, že se poblíž nachází starobylé přemyslovské hradiště na Hůrce, jehož dominantou je jedna z nejstarších staveb regionu, románská rotunda sv. Petra a Pavla. Město Plzeň (Nová Plzeň) bylo založeno roku 1295, když již nedostačoval prostor pod někdejší hradištěm, tedy někdejší Stará Plzeň (dnes Starý Plzenec). Jestli měl Karlův hrad nějakého svého staršího předchůdce, nevíme, ve světě pověstí však mají v tomto ohledu jasno.

k myšlence, kterou vložil spisovatel Zdeněk Šmíd do úst jedné ze svých figur v knize „*Jan, černý proutník*“ (1990). Nebohá učitelka Svitáčková si při psaní práce o jednom ze starých rukopisů s povídkami o Radoušovi, ochránci i mstiteli, povzdechne: „*Já vůbec nevím, co se dá na takových blábolech odborně zjistit!*“²⁷⁶ Zdeňku Šmídovi vyšla z parafráze některých spíše literárních, než lidových příběhů o Radoušovi satira na psaní odborných studií i beletrie. Najdeme zde moderní interpretaci vybraných postav, kterým autor připsal na rozdíl od romantického pohádkového původního příběhu děsivé konce. Radouš plní stejně jako v rukopisu roli vypravěče, který vypráví sám o sobě²⁷⁷ a zároveň zasahuje do ostatních linií příběhů, které sepisuje ambiciózní spisovatel Polívka. Z druhé populární postavy bloudící po nocích po hradbách Radyně, Honzy Kolomazníka, učinil Šmíd charizmatického, ale poněkud traumatizovaného svědce černé pleti. Kousavý text snadno svádí k dojmu, že dvacátému století není nic svaté, ani srdcervoucí regionální literární počiny minulých staletí. I Šmídův spisovatel Polívka řeší ovšem tradiční problém: bude se to prodávat a číst? Polívka tedy zcela realisticky uvažuje: „*„A taky cítil, že si měl vybrat dějiště atraktivnější, než je Radyně. Vždyť ten kopec spousta lidí nezná. Těžko potom chtít, aby se čtenáři skrz nějakou Radyni přerazili ve čtvrtek ráno ve frontě na knížky.*“²⁷⁸

Radyně je vidět již zdaleka, její typická silueta je v okolí nepřehlédnutelná. Presto se autorce tohoto článku opakovaně stalo, že ani studenti historie netušili, že v okolí města nějaký takový objekt stojí. Při oblibě, jaké se Radyni se svým

Radyni založit už Radouš a postavili ho duchové či trpaslíci. Roku 775. Píše tak přece už kronikář Hájek. (Podoba hradu v 19. století - Příloha č. 3.)

²⁷⁶ ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-018-X., s. 14.

²⁷⁷ Radouš je stejně jako v předloze postavou spíše okrajovou. Na svět přichází v Dalmácii, když jeho matka dosud marně toužící po dítěti pronese, že chce dítě, i kdyby mělo třeba „*oslí uši, kozí bradu, kančí tesáky a navíc ještě prasečí rypák*“ (ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*, s. 24.). Když Radouše omrzí otcovo věznění, uteče a začne zabíjet. Někakou dobu žije jako utečenec, vesničaně ho „*po shreckovsku*“ honí vidlemi, až ho to přestane bavit. V Čechách zažívá klasický příběh – trpaslíci mu založí hrad, vraždí manželky, umírá za boušky, poskytuje útočiště potřebných a trestá dle svého uvážení.

²⁷⁸ ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*, s. 97.

Radoušem v regionu těší, je to poněkud s podivem. Snad je to důsledek internetového věku, kdy výlety do okolí (zde místa studia) jsou stále větší exotikou.

Prvním, kdo začal s péčí o rozpadající se hrad, byl Spolek pro záchranu Radyně a Hůrky v Plzni (v této podobě existující od roku 1920)²⁷⁹. Jeho péčí byl také vydán kvalitní soubor textů pověstí s komentářem sběratele Jaroslava Schiebla (1851–1933), který zahrnuje doklady lidové i umělé tradice včetně Schieblova vlastního terénního výzkumu.²⁸⁰ Roku 1921 pak byla otevřena výletní restaurace, která dostala jméno „U Radouše“.

Radouš a jeho příběhy se evidentně prodávaly vždy dobře, ať už ve formě ústního podání, literárního zpracování nebo dnešních historických slavností. Radouš je příkladem postavy, kterou si každá doba přizpůsobila svému vkusu a svým potřebám. Jak každý čtenář pověstí ví, pochybovat o existenci podobných bytostí se nevyplácí. Historiky o Radoušovi jsou plné osudů pochybovačů, kteří se pokoušeli dokázat, že vše, co se o zřícenině vypráví, je jen snůška výmyslů a pověr. Zpravidla byli poté nalezeni na úpatí jmenovaného kopce roztrháni a zaliti černou krví.

Pro bezpečí čtenářstva zvolme proto formulaci: prvním, kdo o Radoušovi psal, byl renesanční kronikář Václav Hájek z Libočan (Kronika česká, 1541). Pro odvážné laiky přidejme zmínku o tom, že po staletí oblíbená Hájkova kronika (kterou patřičně kriticky rozebrali až racionální obrozenci) byla příkladem díla určeného pro širší publikum, které mělo poučovat i bavit. Pro hrdost obyvatel různých regionů proto byly např. dotvářeny postavy mytických zakladatelů (často jména s etymologickým podtextem). Mnohé měly být příbuzné s postavami z obecných českých historických mýtů (tedy s praotcem Čechem a jeho rodinou a potomky). Hájek neopomínal ani

²⁷⁹ Shrnutí boje o záchranu rozpadajícího se hradu i literatury k historii objektu souhrnně: DOLEŽALOVÁ, Lenka. Vztah občanské společnosti k místním památkám během 20. století na příkladě Radyně a Hůrky. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva (ed.). *Scamna super Misam 2. Sborník prací studentů a absolventů katedry historie*. Plzeň: Západočeská univerzita – Historická dílna, 2010, ISBN 978-80-7043-954-8, s. 101 -111.

²⁸⁰ SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*. Plzeň: Nákladem Spolku pro záchranu Radyně a Hůrky v Plzni, 1924.

pečlivě připsat události k letopočtům, které nikdo před ním nezmiňoval. Radouš, syn Hrozislava, ze vsi Radyně, měl tak roku 775 založit hrad Radyni.²⁸¹ Hájek mu také připsal založení Starého Plzeňce (někdejší Staré Plzně) s jeho hradištěm. Nejsystematičtější sběratel plzeňských pověstí Jaroslav Schiebl poznamenal k této první zmínce o Radoušovi takticky: „*Odkud ho vzal, na ten čas nevíme...*“²⁸² Od Hájka lze pak sledovat linii příběhů o Radoušovi přes kronikáře Beckovského po prvního plzeňského kronikáře jezuitu Jana Bartoleměje Tannera (1623–1694). Tanner nejen čerpal z Hájka, ale věnoval pozornost také sběru plzeňských pověstí. Jeho díla (většina zůstala v rukopisech a opisech) inspirovala hojně plzeňské vlastence 19. století.²⁸³ Právě ve století 19. se příběhy o Radoušovi začaly množit, sběratelé doby romantismu zacházeli s lidovou předlohou však velmi volně, bylo běžné upravovat ústní podání do podoby romanticky působících povídek. Povídky se zpětně přes čtení dostávaly zpět do ústního podání. Radouš tak žil řadu životů v umělých i lidových výtvorech. Ze stručné zmínky vznikla postava děsivého regionálního krále Midase²⁸⁴ či Minotaura (kvůli údajnému Radoušovu vzhledu zahrnujícímu oslí uši, kančí tesáky a chlupatý porost); západočeského Modrovouse²⁸⁵ (pro jeho chování k ženám, manželkám zvláště); mytického pohanského vládce; potrestaného zlého pána, ale i dobrého ducha hradu a hory trestajícího hamižníky a odměňujícího chudé. Na Radyni se ústním podáním i přičiněním spisovatelů nabalila řada migrujících motivů. Jde zejména historiky o pokladech, které sřeží za pomoci černého psa a marné snaze o

²⁸¹ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronyka česká*. 1819, 474 listů, kap. 29 (rok 775). [Online] Dostupné z URL: <http://knihovna.phil.muni.cz/dl/oldbooks/kronyka-ceska-hajek-z-libocan-1819/pg-85> [2011-02-07]. Viz příloha č. 1.

²⁸² SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl. Plzeň: Nákladem Vlastivědného knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové vytiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. Plzeň, 1933, s. 27.

²⁸³ JENČ, Milan. Jan a Matěj Tannerové – muži ve stínu. In: STOČES, J. (ed). *Scamna Super Misam. 1*, Plzeň, Západočeská univerzita, 2008, ISBN 978-80-7043-731-5, s. 162.

²⁸⁴ Nechybějí doplňky o uřezávání hlav holičům ani přeměna listů ve zlato.

²⁸⁵ Modrovous byl původně postavou z francouzské báčorky, měl zavraždit šest svých příliš zvědavých žen. Sám byl zabit bratry té sedmé. U Radouše počet zabitých žen vyprávěním dorostl až k padesáti. Poslední z nich měla přežít, existují verze příběhu, kde mu porodila dcerku a jindy i krásného syna, protože byla čarodějka.

jejich vyzvednutí.²⁸⁶ Radouš sám vystupuje zejména v příbězích o chudých vdovách, sirotcích a potrestaných lakomcích. Všechny mají jedno společné: mísení lidových prvků a podnětů literárních.

Různé varianty pověstí mu připisují nejen založení Radyně²⁸⁷ a Staré Plzně, ale i založení Plzně jako takové.²⁸⁸ Rovněž existence chrtyce v plzeňském znaku byla často chápána jako pozůstatek někdejšího znaku Radouše a jeho rodu. Tento údaj uvádí podle Tannera ještě i Hruška v Pamětní knize: „*První znak města Plzně byl bílý lovecký pes v červeném poli se zlatým obojkem. Možná, že tento znak měla i Stará Plzeň, nebo onen Radouš, jakož i otec jeho Hrozislav, ti prý ho měli v černém poli.*“²⁸⁹

²⁸⁶ Pověsti o pokladech v rozpadlém hradu hlídaných černým psem putovaly po Plzni prokazatelně již před třicetiletou válkou. (SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 18). Schiebl zaznamenal řadu dalších mladších variací, srv.: *Zlatý klíč od pokladu na Radyni*. Zaznamenáno roku 1875 dle vypravování Matěje Střízka, hrobníka u Všech Svatých v Plzni (Jdu o poněkud morbidní hrobnickou historku – pro získání klíče je třeba se vyspat na marách, na kterých se nosily mrtvolky panen. Hledačem pokladu je řeznický tovaryš, který ho sice najde, ale zapomene hodit klíč za sebe, jak mu poradil kat. Následně je nalezen pod hradem na kusy roztrhaný. Radouš ani zde přímo v ději nevystupuje. (SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl. Plzeň: Nákladem Vlastivědného knihkupectví a nakladatelství Marie Lábkové výtiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. Plzeň, 1933, s. 27–28.) – Další pověst *Komu připadne poklad z Radyně*. (Antonín Fischer, Pilsner Anzeiger 1848), připisuje poklad nevinné dívce, která poklad rovněž moc neužije, musí totiž po jeho získání vstoupit do plzeňského dominikánského kláštera, v jehož knihovně měl být návod na získání zapsán ve starém rukopisu. (SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 28).

²⁸⁷ Za pomoci nalezení (krádeže) tajemné knihy a armády trpaslíků (duchů) vyvolaných při jejím čtení.

²⁸⁸ V plzeňské rybářské rodině Stehlíků se patně již od 15. století tradovala pověst o založení města Plzně, podle které měli nové místo pro založení většího města Plzeňanům ukázat dva vězni, když jim bylo slíbeno propuštění. Když došli k místu, kde stála kaple sv. Barbory (kladeno k místu dnešního františkánského (minoritského) kláštera, předpověděli městu skvělou budoucnost, pak náhle oba zmizeli. V rukopisných záznamech rodu Stehlíků je jako vypravěč příběhu označen Jakub Stehlík (narozen 1480 – zemřel 1585), který příběh slyšel od svého otce Bartoloměje a od své báby Markéty. (Text pověsti přetiskl Schiebl: (SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 31 – 32.) Až mladší varianty pověsti zapojují do děje také samotného Radouše. Ten měl oba mládence uvrhnout do vězení na Radyni. Poté mu ukázali (přímo) nebo prostřednictvím varovného vidění nové místo k založení města. Došlo tak ke spojení staršího líčení založení Staré Plzně (Hájek) a Nové Plzně, která vznikla ovšem až na sklonku 13. století. (Ukázky z textů pověstí a porovnání jednotlivých variant: SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 32 – 34.)

²⁸⁹ HRUŠKA, Martin. *Knih paměti král. města Plzně*, Plzeň, 1883, s. 6.

Radouše dle pověsti zabil blesk (hrom) za bouřky.²⁹⁰ Protože se však dle některých verzí před smrtí kál, byl potrestán jen tím, že musí strašit na Radyni.²⁹¹

Zda to byly právě bouřky či nějaký nadšený literát či vypravěč – vtipálek, kdo mu jako společnost přivedl na hrad kromě černého psa²⁹² i zmíněného Honzu Kolomazníka²⁹³, nevíme. V některých verzích je totiž Radouš identický s touto postavou. Svěrázný farář doby národního obrození a amatérský archeolog Václav Krolmus (1787-1861), který sbíral domnělé i skutečné stopy starých pohanských zvyklostí, zavítal také na Plzeňsko. Krolmus bývá kritizován za svůj příliš romantický postoj k historii, proto je i jeho líčení místních tradic třeba brát s velkou rezervou. Radouše představil jako místního bůžka („*růže pohanská*“). Tvrdil, že místní: „*Lid vůbec dí, když hřmí: Radouš Honza (Jan) jezdí kolomastí po Radině.*“ Poznamenal si rovněž vyprávění o sedmé z Radoušových žen, která byla čarodějka, žila s Radoušovým synem na hradě Vildštejně, který byl spojen s Radyní tajnou chodbou.²⁹⁴

²⁹⁰ Schiebl zaznamenal vyprávění panny Tóny Šaškové (1914), která vysvětlovala fakt, proč zůstal Radouš tak dlouho nepotrestán tím, že nosil na krku medailonek s P. Marií od své matky. Teprve když se přetřhl, mohl na něj boží hněv. SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 28 – 29.

²⁹¹ Dle verze studenta Josefa Radla ze Štěnovic v Šalově sbírce pověstí, přetištěno také u Schiebla (SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 30). Stejně také známá sbírka pověstí Josefa Pavla (1889–1948), v pověsti Radenovy poklady, kde je spojen Radoušův příběh s obecnými historkami o pokladech v hoře podle Beckovského. (*Radenovy poklady. Josef Pavel. Pověsti českých hradů a zámků*. [Online] Dostupné z URL: http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=1031 [Cit. 2011-01-27]).

²⁹² Starší varianty hovoří jen o psu. Z druhé poloviny 19. století pak pochází pověsti inspirované patrně nějakým literárním dílem, které tvrdí, že ve psa byl přeměněn za trest lakomec Vydřiduch. Ten vyhnal z chalupy vdovu s nemocnou dcerkou. A nestydl se přijít si na Radyni pro část pokladu, poté co viděl peníze, kterými Radouš matku a dceru obdaroval, když u něj na hradě hledaly útočiště. Soustavná přítomnost černého psa poněkud koliduje s verzí pověsti, podle které zkusil Vydřiduch ve psí podobě utéci, za což byl přeměněn v kopec stejného jména. Vydřiduch se nachází na cestě mezi Rokycany a Holoubkovem. „Vydřiduchovské“ pověsti najdeme tak i u rokycanských sběratelů (K. V. Tuček, 1880 aj.) Černý pes je dnes k vidění na Radyni jako jeden s exponátů na výstavě strašidel. V Muzeu strašidel na plzeňském náměstí hlídá Radouše zmíněná bílá chrtice.

²⁹³ Ukázky z textů s touto postavou, které inspirovali Z. Šmída: SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 33 – 44, 53.

²⁹⁴ Cit. dle ukázky z Krolmusova textu: SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 25. – „Krolmusovská“ inspirace je zřejmá např. ve výběru ze Schieblových pověstí od V. Havlice (*O založení*

Rozšířenější příběhy však praví, že Kolomazník byl potrestán za svůj nemravný život, když zavraždil několik mužů a na trakař si místo kolomazi naložil nevinou dívku. Radouš ho potrestal tím, že ho proměnil v ducha, který se vždy v poledne a o půlnoci prohání po rozpadlých hradbách Radyně s trakařem a nabízí k prodeji kolomaz. Způsob jak ho vysvobodit není znám. Rachocení trakaře²⁹⁵ má být spojeno s hradem navždy. Dráždit zmíněné strašidlo nemístnými poznámkami či dokonce výsměchem se nedoporučuje.²⁹⁶ Nový hrad vznikl na vrcholu starobylého kopce teprve ve 14. století, stavba byla rychlá, stejně tak i jeho zánik. Snad i krátké trvání hradu přispělo k příběhům o tom, že se náhle objevil příčiněním tajemných sil. Srv. např. budování hradu ve verzi ze sbírky Viléma St. Šály²⁹⁷ (1877): „*Na temenu kopce však ozval se ryk přepodivný, nesčíslné množství dělníků jako mravenců vystupovalo ze země, jedni les porážejíce, druzí základy kopajíce, a jiní dokonce snášejíce celé kusy hotových již zdí z ohromných balvanů a vůbec veškeré ku stavbě pevného hradu potřebné věci, takže každým okamžikem vůčihledně přibývalo hradu jakoby ze země vyrůstal...*“²⁹⁸ Radouš po staletí bavil, děsil, občas i trochu moralizoval a poučoval. Dočkal se i vlastenecké epické skladby z pera dnes

staré Plzně. HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň, Knihkupectví a nakladatelství Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2, s. 10)

²⁹⁵ M. Bělohlávek (1923–2006) dal ve své oblíbené sbírce pověstí Honzovi do rukou kolečko místo trakaře. Snad proto, že dnešní mládež, pro kterou byla jeho sbírka prioritně určena, netuší, co trakař je. *Pověst Honza s kolomazí*. In: BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňská předměstí*. Plzeň: Nava, 1997. ISBN 80-7211-003-9, s. 132–133.

²⁹⁶ Viz na Plzeňsku rozšířená pověst *O potrestaných krajáncích*, kteří se roku 1652 vydali na Radyni posilněni alkoholem v pravé poledne. Jeden se odvážil zavolat: „*Honzo, černý Honzo, kde vězíš, čertův chlape, se svým trakařem? Ukaž se bídný kolomazníku, a třes se!*“ Honza proto hodil rouhače na svůj trakař a povozil ho po hradbách až k smrti. Druhý krajánek v hrůze uprchl. (Citováno dle SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověstí, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 30.)

²⁹⁷ Schieblem často citovaná sbírka Viléma St. Šály („*Pověstí z Plzně a okolí, 1877*“) vznikla z textů, které sbírali Šálovi žáci. Šála působil jako profesor na reálce v Plzni. V případě těchto pověstí nejde o přesný záznam lidových vyprávění, ale o texty stylisticky upravované a místy patrně i úmyslně beletrizované do podoby povídek.

²⁹⁸ Cit. dle přetisku u J. Schiebla: SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověstí, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl, s. 27.

zapomenutého básníka Josefa Jaroslava Kaliny (1816–1847) ²⁹⁹. Rozsáhlá patetická „Věst národní“, s názvem „Radouš, zakladatel Radyně“ byla inspirována autorovým pobytem v Plzni. Byla zařazena roku 1874 do jeho posmrtně vydaných „*Básnických spisů*“.

Děj je následující: Radouš bloudí v lese, od tajemného mládence dostává čarovnou knihu, aby s její pomocí prospěl své vlasti. Za pomoci tajemných duchů postaví hrad:

*„V krátkosti hrad dohotoven stane,
Hrdým pne se v nebe temenem,
Jizby nebes modrem malované,
Jiné vnadí rájozelenem.*

*Luna v oknech shlížejíc se, stála
Nade krásou tou nevidanou,“
Projatá radostí zaplakala-
Slzy perly v zlatý krov kanou.*

*Vůdce duchův na to podá klíče
Od hradu v ruce Radoušovy:*

²⁹⁹ Básník se jmenoval vlastním jménem Josef Arnošt Kristian. Narodil se roku 1816 v Boru na Litoměřicku. V Plzni pobýval na studiích, podporoval ho jeho strýc, známý plzeňský vlastenec Josef Václav Sedláček.

„Ve všem, co se slávy vlastní týče,“

Dí, „jsme pánu k službě hotovi!“³⁰⁰

Pán hradu léta žije jako slavný válečník. Jeho problémy se ženami odbyl autor několika verši („ženy zavrhl, vraždil dle libosti...“). Hlavní důvod jeho zániku připsal autor jeho odrodilství („Svůj mateřský jazyk zapomněl. Nepořídil s duchy cizím žváním, knize svaté víc nerozuměl“). Uprostřed bezuzdné zábavy duchové nakonec jeho hrad rozboří, Radouše promění v jeho strážného ducha a jeho odrodilé dcery v netopýry. Kalinova skladba nezískala na Plzeňsku dlouhodobější oblibu, byť obraz Radouše jako pohanského knížete je dodnes rozšířený. Jistě k tomu přispěla i vážnost, s kterou autor téma uchopil.

Ze sběratelů pověstí 20. století, u kterých Radouš nesměl chybět, zmiňme ještě Franka Weniga, který podobně jako Kalina poněkud cenzuroval a vybíral, protože svou knihu pověstí (ca. 1929) směřoval především k dětskému publiku. Radoušův soukromý život tak raději ponechává stranou, zmíněno je pouze, že „sužoval poddaný lid a stal se postrachem celého kraje“. Nechybí ovšem poučná historika o potrestaném lichváři Vydřiduchovi.³⁰¹

Ženy to mají v pověsti o Radoušovi vůbec těžké. Jsou vždy jen jakýmsi doplňkem, jejich potencionální pocity a utrpení nikoho zvláště nezajímají. V podstatě jde o dosti šovinistický příběh, muži mohou závidět Radoušovi jeho mužství, i to, že díky trpaslíkům (duchům) nemusel prakticky nic dělat a vše získal bez námahy. I ženy mu často byly dodávány jako zboží. Dokonce i pedagog Šála nechal projít text tohoto typu: „Radouš, jak známo, byl ukrutník hrozný a chlap ohyzda, maje uši jako talíř

³⁰⁰ KALINA, Josef Jaroslav. *Radouš, zakladatel Radyně. Věst národní*. [Online] Dostupné z URL: <http://texty.citanka.cz/kalina/bs1-10.html> [2011-01-27].

³⁰¹ *Pověst o hradu Radyni*. In: WENIG, Frank. *Pověsti ze Staré i Nové Plzně*. Plzeň: Marie Lábková, 1929, s. 5–8.

*veliké. To však nevadilo chlípnosti jeho. Služební duchové musívali jej zásobovati nejsličnějšími pannami z blízka i z daleka, jakmile však která potomkem jej obdařila, kázal ji i s nemluvnětem odpraviti za tou jedinou příčinou, že každý takový potomeček se na vlas po něm zdařil, nevyjímaje ani velikánských uší.*³⁰²

J. Schiebl zmiňuje dle vyprávění plzeňského archiváře Hrušky, že když se ve vsi Radobyčice³⁰³ o přástkách vyprávěly pověsti o Radoušovi, chlapani schválně klepali na okno, aby se dívky ještě více vyděsily a bály se jít večer samy domů. Ve 40. letech 19. století se prý stalo, že se dívka z Plzně nechala doprovodit neznámým v mysliveckém oděvu. Našli ji mrtvou pod hradem, což mělo ještě více podnítit děsivé příběhy o místních tajemných silách.³⁰⁴

Obnovená vlna zájmu o pověsti po roce 1989 přinesla řadu nových vydání knížek pověstí, často komerčního ražení. Komeracionalizaci neušel ani Radouš. Šmídův „Jan“ vznikl ještě před revolucí (zvláště podnětnou jsou v tomto směru první stránky díla zamýšlející se nad tím, jak psát o dějinách, aby autor uspěl u socialistického vydavatelství: aneb kdo nemá rád husity, toho nemají rádi nakladatelé). Předznamenal však znovuzrozeného staronového Radouše – útočného, drzého, sebevědomého, ale přesto vnitřně rozervaného: *„Proč já vlastně nezůstal ve sladké Dalmácii, ... (uvažuje Šmídův Radouš)... vždyť každého přeperu, vždyť by se mě každý bál, nikdo by mě nechytíl... ... až najednou něco luplo a před Radoušem přistál klouzavým letem trpaslík. – Co chceš? povídá Radouš a trpaslík taky povídá: – Co chceš? Radouš se rozčílil a trpaslík se taky rozčílil. Chvíli na sebe povykovali, potom Radouš mávl rukou a nechal trpaslíka vyskakovat a četl dál. A zas to luplo a zas na louce přistál páreček trpaslíků, a zase se ptali Radouše, co chce, a Radouš se jich taky ptal, co chtějí, a zase se všichni rozčílili a Radouš četl dál, a zas přistál početný*

³⁰² Josef Rádl ze Štěnovic pro Šálovu sbírku. Citováno dle: SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 30.

³⁰³ První zmínka o obci je však až z roku 1418, až do roku 1848 patřila k městsému velkostatku. Místní však s oblibou tvrdili, že se jejich ves jmenuje po Radoušovi; vyprávěli o tajných chodbách spojujících prý obec s nedalekou zříceninou i další historky podobného typu. (BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňská předměstí*. Plzeň: Nava, 1997. ISBN 80-7211-003-9, s. 94.)

³⁰⁴ SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*, s. 32.

výsadek trpaslíků, až to nějak Radoušovi došlo, že ty trpaslíky přivolává svým čtením, že ta knížka je kouzelná a že ti trpaslíci mu mají sloužit.“ Objedná si postel, ale ruší ho houkání sov. Trpaslíci mu naznačí, že by bylo dobré přenést tedy postel na kopec a postavit kolem hrad.³⁰⁵

Roku 1995 slavilo město Plzeň 700. let od svého založení. Na plzeňském náměstí byla v rámci oslav uváděna hra „Saracénský čert“, která vzbudila velké emoce laické i odborné veřejnosti.³⁰⁶ Autoři Josef Kejha a Pavel Verner napsali značně sarkastickou hru o husitech a Plzni. Pobouřila zejména jejich interpretace husitů, a to jak tradiční vlastence, tak zástupce církví, včetně katolické. Jednotlivé obrazy z dějin Plzně uváděl sám Radouš. Představitel Radouše byl oděn v nápadný červeno-černý kostým, opatřen škraboškou a dlouhýma chlupatýma ušima. Jeho vstupy byly jako celá hra, břitké, otevřené a bez úcty ke všemu a ke všem. Každý jeho výstup vrcholil samozřejmě únosem krásné Plzeňanky.³⁰⁷ Radouš zmínil i plzeňské hospůdky, byť ne moc historicky, těšil se např. na pivo pod míru a vepřo-knedlo-zelo. Většina kritiků hry se shodla na tom, že mu role moderátora slušela, což podtrhl i velmi kvalitní výkon obou amatérských herců, Davida Hatáka a Pavla Litvana. Pro tisk se oba také vyjádřili o svém názoru na plzeňskou bájnou postavu. Podle D. Hatáka si Radouš ve hře: „*Ze všeho dělá srandu, všechno shazuje a je škodolibý. Veselá postava to není. Je to hajzlík.*“ P. Litvan doplnil: „*Skutečně to nelze říci jinak, ale Radouš je podle bájí*

³⁰⁵ ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*, s. 26 – 27.

³⁰⁶ Rozbor textu hry a obrazu husitství: KRAUSOVÁ, Milada. Mnoho povyku pro hru – Saracénský čert v Plzni. In *Husitský Tábor*, r. 15. Tábor: Husitské muzeum Tábor, 2006, ISBN 80-86971-12-0, s. 121– 46.

³⁰⁷ Text hry je k dispozici v podobě strojopisu ve Studijní vědecké knihovně v Plzni: VERNER, Pavel – KEJHA, Josef – ORIEŠEK, Stano. *Saracénský čert aneb Husité před Plzní: Historická velkohra*. (Režijní verze). *O dobývání královského města Plzně LP 1434 Prokopem Holým a jeho cafúry z kalicha, pročež i slavném udatenství obránců města piva, když statky své pazourům loupežným v plen nevydali*. Eschenze, B. n. květen 1994.

pořádné „hovado“....“*Jde z něj strach. Naše pojetí se se skutečným Radoušem nemůže rovnat, jsme totiž obrovsky hodný Radouš.*“³⁰⁸

Obnovená vlna historických slavností i hraní si na dějiny přinesla Radoušovi novou osobní konjunkturu. Plzeň začala slavít oblíbené Historické víkendy (červen) s průvodem strašidel, Radouš zasedl v novém Muzeu strašidel na náměstí Republiky³⁰⁹, jeho figura je k vidění i přímo na hradě Radyně.³¹⁰ Zpívají se o něm písně³¹¹, hrají hry.³¹² V květnu 2003 zval Radouš poprvé na Hodokvas na hradě

³⁰⁸ *Saracénský čert dnes dvakrát, zítra naposledy.* Plzeňský deník, 1995, r. 4, č. 162 z 14. 7., s. 5. Foto ze hry viz Příloha č. 4.

³⁰⁹ *Stránky plzeňského Muzea strašidel.* [Online] Dostupné z URL: <http://www.muzeumstrasidel.cz/> [Cit. 2011-01-27].

³¹⁰ *Hrad Radyně. Fotografie z výstavy na hradě. Stránky výtvarnice Dany Raunerové.* <http://www.raunerova.cz/vlastni-tvorba/hrad-radyne> [Cit. 2011-01-27].

³¹¹ Kromě v mottu zmíněné „relativizující“ písně plzeňské skupiny Strašlivá podívaná si na internetu můžete najít např. také *Totální epos* o Radoušovi skupiny Démophobia, která v refrénu vyzývá Radouše, aby vrátil knihu kouzel. (*Totální epos o Radoušovi. Píseň skupiny Démophobia.* [Online] Dostupné z URL: <http://music tonic.com/music/D%C3%A9mophobia#v=kBRDAq4RWZk> [Cit. 2011-02-14]).

³¹² Mimo region má hru „Radouš a mrtvé nevěsty“ (autorka Dita Veselá) v repertoáru skupina, které se prezentuje jako Orangutální divadlo. Na svých stránkách podává charakteristiku hry, které přesně reflektuje nadčasové reakce lidí na příběh o Radoušovi: muži trochu závidí, ženy se děsí, ale zároveň jsou fascinovány (alespoň některé): „*Hra inspirovaná pověstí z Plzeňska, kde je dominantou okolí hrad Radyně - královský hrad Karla IV. Než zde stál tento honosný hrad, stávala zde tvrz. Při kopání základů pro nový hrad našli v základech tvrze několik ženských koster. Pověst vypráví, že zde kdysi žil Radouš - syn zdejšího vладыky, který měl ještě dva další syny. Radouš byl při výběru své partnerky drobet "puntíčkář". Chtěl mít pokračovatele rodu a tak musela být budoucí žena plodná, ale také hezká, také vášnivá, ale zase ne moc, musela být také věrná a navíc se mu musela hodit do aktuální politické situace, která se měnila tak rychle, jako manželky v jeho posteli. Neustále se Radoušovi zjevuje obraz jeho matky, která ho varuje před hroznou cestou pekla, na kterou Radouš vstoupil a obraz otce, který mu fandí při výběru žen (a tak trochu závidí) a připomíná nutnost pokračování rodu ve zdravém synovi. Co se stalo s jeho bratry a se všemi manželkami? Podaří se Radoušovi najít tu pravou? Musíte se přijít podívat! Pověstí o Radoušovi koluje na Plzeňsku spousta, dokonce tam vystupuje jako místní "bůžek", který přivolává bouřku. Jednu z mnoha verzí můžete vidět u nás...možná se budete i bát! Doba trvá 50 minut.“ (Radouš z Radyně a mrtvé nevěsty. [Online] Dostupné z URL: <http://www.orangutalnidivadlo.estranky.cz/clanky/o-hrach/radous-z-radyne-a-mrtve-nevesty> [Cit. 2011-01-27]). Příloha č. 2.*

Radyni spojený se křtem knihy „*Pověsti z kraje pod Radyní*“ Vladimíra Havlice. Radouš (dle podání sochaře Václava Česáka) přihlížel akci ze svého knížecího stolce. Mohl být spokojen, peníze směřovaly na opravu hradu, zpívalo se o něm, strašidla, kejklíři, šermíři a se sešli na mumraji, děti představily své výtvarné i literární práce.³¹³ Radouš je tak stylizován do role hostitele, propagátora hradu a dobrotivého vládce a sponzora. Můžeme se tak dočíst např. o akci, při níž: „*Radouš pomáhal Tyfloservisu*“ (2010).³¹⁴

Radouš byl celoživotní inspirací plzeňského výtvarníka Vladimíra Havlice, který byl také nadšeným popularizátorem pověstí J. Schiebla. Vydal výbor z jeho pověstí s vlastními ilustracemi „*Zlatá kniha plzeňských pověstí*“ (1995) a následně zmíněnou knihu „*Pověsti z kraje pod Radyní*“ (2003). Plzeňské loutkové divadlo Špalíček hrálo již roku 1976 jeho hru „*Radouš v opuštění hledá rozptýlení*“. Milan Benedikt Karpíšek vzpomíná na vznik jejich společné „*Balady o Radoušovi – o jeho žití a přežalostném konci písně strašlivé*“: „*Balada o Radoušovi vznikla v roce 1988 pro tehdejší Československý rozhlas. Nebyla psaná vyloženě pro děti, ale zkrátka jako regulérní pověst. Písně jsem skládal v ateliéru akademického malíře Václava Havlice, který zároveň s tím o Radoušově příběhu maloval dvanáct velkoformátových obrazů. Když jsme v roce 2004 hráli, vystavili jsme všechny obrazy najednou. Po představení jsme se dozvěděli, že Václav Havlic v ten samý večer podlehl rakovině. Od té doby je akce benefiční.*“³¹⁵ Havlicovy obrazy k baladě o Radoušovi jsou od roku 2007 na Radyni prezentovány vždy jednou za rok, ne vždy všechny, roku 2010 např. jen čtyři

³¹³ *Radouš se chystá na Radyni. Čtvrtek 15. května 2003.* [Online] Dostupné z URL: <http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/?radous-se-chysta-na-radyni> [Cit. 2011-01-27].

³¹⁴ KORELUS, Pavel. *Radouš pomáhal Tyfloservisu. 4. 9. 2010.* [Online] Dostupné z URL: http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/radous-pomahal-tyfloservisu20100904.html [Cit. 2011-01-27].

³¹⁵ KORELUS, Pavel. *Radouš pomáhal Tyfloservisu. 4. 9. 2010.* [Online] Dostupné z URL: http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/radous-pomahal-tyfloservisu20100904.html [Cit. 2011-01-27].

z nich, protože se nenašli dobrovolníci, kteří by je všechny na hrad dopravili. Jejich vlastní smutný příběh je s oblibou připomínán v tisku.³¹⁶

Plzeňské pověsti se dočkaly řady reedic i nových zpracování, řada z nich je primárně určena opět mládeži. V Plzni je typické i stírání žánrů, zejména plynulý přechod od pověstí k pohádkám. Expozice plzeňského muzea strašidel byla např. inspirována knihami Markéty Čekanové a Zdeňka Zajíčka. Jejich pohádkové příběhy jsou čtivé, vrací se k tradici beletrizování příběhů. Nechybí ani morální apel – zejména proti hamižníkům. V úvodní pohádce v knize „*Dva tucty plzeňských pověstí*“ s názvem „*Jak si strašidla rozdělila svět*“ představují autoři vládce plzeňských strašidel, mocného a moudrého ducha Radhousty, které poté co rozeslal hádává strašidla do všech koutů světa,³¹⁷ usnul se svými poklady v hoře Radyni. Radouš zde přišel poněkud zkrátka. Byť se ve starší tradici o něm hovořilo také jako o jakémsi místním Krakonošovi, v tomto podání je přísně oddělen duch hory (Radhoust) a Radouš.

³¹⁶ O tom, jak obrazy vznikly a dostaly se na Radyni, hovořil také jeden z pořadatelů akce: „V pátek se na Radyni vrátí na jeden večer legendami opředený pán hradu rytíř Radouš. Jeho odporná tvář s oslíma ušima se zjeví po půl deváté večer v hradní věži a hrůzostrašný vládce Radyně se připomene i hrdelními skutky spáchanými na svých vlastních dětech. Stane se tak v rámci benefičního koncertu Balada o Radoušovi - o jeho žití a přežalostném konci píseň strašlivá. Koncert, jehož výtěžek bude věnován na dobročinné účely, se přímo v útrobách hradu uskuteční už čtvrtým rokem po sobě. "Jedná se o koncertní muzikálek složený z dvanácti rytířských balad s průvodním slovem. Balady i řeč připomínají Radoušův smutný život, stejně jako dvanáct velkoplošných obrazů, které před 25 roky namaloval přímo k Baladě o Radoušovi akademický malíř Vladimír Havlic a které budou v rámci akce také vystaveny,“ říká pořadatel koncertu plzeňský herec a muzikálový pěvec Přemysl Kubišta. Sám bude jedním z tria účinkujících hudebníků. Doplní ho jeho žena Jitka a Milan Benedikt Karpíšek, který je autorem hudby. Představitelem Radouše bude plzeňský výtvarník a hudebník Petr Vrobel. Hrad se pro veřejnost otevře už v 19:30, aby si lidé mohli prohlédnout Havlicovy obrazy, které jsou k vidění vždy jen jednou v roce a to právě v den konání benefičního koncertu. Ten se poprvé uskutečnil 7. září 2004 na Bílé Hoře. Tehdy byly obrazy vystaveny poprvé po patnácti letech. Bohužel v ten samý večer podlehl malíř Havlic bez vědomí účinkujících rakovině. Hudebníci se to dozvěděli až o den později. Výtěžek z akce proto věnovali na boj s rakovinou a z dobročinné akce se stala tradice, která se v roce 2007 přestěhovala přímo na Radyni. (Na Radyni se bude hrát muzikál. 1. 9. 2010. [Online] Dostupné z URL: <http://zpravodajstvi.plzen.cz/clanky/Na-Radyni-se-bude-hrat-muzikal-9569> [Cit. 2011-02-12].)

³¹⁷ Smí se do Plzně vrátit jen jednou za rok – na Historický víkend. Tak praví nová místní tradice spojená s historickými oslavami.

Autoři ho zmiňují pouze v moralizujícím závěru a to netradičně. Jeho vzhled totiž není vrožený, ale je mu trestem: „*Hluboko v jejím nitru spí pán všech duchů, démonů a strašidel a víl hlídá úmluvu stvrzenou zlatými valouny. Kdo by se pokusil úmluvu Radhoustovi vzít, toho stihne hrozné prokletí: dotkne-li se jednoho kousku zlata, narostou mu oslí uši. Dotkne-li se dvou, naroste mu k uším ještě prasečí rypák. Dotkne-li se tří, přibude mu ještě kozí brada. A pokusí-li se ukrást poklad celý, obroste mu tělo prasečí srstí. Jako se to stalo kdysi jednomu rytíři, který si na vrcholu Radyně postavil svůj hrad.*“³¹⁸ Ušatý ženich si přijde také pro vybíravou nevěstu, která vysloví neuváženě přání, když najde na Chlumu kouzelnou zlatou metlici.³¹⁹ Na Radyni i v Muzeu strašidel³²⁰ je ovšem, jak zmíněno, vládcem všech strašidel Radouš sám. Hrad se stal dějištěm tzv. Radoušových her, jejichž cílem je přilákat na hrad především rodiny s dětmi. Radouš tak nesmí být příliš děsivý. Stejně tak i prezentace akcí. V článku z roku 2008 (třetí ročník slavností) tak „*pán hradu Radouš opět svolal svá lesní i jiná strašidla a rej mohl začít*“.³²¹ Dětská návštěvníci měli možnost prožít různé motivy známé z plzeňských pověstí. Na programu totiž byly nejen výstavy, ale i hledání ztraceného Radoušova ochranného medailonku, pokus přelstít černého psa, návštěva skákacího strašidelného hradu či jízda na trakaři.

³¹⁸ ČEKANOVÁ, Markéta – ZAJÍČEK, Zdeněk. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*. Plzeň: RLA Stallion s.r.o., 2006. ISBN 80-239-79447-7. s. 5.

³¹⁹ ČEKANOVÁ, Markéta – ZAJÍČEK, Zdeněk. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*, s. 37.

³²⁰ V jednom z propagačních článků zvoucích k návštěvě muzea je Radouš (jako vládce všech plzeňských strašidel) prezentován následovně: „*Radouš se narodil v podstatě jako zrůdička. Protože si uvědomoval, že je jiný než ostatní lidé, ztvrdlo mu srdce. Podle pověsti byl také neuvěřitelně krutý*“ (Plzeňské podzemí ukrývá hrozného Radouše. *Hradecký deník* 27. 6. 2009. [Online] Dostupné z URL: http://hradecky.denik.cz/cestovani/cestovani_plzenske_podzemi_radous20090625.html [Cit. 2011-01-27]).

³²¹ *Radoušovy hry 2008 rozzářily les pod hradem Radyní. ARTRELAX svítit také*. [Online] Dostupné z URL: <http://www.artrelax.net/view.php?nazevclanku=radoušovy-hry-2008-rozzarily-les-pod-hradem-radyni-artrelax-svitil-take&cislocclanku=2008090012> [Cit. 2011-01-27].

Možností, jak se seznámit se starou pověstí o Radoušovi, mají tedy Plzeňané i hosté celou řadu.

Resumé:

Pověsti o Radoušovi vztahující se k údajnému zakladateli hradu Radyně (u západočeské Plzně) lze zařadit k příběhům o potrestané vrchnosti. O tom, jak měl Radouš konkrétně sužovat celý kraj, se v řadě variant zpravidla dozvíme jen málo. Důraz je kladen především na peripetie s jeho manželkami, které si prý obstarával v okolí a které měl zavraždit, když mu porodili dítě stejně ošklivé, jako bylo on sám. Pověsti o Radoušovi obsahují lidové prvky, motivy převzaté z literatury (z kronik i pozdější beletrie). Soubor starších textů pověsti různého původu shromáždil s příslušnými komentáři již Jaroslav Schiebl v knize „*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*“ (1924). Radouše poprvé zmiňuje kronikář Václav Hájek z Libočan (1541), jako zakladatele hradu, který nese jeho jméno. Krátká sláva Radyně, založené Karlem IV. ve 14. století, pod názvem Karlskron, a opuštěné již v 16. století, přispěla patrně ke vzniku pověstí o zde ukrytých pokladech (s doplněnými migrujícími motivy o marné snaze o jejich vyzvednutí). V lidové tradici je jejich strážcem stal právě Radouš, kterému byl připsán nestvůrný vzhled (oslí uši, kančí tesáky, prasečí srst). V některých verzích vystupuje jen obecný strážce hory (zpravidla stařec), někdy dochází ke spojení této postavy právě s Radoušem. Z padoucha se tak postupně stává ochránce vdov a sirotků a trestající duch. 19. století představilo Radouše v řadě podob – na Plzeňsku byly oblíbené romantické povídky, kdy vystupoval i jako jen vedlejší figura pomáhající hlavním hrdinům. Básník J. J. Kalina přetvořil pověsti pro region netradičně – v jeho rozsáhlé básni byl Radouš potrestán za odnárodnění se (zapomněl česky a tím přestal rozumět i své kouzelné knize). Místní viděli Radouše spíše jako domácího Modrovouse a vyprávění o něm jako vhodnou příležitost jako moralizovat, poděsit mladičké dívky či ohromit hosta ozvláštňením příliš pragmatické historie vlastní vsi. Konec 20. století představil Radouše s nadsázkou i sarkasmem (satirická kniha Z. Šmída „*Jan, černý proutník*“ (1990); Radouš jako jedovatý komentátor ve hře Kejhy a Verner s názvem „*Saracénský čert*“, uváděné u příležitosti 700. výročí založení města Plzně). Obliba Radouše pomohla i záchraně vlastního hradu. V době komercializace přispívá mytický hradní pán i dnes k propagaci zříceniny i města

Plzně. Plzeňané dokážou Radouše využít i patřičně didakticky, řada akcí, pořádaných dnes na Radyni či v Muzeu strašidel je zaměřena právě na rodiny s dětmi. Z Radouše se tak stává stále více postava spíše pohádková, smí být sice strašidelná, ale jen do určité míry.

Summary:

One can classify the tales about Radouš referring to the pretended founder of Radyně (near the Western Bohemian town Plzeň) among the stories dealing generally with punished authority. About the way how Radouš was in fact habitually harassing the country, we learn ordinarily only few things from the file of variants. Emphasis is laid on the peripety concerning his wives, who he ostensibly procured from the neighbourhood, and whom he regularly murdered, after giving birth to children as ugly as was he himself. The tales of Radouš contain popular elements and motifs taken from literature (first from the chronicle, later from belles-lettres). A collection of the tale's older texts deriving from miscellaneous origins, had already gathered *Jaroslav Schiebl* within his book "*Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*" (1924), with corresponding commentaries. For the first time is Radouš mentioned by *Václav Hájek z Libočan* (1541), as a fabulous founder of the castle, bearing his name. A short glory of Radyně Castle (built by Charles IV. in the 14th century with the name of Karlskron and desolated already in the 16th century) was leading to the tale's origins, and the treasures hidden nearby (with complementary migrating motifs of the vain efforts to raise it). According to the popular tradition their guardian is always Radouš, to whom a hideous appearance had been attributed (donkey's ears, boar's tusks, pig's bristles). In some versions, only a common mountain's guardian (ordinarily old aged) appears, and sometimes happens an amalgamation of this person with Radouš. So the villain became gradually a protector of widows and orphans, and even a punishing ghost. The 19th century depicted Radouš within a set of characters – in Plzeň region romantic tales turned out to be popular, where he appeared as additional figure helping the hero. The poet *J. J. Kalina* transformed the tales in a way, which is untypical for the region – in his extensive poem was Radouš condemned to denationalization (he forgot the Czech language, and therefore ceased understanding his magic books). Local people presented Radouš rather as a domestic Bluebeard, and so narration about him was

used as an appropriate opportunity to moralize, horrify girls, or to amaze a visitor, accentuating excessively the proper village's pragmatical history. The end of the 20th century presented Radouš with exaggeration and sarcasms (e.g. the satiric book of Z. Šmíd „*Jan, černý proutník*“ (1990) or Radouš as venomous commentator in the play by Kejha and Verner “*Saracénský čert*”, being performed on the occasion of Plzeň's 700th anniversary.) The popularity of Radouš even helped to preserve his own castle. In commercialized times Radouš contributes to promote both the castle as well as the city of Plzeň. Plzeň people manage to use Radouš in a proper didactic way; a set of occasions, arranged today at the town hall or the museum, are directly aimed at families with children. So Radouš is becoming a rather fairytale character. He may be a scary figure, but only to a certain level.

Prameny:

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňské pověsti a legendy*. Plzeň: Nava, 1999. ISBN 80-7211-043-8.

ČEKANOVÁ, Markéta – ZAJÍČEK, Zdeněk. *Dva tucty plzeňských pohádek a pověstí*. Plzeň: RLA Stallion s.r.o., 2006. ISBN 80-239-79447-7.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronyka česká*. 1819, 474 listů, kap. 29 (rok 775). [Online] Dostupné z URL: <http://knihovna.phil.muni.cz/dl/oldbooks/kronyka-ceska-hajek-z-libocan-1819/pg-85> [2011-02-07]

HAVLIC, Vladimír. *Pověsti z kraje pod Radyní*. Plzeň: Altea Produktion a. s., 2003. ISBN 80-902960-1-7.

HAVLIC, Vladimír. *Zlatá kniha plzeňských pověstí*. Plzeň, Knihkupectví a nakladatelství Karel Veselý, 1995. ISBN 80-901439-6-2.

KALINA, Josef Jaroslav. *Radouš, zakladatel Radyně. Věst národní*. [Online] Dostupné z URL: <http://texty.citanka.cz/kalina/bs1-10.html> [2011-01-27].

MERXBAUER, Petr. Radouš. (Text písně 2002). In: *Čarovné bylinky. CD skupiny Strašlivá podívaná*. Tymákov: Jumbo 2005.

Radenovy poklady. Josef Pavel. Pověsti českých hradů a zámků. [Online] Dostupné z URL: http://www.hradycz/wnd_show_text.php?tid=1031 [2011-01-27].

Saracénský čert dnes dvakrát, zítra naposledy. Plzeňský deník, 1995, r. 4, č. 162 z 14. 7., s. 5.

SCHIEBL, Jaroslav. *Hrad Radyně. Pověsti a staré tradice*. Plzeň: Nákladem Spolku pro záchranu Radyně a Hůrky v Plzni, 1924.

SCHIEBL, Jaroslav. *Plzeň v pověsti, legendě, tradici a škádlivce*. 1 díl. Plzeň: Nákladem Vlastivědného knižkupectví a nakladatelství Marie Lábkové výtiskly Grafické závody Neuber, Pour a spol. Plzeň, 1933.

ŠÁLA, Vilém St. *Pověsti z Plzně a okolí*. Plzeň: J. R. Porta, 1877.

ŠMÍD, Zdeněk. *Jan, černý proutník*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-018-X.

VERNER, Pavel – KEJHA, Josef – ORIEŠEK, Stano. *Saracénský čert aneb Husité před Plzní: Historická velkohra*. (Režijní verze). O dobývání královského města Plzně LP 1434 Prokopem Holým a jeho cafúry z kalicha, pročež i slavném udatenství

obránců města piva, když statky své pazourům loupežným v plen nevydali. Eschenze, B. n. květen 1994.

WENIG, Frank. *Pověsti ze Staré i Nové Plzně*. Plzeň: Marie Lábková, ca. 1929.

Literatura:

BÉLOHLÁVEK, Miloslav. *Plzeňská předměstí*. Plzeň: Nava, 1997. ISBN 80-7211-003-9.

DOLEŽALOVÁ, Lenka. Vztah občanské společnosti k místním památkám během 20. století na příkladě Radyně a Hůrky. In: STOČES, Jiří – MUŠKOVÁ, Eva (ed.). *Scamna super Misam 2. Sborník prací studentů a absolventů katedry historie*. Plzeň: Západočeská univerzita – Historická dílna, 2010, ISBN 978-80-7043-954-8, s. 101 - 111.

FIALA, Zdeněk (red). *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. díl. Západní Čechy. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1985.

HRUŠKA, Martin. *Kniha pamětní král. města Plzně*, Plzeň, 1883.

JENČ, Milan. Jan a Matěj Tannerové – muži ve stínu. In: STOČES, Jiří (ed). *Scamna Super Misam. 1*, Plzeň: Západočeská univerzita – Historická dílna, 2008, ISBN 978-80-7043-731-5, s. 159–164.

JÍLEK, Tomáš aj. *Západočeská vlastivěda. Národopis*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-027-9.

KRAUSOVÁ, Milada. Mnoho povyku pro hru – Saracénský čert v Plzni. In *Husitský Tábor*, r. 15. Tábor: Husitské muzeum Tábor, 2006, ISBN 80-86971-12-0, s. 121– 46.

KUMPERA, Jan aj. *Dějiny západních Čech. Od pravěku do poloviny 18. století*, Plzeň, Ševčík, 2004. ISBN 80-7291-108-2.

MACEK, Josef (ed.). *Československá vlastivěda*. 3. díl. Lidová kultura. Praha: Orbis, 1968.

Internetové zdroje:

Hrad Radyně. Fotografie z výstavy na hradě. Stránky výtvarnice Dany Raunerové. <http://www.raunerova.cz/vlastni-tvorba/hrad-radyne> [Cit. 2011-01-27].

KORELUS, Pavel. *Radouš pomáhal Tyfloservisu. 4. 9. 2010.* [Online] Dostupné z URL: http://plzensky.denik.cz/zpravy_region/radous-pomahal-tyfloservisu20100904.html [Cit. 2011-01-27].

Na Radyni se bude hrát muzikál. 1. 9. 2010. [Online] Dostupné z URL: <http://zpravodajstvi.plzen.cz/clanky/Na-Radyni-se-bude-hrat-muzikal-9569> [Cit. 2011-02-12].

Oficiální stránky Starého Plzeňce. Radoušovy hry. [Online] Dostupné z URL: <http://www.staryplzenec.cz/fotogalerie/fotografie-z-akci/radousovy-hry-1592007/> [Cit. 2011-02-14].

Plzeňské podzemí ukrývá hrozného Radouše. Hradecký deník 27. 6. 2009. [Online] Dostupné z URL:

http://hradecky.denik.cz/cestovani/cestovani_plzenske_podzemi_radous20090625.htm [Cit. 2011-01-27].

Radouš se chystá na Radyni. Čtvrtek 15. května 2003. [Online] Dostupné z URL: <http://www.regionplzen.cz/zpravodajstvi/?radous-se-chysta-na-radyni> [Cit. 2011-01-27].

Radouš z Radyně a mrtvé nevěsty. [Online] Dostupné z URL: <http://www.orangutalnidividlo.estranky.cz/clanky/o-hrach/radous-z-radyne-a-mrtve-nevesty> [Cit. 2011-01-27].

Radoušovy hry 2008 rozžářily les pod hradem Radyní. ARTRELAX svítil také. [Online] Dostupné z URL: <http://www.artrelax.net/view.php?navezclanku=radousovy-hry-2008-rozzarily-les-pod-hradem-radyni-artrelax-svitil-take&cisloclanku=2008090012> [Cit. 2011-01-27].

Stránky plzeňského Muzea strašidel. [Online] Dostupné z URL: <http://www.muzeumstrasidel.cz/> [Cit. 2011-01-27].

Totální epos o Radoušovi. Píseň skupiny Démophobia. [Online] Dostupné z URL: <http://musictonic.com/music/D%C3%A9mophobia#v=kBRDAq4RWZk> [Cit. 2011-02-14].

O autorece:

PhDr. Milada Krausová, Ph.D. (*1969 v Plzni). Specializace: starší české dějiny, dějiny Bavorska, historické vědomí. Autorka monografie „*Husitské války v historickém povědomí obyvatel česko-bavorského pohraničí*“ (Domažlice 2000). Studie zejména k problematice obrazu husitských válek v českém a německém historickém vědomí, husitským pomníkům, historickým pověstem a tradicím a historii západních Čech obecně.

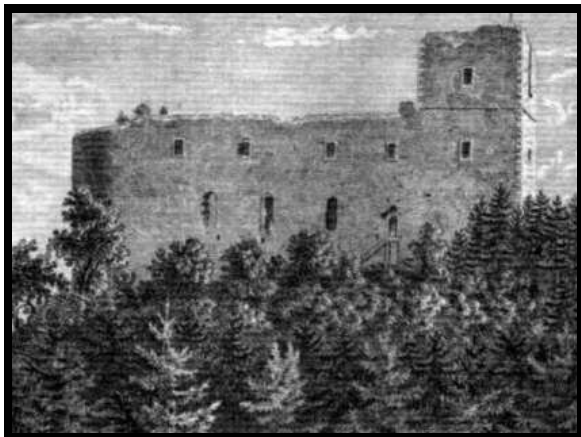
E-mail: mikrausova@seznam.cz.

*Příloha č. 2: Radouš 21. století a jeho mrtvé nevěsty.*³²³

³²³ *Radouš z Radyně a mrtvé nevěsty*. [Online] Dostupné z URL: <http://www.orangutalnidividlo.estranky.cz/clanky/o-hrach/radous-z-radyne-a-mrtve-nevesty> [Cit. 2011-01-27].

Příloha č. 3. Dva historické pohledy na zříceninu hradu Radyně (archiv autorky)

Příloha č. 4: Radouš ve hře „Saracénský čert“ (1995)³²⁴

³²⁴ Saracénský čert dnes dvakrát, zítra naposledy. Foto k článku od Ladislava Vyskočila. Plzeňský deník, 1995, r. 4, č. 162 z 14. 7., s. 5.

Recenze / Reviews

JIROUŠEK, Bohumil. *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha: Nakladatelství ARSCI: 2011. 230 s. ISBN 978-80-7420-015-1.

Naděžda Morávková

Dílo významného historika českého moderního dějepisectví a jednoho z nemnoha odborníků, kteří se v současné době soustavně zabývají badáním v oblasti našeho dějepisectví marxistického a marxisticko-leninského, přináší pohled na roli tzv. Historické skupiny v tomto kontextu, na „půdorysu“, jak autor sám uvádí,³²⁵ biografie reprezentanta jejích předních protagonistů. Výběr osobnosti Jaroslava Charváta je u autora, který má za sebou monografie věnované takovým historikům, jakými byli Jaroslav Goll nebo Josef Macek, na jedné straně nečekaný, neboť Jaroslav Charvát se jim jistě nemůže ani rozsahem ani vlivem své tvorby rovnat, na druhé straně však pochopitelný, neboť role Jaroslava Charváta v české historiografii dvacátého století spočívá jistě spíše v postech, které zastával, a v roli, kterou sehrál jako osobnost politická. Díky jeho významným funkcím v poúnorovém vysokém školství, a v neposlední řadě díky jeho všeobecně známé učebnici světových dějin pro střední školy,³²⁶ jež provázela všechny studijní ročníky tzv. normalizační etapy naší nedávné historie, ho lze jistě považovat za reprezentativní osobnost české marxisticko-leninské historiografie. Bohumil Jiroušek sleduje Charvátovy životní osudy, jeho víceméně dělnický, sociálně demokratický původ, který ho přivedl k levicovému

³²⁵ JIROUŠEK, Bohumil. *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha: Nakladatelství ARSCI: 2011. 230 s. ISBN 978-80-7420-015-1, anotace knihy na záložce přebalu.

³²⁶ CHARVÁT, Jaroslav. *Světové dějiny*. Praha: SPN, 1968.

smýšlení, i jeho, z hlediska kariérního postupu, „šťastný“ krok – poválečný vstup do KSČ.

Autor je po stránce metodologické již značně zkušeným badatelem v oblasti svého odborného zaměření. Umím si však představit, jak příkladně pečlivý Jiroušek musel trpět při minuciozitě rozsahu relevantních archivních pramenů, jež vlastně představovala, pomíneme-li po různých registraturách roztroušené jednotliviny, nepříliš vypovídající Charvátova osobní pozůstalost v archivu Národního muzea v Praze. Žádná zajímavá korespondence, žádné deníky či paměti. Charvát nebyl otcem žádné vědecké školy, nezůstali po něm žáci-pokračovatelé, z jejichž díla by se dalo těžit. Také Charvátovo nerozsáhlé dílo autorovi recenzované knihy nevyšlo vstříc, nevybízí k pokusu postavit monografii o tomto historikovi na analýze jeho textů, které navíc neskrývají nijakou osobitost např. v dějinné filozofii či vědecké metodologii. Nicméně osobnost Jaroslava Charváta zůstane už navždy významnou kapitolou naší moderní historiografie a jejím dějepiscům připadl úkol se s ní vypořádat. Naštěstí se úkolu ujal právě Bohumil Jiroušek. Autorovy zkušenosti v oboru a rozhled v tématice jsou značnou devizou publikace.³²⁷

Knihla přináší ucelený a do kontextu vkomponovaný pohled na významného protagonistu našeho dějepisectví v nedávné době. Je psána čtivým, civilním stylem, s jasnou logickou strukturou a důslednou argumentací, s bohatou výbavou pečlivých odkazů ke zdrojům informací v průběhu celého textu, jak je již čtenář u Bohumila Jirouška zvyklý. Publikace se tak vřazuje mezi fundamentální současná díla o naší moderní historiografii a těžko ji bude moci budoucí badatel v tématu obejít.

³²⁷ Kapitola *České marxistické dějepisectví – mezi tradicí a změnou* na pouhých jednadvaceti stránkách by pro méně erudovaného historika mohla být pastí, jež ho zavede do zrádných vod zjednodušení či vágnosti. Autor několika významných studií a přední autor kolektivní publikace o proměnách diskursu české marxistické historiografie se však vypořádal s tématem způsobem přesně vyhovujícím potřebám dané publikace.

**BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára – LOUČ, Michal (eds.).
Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy. Praha:
Političtí vězni.cz a Česká asociace orální historie, 2009.
352 s. ISBN 978-80-254-5825-9.**

Helena Východská

Recenzovaná publikace je pozoruhodným počinem mladých badatelů, pracujících metodou orální historie především na poli naší nedávné minulosti. Téma nespravedlivých procesů a politických vězňů padesátých let je tématem, jež stále ještě poskytuje mnoho příležitostí pro historické bádání. Pokud se odborník rozhodne pro metodu orální historie, podobně jako sledování mladí autoři, je jistě nejvyšší čas, neboť přímých pamětníků valem ubývá, jak uvádějí sami autoři publikace na webových stránkách, kde představují svůj projekt:

„Na počátku 90. let 20. století čítala databáze členů Konfederace politických vězňů na 60 tisíc jmen. Předloňská čísla ukazují počet o jednu nulu nižší, tedy pouhých 6000 a tento stav trvale klesá. Následky věznění v kombinaci s vysokým věkem představují největší problém projektů, jako je ten, který zde předkládáme. Možná už za pět let nebude možné takový projekt uskutečnit.“³²⁸

³²⁸ Euroskop. cz [online]. [Cit. 2011-11-08]. Dostupné z www.euroskop.cz/gallery/46/13938osnova_projektu_politicti_vezni.doc.

Autoři nejsou v daném tématu elévy, navazují na zkušenosti s vydáním anglicky psané publikace *Czechoslovak political prisoners: 5 male and 5 female stories of Stalinism*.³²⁹ Úvodní část publikace poskytne přehledovou historickou studii, která téma a obsah rozhovorů uvádí do historického kontextu. Autoři popisují rozvoj vězeňského systému, systému represí v 50. letech, představují každodenní život ve vězení a v pracovních táborech. Dále následuje 17 vybraných reprezentativních životopisných rozhovorů s bývalými politickými vězňů a vězeňkyněmi. Obsah rozhovorů sleduje dětství a genezi životního příběhu s důrazem na téma „nelegální činnosti“ obětí, vyšetřování, uvěznění a výkon trestu v bývalém Československu. Důležitou tečkou za každým rozhovorem je popis osobních prožitků po návratu do civilního života. Publikace je ilustrována fotografiemi osob, dobových dokumentů a souvisejících předmětů.

Celý projekt byl metodicky podporován odborníky z Centra orální historie při Ústavu soudobých dějin AV ČR. Původní nahrávky i redakčně upravené rozhovory jsou dostupné v databázi téže instituce. K dalším informacím pak sami autoři odkazují na webových stránkách www.politictivezni.cz a www.politicalprisoners.cz, kam směřuje laskavého čtenáře i recenzentka.

Autoři byli v rámci celého projektu vedeni snahou především zachytit včas vzácná svědectví odcházejících autentických svědků a zpracovat je do podoby, jež nejlépe poslouží zejména mladé generaci, pro kterou už je téma poněkud odtážitou záležitostí. V anotaci své publikace na deskách knihy aspirují tvůrci také na edukační využití textů. Takové využití lze jen doporučit, je zde však na místě poznámka, že pro tento účel by bylo jistě potřeba vybavit publikaci ještě didakticko-metodologickým aparátem, publikovaným např. na webovém Metodickém portálu pro učitele – RVP.³³⁰

³²⁹ BOUŠKA, Tomáš – PIRNEROVÁ, Klára. *Czechoslovak political prisoners: Life stories of 5 male and 5 female stories of Stalinism*. Česko: Tomáš Bouška, 2009. ISBN 978-80-254-3716-2 (brož.).

³³⁰ *Metodický portál RVP pro učitele*. [online]. [Cit. 2011-11-08]. Dostupné z www: <http://rvp.cz/>.

Zprávy / Chronicle

SOHI Středisko orální historie při Katedře historie FPE ZČU v Plzni / SOHI Center for Oral History - Department of History, Faculty of Education, University of West Bohemia in Pilsen

Naděžda Morávková

Roku 2009 bylo založeno při katedře historie FPE ZČU Středisko orální historie SOHI. Pracoviště se zaměřuje zejména na tvorbu databáze rozhovorů s pamětníky moderních dějin regionu, teoretické i praktické aspekty využití orální historie ve výuce společenských věd a dějepisu na základních a středních školách. Snaží se sloužit jako metodologická základna pro orálně historický výzkum společných projektů FPE a FF ZČU v Plzni a dalších místních historických institucí - Archivu města Plzně a Státního oblastního archivu v Plzni, muzeí, regionálních škol atd. Patronem střediska je pražské Centrum orální historie COH při Ústavu soudobých dějin AV ČR a Česká asociace orální historie COHA. Mnohé spolupracující organizace získává SOHI v zahraničí.³³¹ Jedním z důležitých úkolů SOHI je vedle shromažďování materiálů také osvětová činnost, publikace rozhovorů, organizace odborných setkání, výzkum a publikace metodologických a teoretických textů v oblasti didaktické aplikace orální historie, poskytování konzultací a servisních služeb badatelům a zájemcům o orální historii. Středisko organizuje pracovní setkání a metodologické semináře pro učitele základních i středních škol.

Mezi doposud největší projekty střediska SOHI jistě patří výzkum problematiky „zavřených hranic“ socialistického Československa. V roce 2010 se

³³¹ Baylor University Institute for Oral History, U.S.A.; The Center for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi) U.S.A.; Oral History Center (Department of History, University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa); Sinomlando Research Centre, University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa; Department of Historical Studies, University of Cape Town, South Africa; The Louie B. Nunn Center for Oral History at the University of Kentucky Libraries, U.S.A.; Columbia University Oral History Research Office, U.S.A.; Universität Regensburg, Spolková republika Německo.

konala odborná konference pod názvem *Přes pevnou hráz socialismu a míru*, na níž zazněly zajímavé příspěvky vzniklé vytěžením pamětníků z řad pohraniční stráže socialistického Československa, ilegálních překročitelů hranic i běžných občanů, kteří zažívali v socialistických dobách kuriózní byrokratické obstrukce spojené s cestováním přes západní hranici. Z konference byl vydán stejnojmenný sborník, kde jsou nejzajímavější příspěvky k dispozici široké čtenářské veřejnosti.³³²

Hranice socialistického Československa v letech 1945 - 1989 byla hlavním předmětem také dalšího výzkumného projektu, na němž se SOHI podílelo v rámci spolupráce Západočeské univerzity a univerzity v Regensburgu s podporou grantu „Historie česko – bavorského pohraničí 1945 – 2008“ (Cíl 3 Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007 – 2013). Hlavním výstupem je publikace v české i německé verzi³³³ a populárně naučný videofilm s didaktickou příručkou,³³⁴ distribuovaný v současné době především do škol. Zatím poslední publikací v rámci tohoto grantu je sborník z mezinárodní konference o česko-bavorské hranici, která se konala ve dnech 16. - 17. září 2010 v Klenčí pod Čerchovem.³³⁵ V současné době probíhá vytěžování repatriantů v oblasti lokality Nýrsko ve spolupráci s Muzeem Královského hvozdu v Nýrsku a Úřadem města Nýrsko a pamětníků budování přehradní nádrže v Nýrsku.

Dalším směrem orálně historické práce střediska je téma Každodenní život za socialismu a didaktická aplikace orální historie ve škole.³³⁶ Vedoucí střediska SOHI se dlouhodobě zaměřuje na využití orální historie v moderní historiografii. V rámci tohoto výzkumu vychází edice *Historikem ve dvacátém století*. V roce 2011 byl vydán šestý svazek.

Ve dnech 16. - 18. 3. 2011 pořádalo Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni ve spolupráci

³³² MORÁVKOVÁ, N. (ed.) *Přes pevnou hráz socialismu. Sborník z kolokvia SOHI a KHI FPE ZČU v Plzni*. Plzeň: viaCentrum, 2010. ISBN 978-80-904384-3-9. S. 38 - 41.

³³³ JÍLEK, Tomáš a kol. *Na hranici dvou světů: Česko-bavorská hranice 1948-1989*. Plzeň: ZČU, 2010. ISBN 978-80-7043-880-0. V německé verzi JÍLEK, Tomáš und mitautoren. *An der Grenze zweier Welten: Die tschechoslowakisch-bayerische Grenze 1948-1989*. Pilsen: Westböhmisches Universität Pilsen, 2011. ISBN 978-80-261-0007-2.

³³⁴ *Železná opona na česko-bavorské hranici v letech 1948-1989/Der Eiserner Vorhang an der tschechisch-bayerische Grenze in den Jahren 1948-1989*. Plzeň: ZČU: 2011.

³³⁵ BREITFELDER, Miroslav - MORÁVKOVÁ, Naděžda (eds.). *Dějepis XXIV: Sborník katedry historie*. Plzeň : viaCentrum s.r.o. , 2011. ISBN 978-80-904384-8-4.

³³⁶ BREITFELDER, Miroslav - VÝCHODSKÁ, Helena. *50. léta a videosvědectví dětí politických vězňů: Metodický materiál pro pedagogické pracovníky*. Praha: DMS, 2009.

s Českou asociací orální historie, o. s. COHA a Centrem orální historie COH Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky druhou vědeckou konferenci orální historie s názvem *Říká se...aneb Teoretické, metodologické a didaktické aspekty orální historie*. Konference volně navázala na předcházející odborné setkání v Českých Budějovicích v roce 2010, s jehož obsahem je možno se seznámit ve sborníku *Příběh je základ...a lidé příběhy potřebují aneb Teoretické a praktické aspekty orální historie*.³³⁷ V prosinci roku 2011 vyšel sborník příspěvků také z nečtinské konference.³³⁸

Letos začalo středisko SOHI po pečlivých přípravách vydávat dlouho očekávaný odborný časopis, jehož druhé číslo nyní čtenář drží v rukou. Nový časopis MEMO je recenzovaný, má redakční radu tvořenou jak národními tak zahraničními odborníky, je otevřený odborníkům a zájemcům v oboru, a to nejen v rámci České republiky, ale i mimo ni. Zejména publikuje teoretické a metodologické příspěvky, které pomohou budovat a profilovat tvář mladé české orální historie, uvádí zajímavé zkušenosti i příklady dobré praxe. Časopis má internetovou i papírovou verzi, je dvojjazyčný, používá český a anglický jazyk. Ne všechny příspěvky jsou vždy k dispozici v obou jazycích, zejména materiálové studie a rozhovory nebudou na dvojjazyčnost aspirovat ve všech případech, naopak metodologické stati, či stati o aplikované orální historii se snaží redakce uveřejňovat jak česky, tak anglicky. V roce 2011 vyšla dvě čísla. Struktura časopisu vypovídá o jeho záměrech. Jednotlivé rubriky napoví, že kromě již zmíněné teorie a metodologie orální historie bude přinášet samotné vzpomínky, rozhovory a další materiály osobního charakteru, bude ale také podporovat výzkum v oblasti lidového historického vyprávění, folklóru jako historického pramene a výzkum historických tradic, dále didaktickou aplikaci orální historie ve výuce dějepisu a dalších předmětů okruhu Člověk a společnost na základních i středních školách, bude se zabývat metodikou orální historie pro potřeby výuky a vědecké práce v oblasti historie na školách vysokých, popřípadě přímo výukou orální historie jako disciplíny. Časopis by rád přinášel zajímavé zprávy z odborných kruhů orální historie u nás i ve světě, zejména zprávy o konferencích a odborných seminářích, upozorňoval na zajímavé knižní tituly, časopisecké články a další publikační výstupy. Chtěl by sledovat formou medailónků či rozhovorů

³³⁷ PETRÁŠ, Jirí a kol. *Příběh je základ...a lidé příběhy potřebují aneb Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Eské Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2010. ISBN 978-80-87311-14-1.

³³⁸ MORÁVKOVÁ, Naděžda (ed.) a kol. *Říká se...Sborník z konference v Nečtinech 17. - 19. 3. 2011*. Plzeň“ viaCentrum s.r.o. pro SOHI při KHI FPE ZČU Plzeň. ISBN 978-80-904383-9-1.

MEMO 2011/2

významné osobnosti orální historie a představovat je čtenářům, stejně jako jejich aktivity a dílo.

Středisko SOHI v současné době řeší zejména otázky finančního zabezpečení své činnosti. Aktivity a šíře výzkumu jsou již natolik značné, že překračují možnosti nerozpočtové instituce pod záštitou katedry vysoké školy. Doufejme, že se podaří tento problém vyřešit co nejspokojivěji.

Pokyny pro autory

Časopis MEMO se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a dále na aplikaci této metody ve vyučování dějepisu. Žádaná jsou témata moderních dějin, zejména dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl. Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem. Měly by být průběžně očíslovány v celém článku. První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc.cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku. Teoretické a metodologické studie v českém jazyce musí být v plném rozsahu přeloženy také do anglického jazyka.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation and Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavinova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah článku: max. 50 stran, min. 3 strany. Rozsah recenze: max. 1 strana. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), resumé (česky i anglicky, max. 25 řádků), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Upozornění: Články publikované v časopisu MEMO musí předem projít recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují příspěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen : University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. *Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti*. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

MEMO 2011/2

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia's liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 50 pages, min. 3 pages. Scope of review: max. 1 page. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Summary (max. 25 lines), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorially revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

MEMO 2011/2

Toto číslo bylo vydáno s laskavým přispěním *České asociace orální historie o. s. (COHA)*.

MEMO 2011/II

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Lucie Böhmová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Miroslav Breifelder (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Helena Východská (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpere (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Grafická úprava / Graphic design: Petr Lobaz, Marie Marhounová

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum s.r.o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz

Online verze dostupná z URL / Internet Access: <<http://sohizcu.webnode.cz/>>

© Naděžda Morávková

©SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

©viaCentrum s.r.o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně. Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Po prvních zkušenostech / After First Experience
(*Naděžda Morávková*).....3

TEORIE A METODOLOGIE ORÁLNÍ HISTORIE / THEORY AND METHODOLOGY OF ORAL HISTORY

Po stopách orální historie: Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě / In Searching The Roots of Oral History: Oral History Projects Realised in Institute of Contemporary History CAS Seen From Historical Retrospective(*Pavel Mücke*).....5

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

MUDr. František Neumann: Zapomenutý lékař z Vinohrad / Dr. František Neumann: A Forgotten Doctor from Vinohrady (*Petr Kolář*).....57

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATIONS OF ORAL HISTORY

Rodinná paměť ve výuce tzv. normalizace: Velké a malé příběhy moderních dějin / Family Memory in Teaching the Normalization: Large and Small Stories of Modern History

(*Jaroslav Najbert*.....98)

ÚSTNÍ TRADICE A FOLKLÓR JAKO HISTORICKÝ PRAMEN / ORAL TRADITION AND FOLKLORE AS A HISTORICAL SOURCE

Za panem Radoušem: Interpretace pověsti v průběhu staletí / On behalf of Lord Radouš: Interpreting a tale in the course of the centuries (*Milada Krausová*).....121

RECENZE / REVIEWS

JIROUŠEK, Bohumil. *Historik Jaroslav Charvát v systému vědy a moci*. Praha: Nakladatelství ARSCI: 2011. 230 s. ISBN 978-80-7420-015-1. (*Naděžda Morávková*).....148

MEMO 2011/2

BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára – LOUČ, Michal (eds.). Českoslovenští političtí vězni: Životní příběhy. Praha: Političtí vězni.cz a Česká asociace orální historie, 2009. 352 s. ISBN 978-80-254-5825-9. (*Helena Východská*)..... 150

ZPRÁVY / CHRONICLE

SOHI Středisko orální historie při Katedře historie FPE ZČU v Plzni / SOHI Center for Oral History - Department of History, Faculty of Education, University of West Bohemia in Pilsen (*Naděžda Morávková*)..... 152